

Jakin188

urtarrila-otsaila
2012

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

ZENBAKI HONETAN

7

GURE IRITZIZ

9 Txillardegi, euskararen estrategia
JAKIN

LIBURUAK

17 Euskal liburugintza 2010
JOAN MARI TORREALDAI

GAIAK

59 Txillardegi eta Jakin Taldea
Hogei urtetako gutunak eta harremanak
(1957-1977)
PAULO AGIRREBALTZATEGI

EGUNEN GURPILEAN

81 HAIZEA BARCENILLA
INAKI IRAZABALBEITIA
GOIZALDE LANDABASO
LIONEL JOLY
JOSU LARRINAGA

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jakingunea.com
www.jakingunea.com

2012ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	55 €	—
Ale arrunta	9,20 €	12 €
EUROPAN		
Harpidetza	70 €	—
Ale arrunta	11,70 €	15,50 €
EUROPATIK KANPO		
Harpidetza	85 €	—
Ale arrunta	15 €	18 €

SUMMARY

BASQUE BIBLIOGRAPHY 2010

Joan Mari Torrealdai, the editor of *Jakin*, publishes appraisal of the development of bibliographical publication in the Basque language during 2010. In this year, 2.023 books were published in the Basque language, 319 less than in 2009. Most of these publications are children's and young people's literature (28%), followed by school books (24,3%), books on human and social sciences (19%) and literature for adults (14,5%). Torrealdai has been cataloguing Basque bibliographical publication since 1976. **JOAN MARI TORREALDAI**

TXILLARDEGI AND THE JAKIN GROUP. LETTERS AND RELATIONS OVER TWENTY YEARS (1957-1977)

Paulo Agirrebaltzategi, a writer and member of the Publishing Board of *Jakin*, recalls the intense relationship between the writer and linguist Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi* (1929-2012), who recently passed away, with the Jakin Group over the first twenty years of its existence —at the beginning as a critical reader of *Jakin*, subsequently as an active writer of articles and lastly as a fruitful collaborator in the production of books. **PAULO AGIRREBALTZATEGI**

NEWS TODAY

This section gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. Current affairs in the field of art, technoscience, literature, socio-linguistics and globalization will be analyzed this year. This section draws on various specialists: Haizea Barcenilla, Inaki Irazabalbeitia, Goizalde Landabaso, Lionel Joly, and Josu Larrinaga. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 188. zenbakia da eta 2012. urteko lehenengoa.

Zenbaki honetako edukien artean *Gure iritziz* saila dugu lehenik eta behin. Bertan, urtarrilaren 14an hil berri zaigun Jose Luis Alvarez Enparantza *Txillardegi* (1929-2012) idazle, hizkuntzalari, pentsalari eta euskaltzale handiari omenezko agurra eskaintzen dio Jakinek, Euskal Herriari, euskarari eta Jakini berari eman dion guztia gogoratuz eta aitortuz. Izan ere, artikuluan azpimarratzen denez, ezingo da azken berrogeita hamar urte luzeotako Euskal Herriaren historia idatzi, ia kapitulu guztietan Txillardegi aipatu gabe. Hainbat alorretan utzi du bere eragin zabala eta ondare ugaria: pentsamenduan eta kritikan, politikan eta herrigintzan, literaturan eta idazletzan, euskararen ikerkuntzan eta irakaskuntzan... Oro har, euskalgintzan.

Ondoren, *Liburuak* sailean, Joan Mari Torrealdaik, aurreko urteetan egindakoaren ildo beretik, 2010. urtean euskaraz argitaratutako liburuen azterketa aurkezten digu. Izan ere, Torrealdaik urtero egiten duen lana ez da mugatzen liburuen zerrenda hutsa osatzera (www.jakingunea.com webgunean dago 2010eko liburuen zerrenda hori). Ohi duenez, oraingo honetan ere euskal liburuen urteko ekoizpenaren azterketa eta balorazioa osatu du.

2010eko euskal liburugintzaren azterketa honetan ere, beraz, hainbat datu eta zifrarekin batera, analisia eta balorazioa datoz. Honako alderdi hauek landu ditu egileak: lehenik, liburu produkzioaren zifren eta iturrien fidagarritasunaren auzia; bigarrenik, argitalgintzari dagokionez, liburu ekoizleen izaera eta aniztasuna, argitaletxe emankorrenen aipamena, eta argitalpen digitalaren datuak; hirugarrenik, argitalpenaren zenbakiengintzaren inguruan, argitaratutako tituluengintzaren zifrak, nobedadeak eta berrargitalpenak, jatorrizko eta itzulitako liburuak; eta, azkenik, gai multzoen sailkapenari

buruzko datuak eta azterketa. Kopuru nagusiak aipatzearen, 2010ean 2.023 liburu argitaratu ziren, 2009an baino 319 gutxiago. Lehen aldiz, liburu gehienak haur eta gazte literaturako liburuak izan ziren: 568 (produktzio osoaren %28); ondoren, orain arte beti ugariena izan diren hezkuntza eta irakaskuntza arlokoak (491, %24,3), giza eta gizarte zientziei buruzkoak (387, %19) eta helduen literaturakoak (292, %14,5).

Gaiak sailean, bestalde, Paulo Agirrebaltzategiren artikulua bat dator. Bertan, Txillardegik Jakin Taldearekin 1957-1977 aldian izandako harreman hurbil eta biziaren berri ematen du. Hiru fasetan izan zuen eragin apartekoa aldizkari eta talde berriaren ibilbidean: irakurle kritiko gisa aurrenik, artikulua ugari idatziz ondoren, eta liburugintzako lankide ekimentsu modura gero. Txillardegik *Jakin* aldizkarian argitaraturiko idazlanetan eta Jakinera idatzitako gutun ugarietan oinarritzen du Agirrebaltzategik bere azterketa.

Egunen gorpilean saila dator azken orrialdeetan. Ohi denez, azken hilabeteotako berrien iruzkin labur eta biziak dakartzate Haizea Barcenillak Artean, Inaki Irazabalbeitiak Teknozientzian, Goizalde Landabasok Literaturan, Lionel Jolyk Soziolinguistikian eta Josu Larrinagak Glokalia atalean. ¶

Txillardegi, euskararen estrategia

Hogeita zazpi urte zituen Txillardegik, 1956an Euskaltzaindiak Arantzazun antolaturiko Euskaltzaleen Biltzarrera joan ezin, eta gutun irekia —«Karta idigia»— bidali zuen bertara. Euskara biziberritzeko benetako agiri programatikoa!

Oso argi zeukan helburu estrategikoa: euskara bizia, euskararen bizia salbatzeko. Geroago formulazio politikoagoa eman go zion, Euskal Herriaren biziari lotuz euskararen bizia: «Euskerak egin du Euskal Herria; euskerak ez bestek. Euskerak bi zi du Euskal Herria. Euskerak mugatzen du. Eta Euskal Herria piz badadi, euskerak piztuko du» (1972).

Estrategia horri begira eskatu zuen euskaldunon erantzukizuna, ikuspegi praktikoz lanean gogor ekin beharra aldarrikatuz, atzera begira euskararen penak kontatzen geratu gabe eta aurrera begira ametsetan eta «proiektu-minetan» galdu gabe; begien aurrean beti Axularren goiburu hura: «Akabantzari dagoka koroa, ta ez hasteari»: hots, «asi ez-baña daukaguna bukatu ta ondu» behar dugu; izan ere, «gauzatu arte, proiektuak eta asmoak ez dira ezer».

Helburu estrategikoa lortzeko baldintza taktiko ezinbestekoa, berriz, Txillardegiren iritziz, hauxe zen: euskaldunon arteko jardun-batasuna, joera anarkiko norberekeriazkoak gaindi-

tuz, bakoitza bere ametsezko proiektu berrietan geratu gabe eta nor bere euskara-eredu pertsonala asmatzen ibili gabe.

Bi ildo nagusiotara ekarri zuen orain dela 55 urte euskararen aldeko taktika: 1. «Gutxiengo edo minoria bat gertu» —garai hartan ez zegoen lekurik euskararen aldeko ekintza eta politika masiboetarako—; 2. «Euskera gaitu, batu ta osatu».

Gutunean proposatu zituen ekintza-lerroek, berriz, gaur-gaurkoak dirudite:

- *Euskalduntzea eta alfabetatzea* sustatzea: norberak euskara gogoz ikastea, alegia; eta horretarako metodoa, «euskalzale famatuen lanez baliatu» eta «euskal erriarekin albait artueman estuenak euki».
- *Euskal eskola* sendotzea: «Badauden eskolak tajutu, alkar-tu ta eratu».
- *Euskarazko komunikabideak* indartzea: «Orain ditugun euskal aldizkari eta erakundeak indartu».
- *Euskarazko kulturgintza* sustatzea: «Al ba-da, euskal jaiak egin; onetarako euskal teatroa zuzpeltu».

Ahalegin horiek babesteko erakunderik egokiena, berriz, Euskaltzaindia bera garai hartan, Txillardegiren ustez, erakunde sozial egokiagorik ezean, eta erakunde publikoak kontra edukita. Gutuna amaitzeko, eginkizun espezifikoa izendatu zion Txillardegik Euskaltzaindiari: «Euskararen batasuna» zehaztea...

Berrogeita hamabost urte joanak dira ordutik, Txillardegik berak utzi gaituen arte. Euskararen barne-egoera (batasuna eta modernotasuna) eta egoera sozio-kulturala (euskalduntze-alfabetatzea, euskal eskola eta irakaskuntza, euskarazko komunikabideak, euskarazko kultur sorkuntza) asko aldatu dira, aldatu —onera, zalantzarik gabe— urteotan: aurrenik eta nagusienik, euskara-militante eta herritar euskaldun askoren urte luzetako borroka eta ekimenei esker.

Tartean egoera politiko-administratiboa eta legezkoa ere aldatuta, Euskal Herriko erakunde politiko eta sozial hainbat —beste askotxo ez oraindik— onartuz joan dira, sinesmenez ala etsipenez —bakoitza bere erara—, euskara ikasi eta erabiltzeko herritarren eskubidea edota horren «normalkuntzaren» auke-

ra. Euskara ofiziala den lurraldeetan, erakunde publikoek —ez denek seguruenik— berenganatua dute, teorian gutxienez, euskararen normalkuntza sozialari begira duten erantzukizuna. Dena dela, hainbat erakunde politiko eta sozialen euskararen normalkuntzarako estrategia nola-halakoak eta politika kontradikziozkoak, haien estrategia orokorragoaren menpekoak eta aldian aldiko taktiken araberakoak, nabari izan dituzte sarritan euskaldun militante eta herritar saiatuek.

Horrelako estrategia-taktiken testigu zolia bezain salatzaile bizkorra izan da Txillardegi, beti eta denei euskararen helburu estrategikoa, ordukoa eta oraingoa, sutsuki eta temati gogoratuz. Ezaguna da nola egin izan dion behin baino gehiagotan aurre bere alderdi politikoari edota bere hurbileko edozein talde edo erakunderi, euskararen helburu estrategikoaren bide-tik aldentzeko arriskuan ikusi izan duenean, aldian aldiko kalkululu edo jokabide taktikoak direla eta; minez eta saminez bere bazkidetza eta lankidetza bertan behera uzteraino batzuetan. Txillardegi ez zen inola ere apolitikoa euskararen alorrean; sentiberagoa zen, ordea, praktika politikoari buruz, taktika politikoei buruz baino. Euskararen helburu estrategikoaren araberako praktika politiko etengabea bilatzen eta eskatzen zien hark denei, aldian aldiko taktika politikoak gorabehera: aurrenik alderdi eta talde «abertzaleei»; «... Ziturik ez dakarten alegiñetan» ibiltzea denbora galtzea baita, gutun hartan bertan salatu zuenez.

Txillardegik euskararen aldeko bere lehen agiri estrategiko-taktiko-programatiko hura agertu zuen Biltzarre berean aurkeztu zuten Arantzazuko gazteek *Jakin* aldizkari berria. Hasierako zalantzak zalantza eta eztabaidak eztabaida, oso laster gurutzatu ziren alde bietako kezka eta asmoak, eta neurri handiz bateratu ere bai, norabide bertsuan elkartuta, zenbaki honetan bertan argitaratu dugun «Txillardegi eta Jakin Taldea» azterketak erakusten digunez.

Ez ditugu inola ere geuretu nahi Txillardegiren irudia eta eredu, beste askok eta askok ere haren aitormena egiteko eta harekiko gogaidetza eta lankidetza agertzeko eskubide osoa

eduki dezakeelako, Jakinek adina agian. Baina eskubide berberaz eskaini nahi izan diogu geure aldetik ere oroitza pen eta omenalditxo hau, berarekin euskal alorrean irekitako bidearen oroigarri. Beraren omenez 2000. urtean aldizkari honek osatu zuen zenbaki bereziaren epilogoia izan daiteke, bestalde, oraingo «gorazarre» hau.

Euskararen bidegintzan bidaide, beraz, hiru burubide eta ekinbide nabarmendu nahi genituzke, Txillardegiren bizitzan goraiatzekoak direnak, eta, gure ustez, Jakinek ere beti defenditu dituenak, bere ibilbidean betetzen saiatuz. Hona:

- a) Euskararen lehentasuna hautuan eta euskal kulturagintzaren autonomia praktikan.
- b) Kultura modernora egokiturik euskara, alor guztietan erabiltzea.
- c) Euskararen batasuna bideratzea.

Txillardegik formulaturiko euskararen helburu estrategikoak zera esan nahi zuen: Euskal Herriaren herrigintza-estrategia politikoaren muin-muinean euskara bizia ipintzea, eta, beraz, bestelako estrategia politikoaren menpean ez jartzea edota aldiari aldiko taktika politikoetara ez makurtzea: euskararen lehentasuna, hitz batez. Txillardegiri zor diogu euskararen lehentasunezko helburu strategikoa hain argi definitu eta defenditu izana; ildo beretik saiatu da Jakin bere historian, euskalgintzaren eta euskal kulturagintzaren autonomia defenditzen eta praktikatzan.

Txillardegik berak idatzi zuen beste hau ere gutun ireki hartan: «Osakuntza aundia bear du euskerak gaurko bizikeran gai izateko»: modernotzea, beraz, euskara gaietan eta hizkeran, horretarako egokitzearekin batera. Bide horixe urratu nahi izan omen zuen bere lehen nobela haietan: «kaleko» mintzaera eta mintzagaia, ez «baserrikoak». Asmo bera nabaritu zion pozik *Jakini*, 1959an zuzendariari idatzitako gutunetako batean: «Zuen 'Yakin' ori alde batetik oso zait atsegin: orain arte euskeraz esan ez diran gauzak esaten saiatzen zaretelako. Asmo hau ongi dago zalantzarik gabe». Hasieratik bertatik bateratu ziren, bada, alde bietako asmoak euskara

modernoan lantzeko bidean, eta horretarako beharrezko zen euskara-ereduari buruzko irizpideetan —*Jakin* aldizkariaren lehen bizpahiru urteetako zalantzak zalantza—, UZEIko hiztegien proiektua lankidetzan bideratzeraino.

«Batasunaren bidea» titulua eman zion Txillardegik 1958ko Euskaltzaleen Biltzarrean eman zuen hitzaldiari —Euskararen Egunean datatua, abenduak 3—. Eragile eta egile nagusi bihurtu zen geroztik euskara batuaren aldeko ahaleginean. Ez da harritzekoa, handik sei urtera, euskara baturako hainbat erabaki hartzeko euskal idazle eta irakasleen artean Baionan egindako bilerako mahaiburu izatea bera; bertan ziren Jakin Taldekoak ere, eta, berehala, hango agiria aldizkarian argitaratzearekin batera, erabaki hau hartu eta zabaldu zuten: arau haiek denak bete eta betearaziko zituela *Jakinek*; aurrena izan zen horretan, eta aitzindari bihurtu zen, euskal prentsa eta editorialen alorrean euskara batua bultzatzen. Lau urte geroago euskara idatziaren batasuna areagotzeko Ermuan egindako euskal idazleen bilerara bidalitako gutuna honetara hasi zuen Txillardegik: «Betidanik izan da euskera idatziaren batasuna nere euskal kezkarik sakonenetako bat». *Jakin* aldizkariak, bere aldetik, zenbaki monografiko bikoa eskaini zion bilerari (1968, 31-32). Adituen eta jende askoren talde-ahalegina izanik euskara batuarena, zor apartekoa dio Txillardegiri horren historia arrakastatsuak; horretaz jabetuta eta harro zegoela uste dugu. Berarekin bat egin nahiko luke *Jakinek*, eta bere poztasuna agertu ere bai aldi berean, historia horretan bere ekarpen txo adierazgarria egingo duela.

Gogoz aitortzen dugu Txillardegik *Jakin* aldizkariari eta taldeari emandakoa —zenbaki honetako artikulua lekuko—; bereziki nahi dugu aitortu haren eragina euskara modernoaren eredia bideratzeko Jakinen ahaleginean; azken berrogeita hamar urteotan euskalgintzan jardundako gehienek aitortuko diotena, bestalde.

Pozik dakartzagu gogora, bestalde, Jakin Taldearen aldetik Txillardegiri eskainitako aukerak, gure aldizkarian bere idatziak eta iritziak zabaltzeko —bereziki irekita eduki zituen horreta-

rako bertako orriak 1970.eko urte eztabaidatsuetan—, nahiz editorialean liburuak argitaratzeko, edota UZEIko hiztegin-tzan lanbidea izateko.

Ezingo da azken berrogeita hamar urte luzeotako Euskal He-
rriaren historia idatzi, Txillardegi aipatu gabe ia kapitulu guz-
tietan. Joan zaigu bera, baina bere eragin zabala eta ondare
ugaria utzi dizkigu hainbat alorretan: pentsamenduan eta kri-
tikan, politikan eta herrigintzan, literaturan eta idazletzan,
euskararen ikerkuntzan eta irakaskuntzan... Euskalgintzan!¶

Jakin

LIBURUAK

Euskal liburugintza 2010

17 JOAN MARI TORREALDAI

Euskal liburugintza 2010

JOAN MARI TORREALDAI

Soziologian doktorea eta Kazetaritzan lizentziaduna

34 urtez jarraian dihardut urtez urteko liburuen gorabeherak aztertzen. Hiru hamarkada luze eta gorabeheratsu pasatu dira, hortaz, lan honi ekin nionetik. Lan bertsua da urtero, eta lanari heltzeko moldea ere bai, hobetze bidean aldika-aldika ñabardura franko sartu baditugu ere. Azken aldion, jada finkatua dugu metodologia, informazioa nola eskuratu eta datuak nola tratatu.

Informazioaren tratamendua agerikoa da, hurrengo orrialdeetan garatzen baita. Ezkutuan gelditzen da, ordea, informazioaren jatorria eta kalitate kontrola. Hori da orain azaldu nahi dudana.

Gure informazio iturburu nagusia argitaratzailea bera da. Argitaletxeetatik lortzen dugu informazioaren erdia. Bi eratarata lortu ere: argitaratzaile batzuek liburuak eskuratzen dizkigute eta besteek fitxa bibliografikoak ematen. Badira, hau ere esan beharra baitago, gure deiari entzungor egin eta informaziorik bidaltzen ez digutenak, ez dakigu zergatik, profesionaltasunik ezagatik edo akaso zabarkeriagatik. Falta zaigun beste erdia eskuratzeko bi bide ditugu: batetik, li-

burutegi jakin batzuek bere barne informazioa luzatu ohi digute, Koldo Mitxelena Bibliotekak eta Donostiako Udal Liburutegiak bereziki; eta, bestetik, ELSN/SNBE Euskadiko liburutegi sistema eta ISBNko espainiar agentzia arakaturaz erdiesten dugu gainerako laurdena. Panorama guztiz osatzeko Internet eta hainbat webgune ere erabili izan ditugu. Ibilaldi honen ondoren uste dugu euskal liburuaren unibertsoa osoki hartzen dugula.

Tituluak eta orrialdeak

Aipaturiko bide horietan barrena lortu dugun titulu kopurua 2.023koa da, barnean direlarik liburu analogikoak zein liburu digitalak. Azken horiek, liburu digitalak alegia, iaz integratu genituen lehen aldiz. Ez dira oraingoz asko, baina uste izatekoa da urteak aurrera egin ahala handituz handituz joango den liburu mota izango dela.

Bildu ditugun guzti-guztiak euskal liburuak dira. Alegia, euskarazkoak dira, eta liburuak dira. Zein da euskal liburua niretzat? Euskaraz idatzita dagoen liburua. Irizpide linguistikoa da gure irizpide gidaria, eta ez ideologikoa, geografikoa edo bestelakoren bat. Elebidunak ere euskarazkoetan sartu ditugu, hori bai.

Eta liburua, zer da liburua? Euskarriak euskarri, Unescok erabili ohi duen definizio arruntaz baliatzen gara. Are gehiago: ISBN zenbaki identifikatzailea daukatenak soilki hartu ohi ditugu liburutzat, alderaketak egin ahal izateko. Irizpide hori tarteko, 579 titulu kontabilizatu gabe kanpo utzi ditut aurren, nahiz eta bildurik eta fitxaturik ditudan guztiak.

Irizpide horietan oin harturik osatu dugun kopurua, mende berri osoari dagokiona, ondoko taulan ikus daiteke. Eta gure zifrekin batera beste bi agente informatzailerena.

Horren edo haren azken emaitzan ikusten den aldea handiagoa edo txikiagoa da segun eta urtea, baina beti diferentia da azken kopurua. Zergatik gertatzen den, jakin ez da-

kit, baina susma dezaket. Uste dut auzitan legokeena ez dela «euskal liburuaren» definizioa. Egotekotan, informazioa biltzeko metodologia legoke arazoa. Informatzaile batek emandakoaz baliatzen dira biak, eta ez dute zehazten edota kontrastatzen. Guk eskaini ohi dugun emaitzak atzean fitxa bibliografiko kontrastatua du. Informazio zehatz hori bilatzen duenak Jakinen webgunean aurkituko du (www.jakin-gunea.com/grafikoak/liburugintza_2010.pdf). Zerrenda horretan, lizentzia txiki bat hartu dut, eta ISBNdun liburuekin batera 282 titulu gehiago sartu ditut, liburuon interesa eta zirkulazioa kontuan hartuta. Guztira, hortaz, 2.305 tituluaren informazioa jaso dezake bilatzaileak.

<i>Iturria</i>	<i>ISBN espainiar agentzia</i>	<i>Precisa / Conecta</i>	<i>Joan Mari Torreal dai</i>
2000	1.425	1.589	1.519
2001	1.326	1.621	1.488
2002	1.342	1.588	1.667
2003	1.487	1.576	1.949
2004	1.904	1.584	1.859
2005	1.793	2.094	2.030
2006	1.525	1.710	1.822
2007	1.552	2.009	2.147
2008	2.156	2.094	2.573
2009	2.040	2.022	2.342
2010	1.852	2.006	2.023

Tituluen gorabeheren ondoan, lehen aldiz txertatzen ditut orrialdeenak, euskaraz zenbat idatzi den jakiteko informazio interesgarria baita hori ere.

<i>Orrialdeak / Urtea</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
Orrialdeak guztira	285.565	255.686	317.713	368.411	310.657	253.621
Urtetik urtera %Δ	—	-10,46	24,26	15,96	-15,68	-18,36
Batez beste liburuko	141,09	137,39	146,68	142,46	132,99	125,37

Taula horretan zer ikusi eta ikasirik badago. Hasteko, urteko orrialde kopuruak zifra absolututan agertzen dira. Ondoren, urtetik urterako bilakaera, eta hirugarren lekuan urteko liburuaren orrialde kopurua.

Azken aldion tituluek gora egin dutenean ere orrialde kopuruak ez du lerro bera jarraitu. Gainera, azken bi urteotan orrialde gutxiago eman da argitara. Eta urteko liburua garai batean baino meheagoa da.

Gaien sailean ikusiko dugu, gero, gai multzo guztietan berdin den ala ez.

<i>Orrialdeak / Urtea</i>	2006	2007	2008	2009	2010
12 orrialde arte	23	35	53	62	68
13 eta 48 orrialde bitartekoak	404	509	649	528	433
49 eta 100 orrialde bitartekoak	378	401	434	377	348
101 eta 200 orrialde bitartekoak	545	607	652	585	469
201 eta 400 orrialde bitartekoak	318	385	449	383	326
401 eta 600 orrialde bitartekoak	60	83	103	85	64
600dik gora	24	42	56	40	29
Kopurua zehaztu gabe	109	104	190	276	286
<i>Guztira</i>	<i>1.861</i>	<i>2.166</i>	<i>2.586</i>	<i>2.336</i>	<i>2.023</i>

Bestelako ikuspegitik abiatzen gara hor. Urteko orrialde kopurua zatitu ondoren tarte bakoitzean zenbat titulu kokatzen den erakusten du taulak. Hor dago informazioa bere zehaztasunean, baina ez da ikusten joera garbi bat orrialde kopuru jakin baten alde. Egia da euskal liburua mehetu dela, baina ez tarte jakin batean bereziki. Zer ikusi gehiago du, gero ikusiko dugunez, liburu tipoarekin. Zehazki, literatur liburuak galdu ditu orriak, bai helduentzakoak eta bai haur edo gazteentzakoak ere.

Jardun editoriala

Agente editorialen jarduna aztertuz ekingo diogu 2010eko liburugintzaren azterketari.

291 ekoizle

Hirurehun eskas dira urteko ekoizpenean parte hartu duten argitaratzaileak. Ez dira denak profesionalak, ezta gehienak ere, zertan esanik ez da. Gehien-gehienez, hamarretik bi dira profesionaltzat har ditzakegunak.

Emaitzei begiratu, urtero argazki bertsua dugu:

- Erdia eta gehiagok (%55) titulu bakarra publikatu dute.
- Hamarretik ia bederatzia (%87) dira urteko 10 titulura iritsi ez direnak.
- Hamarretik bi eskas dira 10 titulu eta gehiago argitaratu dutenak.

Iritziak iritzi, datu horiek begien aurrean dauzkagula, hutsala da harrokeria. Gainera, hurrengo urteetan ikusi egin beharko da zenbat jaitsiko den produkzioa, krisi ekonomiko delata eta, agente horiek murrizketak egin behar izango dituztenean. Argitaletxe «profesionalen» emaitza hasia da jaisten.

<i>Tituluak</i>	<i>Argitaratzaileak</i>
1	160
2-4	70
5-9	24
10-19	17
20-29	5
30-39	2
40-49	2
50-59	2
60-69	5
70-79	0
80-89	0
90-99	1
100-149	2
150etik gora	1

Argitaletxe nagusiak

Esanguratsuenak beraiek baitira, lehen hamar argitaletxeen azterketa txiki bat egin ohi dugu. Gurean nagusiak izanda ere, nazioarteko parametrotan ez dira batere handiak. Hori bateko. Eta besteko, hamarren artean ez dute liburu kopuruaren erdia ere ekoizten.

Hona hiruzpalau ezaugarri:

- Ekoizleen %3,4 osatzen dute.
- Ekoizpenaren %46,6 zor zaie.

- Erdiak bertokoak dira, eta beste erdiek Euskal Herritik kanpo dute ametxea edo etxe nagusia.
- Hamarron arteko ekoizpenaren %70,5 bertokoen lana da eta berrargitalpenaren %81,5 ere bai.
- Kanpokoak, aldiz, itzulpenean dira nagusi: %57.

<i>Argitaletxea</i>	<i>Nobedadeak</i>	<i>Berrarg.</i>	<i>Titulu kopurua</i>	<i>%</i>
Elkar	81	140	221	10,9
Elkar/ Ikastolen Elkartea	7	141	148	7,3
Erein	97	33	130	6,4
Ibaizabal-Edelvives	81	13	94	4,6
Anaya	43	22	65	3,2
Aizkorri-Everest	27	34	61	3,-
Susaeta	54	6	60	3,-
Giltza-Edebé	55	3	58	2,9
Ttarttalo	45	13	58	2,6
Alberdania	37	12	49	2,4
<i>Guztira</i>	<i>527</i>	<i>417</i>	<i>944</i>	<i>46,6</i>

Arestian aipatu dugu argitaletxe nagusi horien ekoizpen indarra jaitsi egin dela. Emaitza orokorrean sei puntu jaitsi da, eta banan-banan guztiek ez baina batzuek egin duten murrizketa esanguratsua da. Ibaizabal da produkzioa gehien murriztu duena, gehien-gehiena berrargitalpenetan, 176 titulu gutxiago guztira, aurreko urtearekin alderatuta %65 gutxiago. Anayak %43,5 jaitsi du, batez ere berrargitalpenetan horrek ere. Eta ia osoki berrargitalpenak murriztu ditu Giltza-Edebék (%37,5). Alberdaniak, aldiz, nobedadeetan egin du beherapen osoa: %45,5. Lehen hamarretan sartzen ez badira ere, aurreko urteetan nahiko puntan ibilitako beste hainbaten produkzioa ere erdira etorri da.

Argitalpen digitala

Euskarri elektronikoa argitaratu ohi den liburuak ez du hartu iragartzen zitzaion abiadurarik, gure artean bederen ez. Ezta euskarazko edizioan ere. Baina denbora kontua delakoan nago.

Ni neu iaz hasi nintzen liburu mota hau liburu analogiko-aren parez pare kontabilizatzen. Aurtengo uzta handi-handia denik ezin da esan, 222 titulu, ekoizpen osoaren %11. Hutsaren hurrengo baina gehiago bai behintzat.

Ekoizle handienak bi eratakoak dira, komertzialak eta irakaskuntzakoak. Lehen bostek ekoizpenaren %77 osatzen dute:

- Erein: %22.
- UEU: %21,5.
- Elhuyar: %15,5.
- Elkar: %9.
- Saure: %9.

<i>Gaia</i>	<i>Analogikoa</i>	<i>Digitala</i>
Aisia liburua	3,5	2,1
Erljioa	1,2	0,4
Giza-gizarte zientziak	18,8	21,5
Haur-gazte liburua	30,8	5,4
Irakaskuntza	27, -	2,7
Helduen literatura	11,7	36,5
Orotarikoak	0,5	0,9
Zientzia liburuak	6,7	23, -

Gaien aldetik, esanguratsua da bi euskarrien arteko egitura desberdintasuna, laukiko bi zutabeak elkarren parean jarrita nabarmentzen dena. Edizio digitalean lehentasuna helduen literaturak du, eta horren ondoren zientziazkoak eta gizarte sailekoak datoz. Jakina da ez dela hori liburugintza orokorraren hurrenkera. Hurrenkeran dagoen alde esanguratsua dela adierazi dut, baina egia esan ez dakit ziur zer adierazten edo salatzen duen. Uste izatekoa da liburu digitala lehen urratsetan izateak esplikatu lukeela agian digitalak analogikoaren egitura bera edo bertsua ez izatea.

Argitaratzaile motak

Taiu desberdineko osagaiez hornituriko tipologia anitzaz baliatzen naiz argitaratzaile motak sailkatzeko orduan. Ba-

tzuetan jatorriarekin du zerikusi, eta besteetan izaerarekin. Jatorri geografikoaren arabera, bertokoak eta kanpokoak bereizten ditut; izaeraren arabera, profesionalak eta bestelakoak, sektorekoak eta sektorez kanpokoak. Sailkapen nagusi honi erantsi ohi diot bi argitaratzailearen uztarketa, koedizioa.

<i>Argitaratzaile mota</i>	<i>Ekoizleak</i>	<i>Ekoizpena</i>	<i>%</i>
Bertoko argitaletxe pribatu komertziala	62	899	44,5
Argitaratzaile publikoa	49	184	9, -
Elkarte, talde, fundazio...	88	153	7,5
«Kanpokoak»	39	393	19,5
Irakaskuntzakoa	17	160	8, -
Koedizioa	19	189	9, -
Besterik	17	45	2,5

Azken batean, sei argitaratzaile mota bereizten ditut horrela. Ez dira seiak indar berekoak, ezta hurrik eman ere. Logikoa ere badenez, bat da denetan nagusia, bertoko argitaletxe profesionalak osaturikoa. Horien indar erdia baino gutxiagorekin, kanpoko argitaletxeen multzoa dator, %20 ingururekin. Eta gainerako guztiek %7-9na bitarteko produkzioa lortu dute.

Sailkapeneko argitaletxe mota bakoitzaren ezaugarriak eta balioak erakusteari lotuko gatzaizkio orain.

• *Bertoko argitaletxe pribatua*

Hemen kokatzen ditugu euskal editore nagusiak, enpresa pribatu direnak, bokazioz eta ofizioz liburuak egitera dedikatzen direnak, eta merkatu librearen jokoan lehiatzen direnak.

Handi eta txiki, editoreen %21 dira. Bostetik bat izanda ere, produkzio osoaren %44,5 gauzatzen dute, eta berrargitalpenen %51.

Bi indargunetan ageri da bistakoen argitaletxe hauen indarra: helduen literaturaren %85 argitaratzen dute; eta haur eta gazteentzako argitalpenetan %63 da berena. Irakaskuntzako liburuaren %20 ziurtatzen dute, bestalde. Datu engainagarria da azken ehuneko hori, koedizioan aztertuko dugunarekin

osatu behar baita egoki ulertzeko: Elkar eta Ikastolen Elkarte-ko produkzioa hemen kokatuko bagenu, %20 barik %59 litzateke argitaletxe hauen indarra edo pisua ikasmaterialetan.

- *Argitaratzaile publikoa*

Ekoizpen orokorrean indar gutxi badute ere (%9) ez dira gutxi mota honetako eragile argitaratzaileak: %17, hau da, 49 argitaratzaile. Horietakoak dira administrazio publikoko hainbat agente, gobernutik hasi eta azken udalerainokoak, tartean direlarik hainbat departamentu eta elkarte. Urteetik urtera produkzioa jaitsiz doan saila delakoan nago. Eusko Jaurlaritzak garai batean askoz ere titulu gehiago atera ohi zituen, diputazioek gauza bera. Askotan banakako lana izanda ere, gora egin dutenak udalak dira: aurten 30 bat udalek atera dute libururen bat.

Giza eta gizarte sailean koka daitekeen liburu motan eragiten dute (%28). Eragile publikoen ekoizpenaren baitan liburu mota honetakoak dira %58,5. Edozein modutan, ez da liburu sustraitua, berrargitalpenaren eskasian ikus daitekeenez: %1,2 berrargitaratu da.

- *Elkarte, talde eta gisakoak*

Ekoizleetan haxe da multzo handiena, argitaratzaile profesionalen gaineratik: %30 suposatzen dute 88 argitaratzaile hauek. Ekoizpen kopuruan, ordea, bera da txikiena: %7,5 edo 153 titulu. Publikatzen duten liburua ez da arrakasta handikoa, horietako %1 bakarrik baita berriz argitaratzen dena.

Eragile hauek ere, aurrekoek bezala, giza eta gizarte liburua lantzen dituzte (%21, liburu mota horretan) eta bere produkzioaren %53 suposatzen du horrek. Urruti datoz atzetik zientzia eta teknika liburua eta aisiakoa.

Sail honetako ekoizle nagusietan ekoizpena jaitsi egin dute gehienek. Indartsuenetan daude, Kutxa, Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntza, Labayru, hamar titulutik behera denak ere. Gehien-gehienak (%62,5 zehazki) dira titulu bakarra atera dutenak.

- «Kanpoko» argitaratzaileak

Euskal Herritik kanpo bere etxe nagusia daukatenak 39 dira, %13,5. Ez dira guztiak argitaletxe-argitaletxeak, baina indartsuenak bai, eta aldi berean berauek dira estatu mailako indartsuenak ere, hala nola, Santillana, Edebé, Edelvives, Anaya, Everest, Bruño. Bertokoen atzetik produkzio maila altuena berauek daukate: %19,5. Berrargitalpen maila proportzionalki apalagoa da, ordea (%17), bertokoetan gertatzen denaren kontrara.

Editorial hauen hizkuntz jatorria kontuan hartuta, erraz ulertzen da tituluetak asko ez direla euskaraz sortuak, erdaratik ekarriak baizik. Bildu ditugun datuen arabera, %28 litzateke hauen itzulpen indarra guztira. Handiagoa dela esango nuke, eragileon ekoizpena hurbilagotik ikusita. Berauen produkzioaren baitan haur eta gazte literaturaren %78 da itzultitakoa. Eta hezkuntza liburuan %18 bakarrik? Lehen informazioa egiazkoa da, haur eta gazteen literatura-ri buruzkoa alegia, liburuan bertan hala markatuta agertzen baita jatorria. Bigarrena, ordea, ez. Jakin badakigu hezkuntza alorreko titulu asko eta asko erdarazkoaren kopia edo birmoldaketa soil direla, baina ez dute horrela aitortzen liburuan bertan. Itzulpen moztortuak, hortaz, itzulpen aitortuez gainera asko dira.

Argitaratzaile hauen ekoizpenak bi alor lantzen ditu, biak ere gazte jendeari zuzenduak: haur eta gazteentzako literatura, eta ikasmaterialak. Literatura mota horren %39 berauena da, eta hezkuntza liburuaren %29 ere bai. Argitaratzaile hauen ekoizpenaren baitan bi liburu alor horiek %49 eta %42 suposatzen dute, hurrenez hurren. Bestela esan, euskal kulturarekin daukaten konpromisoa hezkuntzaren merkatura mugatzen da ia-ia eskusiboki.

- *Irakaskuntzakoak*

Ikastetxe edo irakasguneetako editorialak ez dira asko: %2. Eta ekoizpena ere apala da: %8. Hala da sailkapeneko

irizpideen arabera, baina berez hagitx altuagoa litzateke ehuneko baldin eta Ikastolen Elkartek eta Elkarrek elkarrekin atera ohi dituzten tituluak hemen kontabilizatuko balira. Horiek, ordea, hurrengo sailean aipatzen ditugu.

- *Edizio partekatua*

Koedizio edo edizio partekatuan %6,5ek lan egin dute, hemeziti eragilek, konbinaketa edo uztarketa ugari sortuz: argialetxeak elkarrekin, bertoko eta kanpoko argialetxeak elkarlanean, argitarazle publiko eta pribatuak elkar hartuta. Bai, modu askotara lan egin da eta guztira urteko ekoizpenaren %9 erdietsi da formula desberdinetan.

Multzo honek pisua baldin badu, jakina da zeri zor dion, Elkar eta Ikastolen Elkartearen elkarlanari.

Eskaintza editoriala

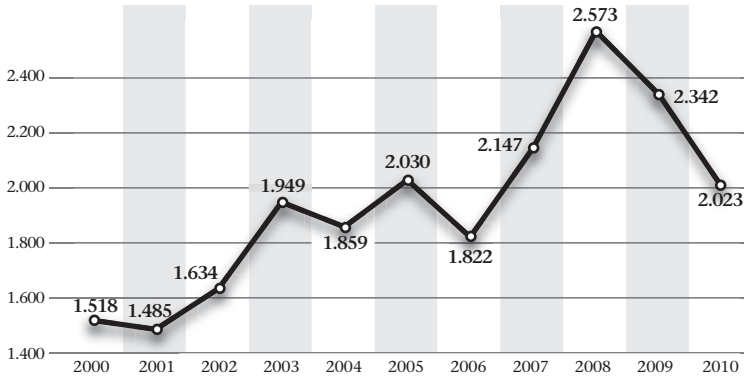
Ikustagun orain ekoizpena bere emaitzetan, ez oraindik gaien aldetik, baina bai emaitzen osagaietan. Ekoizpen hori bere soilean bakarturik eman beharrian, esanguratsua da askoz, gure ustez, testuinguru diakronikoan kokatuz azaltzea.

Ikuspegi diakroniko hori hiru erreferentzian aztertuko dugu. Hiru ikuspegitan: luzea, 1976an hasia; laburragoa, 2000n hasi dena; eta bertatik bertakoa, edo aurreko urteari lotua, hirugarrena.

2.023 titulu

Hurrengo grafikoak ongi erakusten du azken bi urteotan nola jaitsi den ekoizpen orokorra. Gero ikusi ahal izango dugu zer jaitsi den eta zer ez, nobedadea, berrargitalpena, itzulitakoa, zein eta zenbat. Jaitsiera bera da orain eta hemen azpimarratu behar dena. Hara krisia!, esango du norbaitek. Aldats behera horrek ez dakit jarraipenik izango duen ala ez, ez dakit nik zenbat legokiokeen krisiari. Baina

hurrengo urteetako liburugintzaren ibilerak bide bertsua hartuko duelakoan nago.

Gogoratzekoa da kontabilizatu ditudan tituluak ISBNdu-nak direla denak. Eta irizpide zehatz horregatik (estuegia, esango lukete zenbaitek) 282 titulu gehiago kanpoan utzi ditudala. Horien berri, ordea, Jakinen webgunean argitaraturiko zerrendan badu interesa duenak.

Iaz hasita, bestalde, liburu analogikoarekin batera ematen dugu digitala, honela sailkatuta urtez urte:

Liburu mota	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Analogikoa	1.633	1.945	1.851	2.016	1.818	2.135	2.483	2.131	1.801
Digitala	1	4	8	14	4	12	90	211	222
Guztira	1.634	1.949	1.859	2.030	1.822	2.147	2.573	2.342	2.023

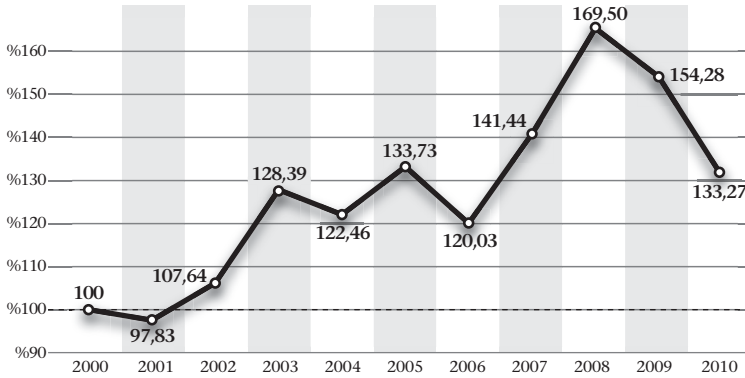
Tituluen eboluzioa

Ekoizpenaren eboluzio hori bi modutara azalduko dugu, eboluzio-lerro gisa eta indize gisa; lehena, 2000. urtearen erreferentziatik abiatuta, eta bigarrena, urtetik urterako alde neurtzeko moduan.

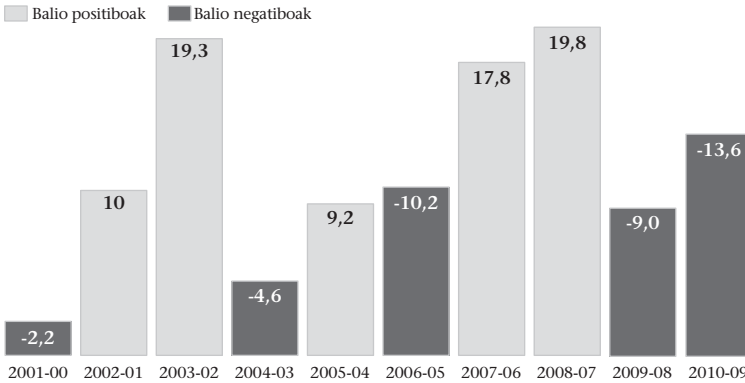
Tituluen eboluzio-lerroa

Mende berriko lehen urtea erreferentzia bada, 33 puntu goitik gaude hamaika urte beranduago, hori bai, baina orain

delá bost urteko maila berean. Askoz gorago ere egonak gara zertan gogoraturik ez da, esaterako duela bi urte 69 puntu goian baíkeunden.

Tituluen eboluzioaren indizea

Urtetik urterako gorabehera markatzen du indizeak. Azken hamar urteetako indizeei so, erdietan gora egin dugu, eta beste erdietan behera. Aurtengoa ere urte beltza izan da, lehen aldiz bigarrena segidan. Urte positibo eta negatiboe-tan, positiboak ateratzen dira garaile, ez urte kopurutan bai-na bai igoera eta beheraldien kopurutan; hots, igoerak han-diagoak dira jaitsierak baino.

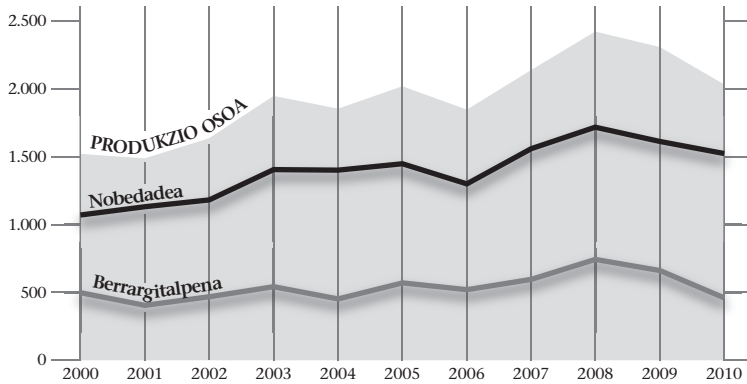
Nobedadeak eta berrargitalpenak

Errusiar matriuska panpinen tankera har dakioko sailtxo honen azterketari. Matriusketan bezala, atal baten barruan beste bat dago, eta horren barruan hurrengoa eta gero are eta txikiagoa, horrela zortzi-hamar tamaina desberdin.

Hasi, titulu kopuruaren osagaietan nobedadeak eta berrargitalpenak bereiziz hasten gara. Eta bakoitza bere alde-tik arakatzuz jarraituko dugu, zehatz-mehatz arakatu ere.

Honaino, metodologia.

Emaitzetara jaitsiz, aurrena hamar urteren harian ikusiko dugu aurtengo ekoizpena. Eta gero aldi luzeagoaren baitan.

<i>Urtea</i>	<i>Nobedadea</i>	<i>Berrargitalpena</i>
2000	70,4	29,6
2001	76,1	23,9
2002	72,3	27,7
2003	72,2	27,8
2004	75,7	24,3
2005	71,9	28,1
2006	71,5	28,5
2007	70,9	29,1
2008	71,4	28,6
2009	71,-	29,-
2010	75,5	24,5
<i>Batez beste</i>	72,6	27,4

Grafikoak primeran balio du eboluzioa bisualizatzeko. Laukiak, gainera, zifren zehaztasunaren balio erantsia du.

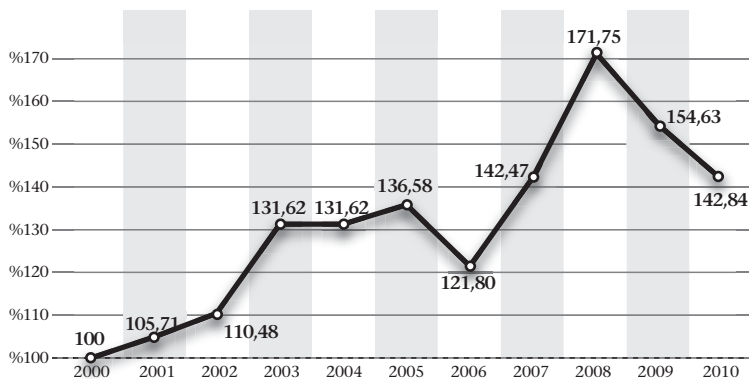
Bi osagaien arteko indar-erlazioan ez dago alde handirik urte batetik bestera: 2000 urteaz geroztik batez bestekoa 72,6 da nobedadeen alde eta 2010ean pitin bat altuagoa: 75,5. Urteko aldaketatxoak gorabehera, munta duena zera da, egonkorra dela, nahikoa egonkorra, nobedadeen eta berrargitaratuen arteko erlazioa. Sustrai luzeagoak ditu iritzi horrek, azken 10 urteotako gertakaria barik frankismo osteko historia osoan eboluzioa nahiko paretsu joan dela frogatuta. Hurrengo laukia da horren lekuko:

	1976-2005	2000-2006	2007	2008	2009	2010
Nobedadeak	75	72,8	71	71	71	75,5
Berrargitalpenak	25	27,2	29	29	29	24,5

Nobedadeak

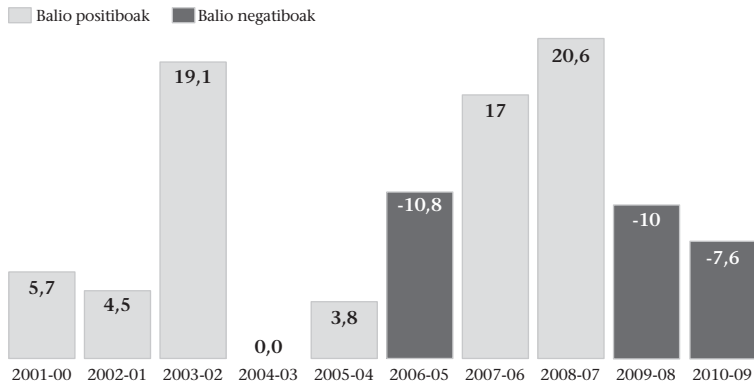
Nobedadeen eboluzio-lerroa

2000. urtea abiapuntutzat hartu eta harekin alderatuta, non gauden azaltzen du grafikoak. Orduan baino 43 puntu gorago gaude. Altuen 2008an egon ginen, ia 72 goitik.

Nobedadeen eboluzioaren indizea

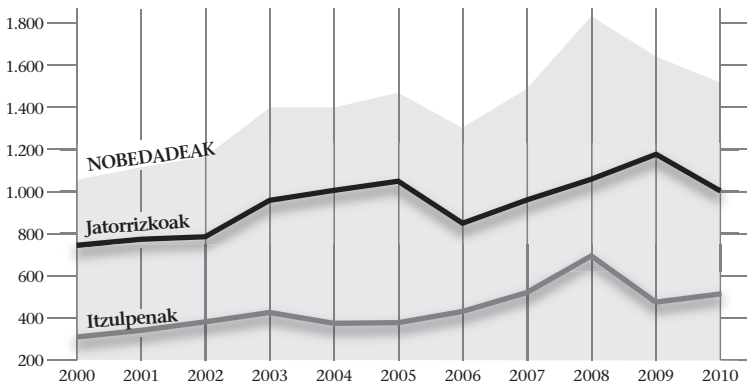
Aurreko urtearen erreferentziarekin alderatuta, aurtengoa barne, hiru jaitsialdi izan dituzte nobedadeek 10 urtetan. Ez dira jaitsiera handiak, hala ere.

Nobedadeetan jatorrizko eta itzulitako liburuak

Hizkuntza berean sortu den liburuaren eta kanpotik eka-
rriaren arteko proportzio ideala zein den, hori ezin daiteke
esan. Euskarazko liburugintzan ere ez, nire aldetik behin-
tzat. Neurgailu egokiaren faltan, nik urtero konstatatu egi-
ten dut. Konstatazio horren argazkia da orain agertzen du-
guna, ikuspegi desberdinetan tratatua.

Grafikoak hamaika urtetan batak eta besteak izan duten
ibilbidea argitzen du, eboluzioa bere aitzingibeletan.

Taulak, aldiz, errealitate bera beste modura erakusten du,
balioetan neurtua. Mende berriko batez bestean jatorrizko
liburuak %68,5 suposatzen du, eta itzulpenak %31,5. Ho-

rreren arabera, aurtengo liburugintzako nobedadeetan itzulpenak indar gehiago du, hiru puntu. Eta 2009an baino sei puntu eta erdi. Ibilia da gorago, ibilia da beherago, gehiagotan oraingo balioaren azpitik, egia esan.

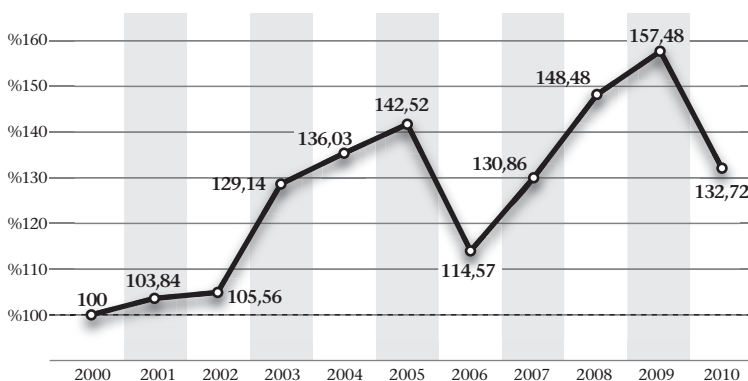
Urtea	Jatorrizkoa	Itzulpena
2000	70,6	29,3
2001	69,4	30,6
2002	67,5	32,5
2003	69,3	30,7
2004	73,-	27,-
2005	73,7	26,3
2006	66,4	33,6
2007	64,9	35,1
2008	61,1	38,9
2009	72,-	28,-
2010	65,5	34,5
Batez beste	68,5	31,5

Epe luzeagoa aintzat hartuta, zer? 1976tik 2005era arteko liburugintzaren baitan, jatorrizkoaren eta itzulitako liburuaren balioak oraingo berberak dira: %66 vs %34.

	1976-2005	2000-2006	2007	2008	2009	2010
Jatorrizkoa	66	70	65	61	72	65,5
Itzulitakoa	34	30	35	39	28	34,5

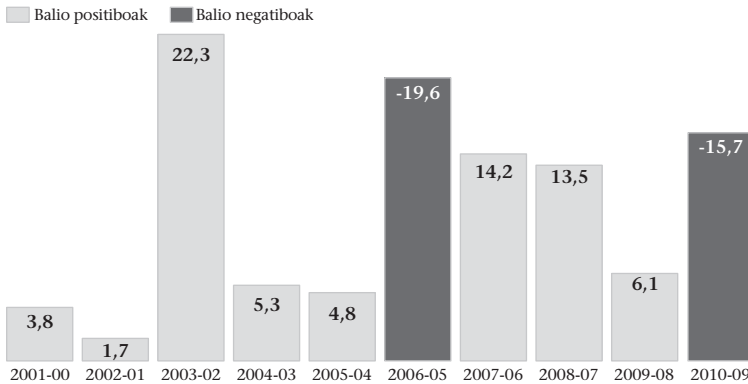
Jatorrizkoa

Jatorrizko liburuaren eboluzio-lerroa

Jatorrizko liburua 2000 urtean baino 33 puntu gorago dago aurten. Gailurra, ordea, aurreko urtean jo zuen. Aurten-go maila berean lauzpabost alditan egona da dagoeneko.

Jatorrizko liburuaren eboluzioaren indizea

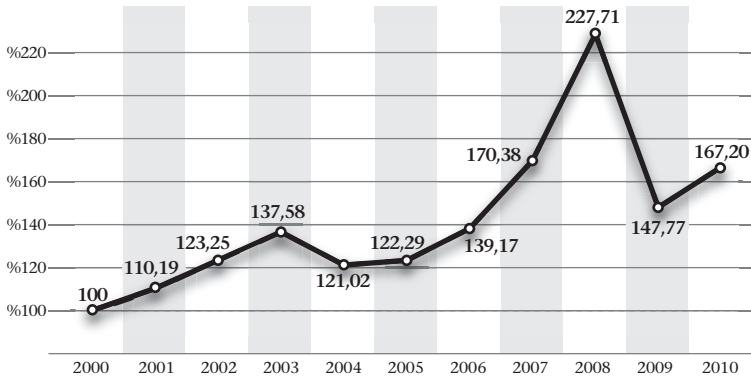

Hamar urtetan bigarren aldiz du jaitsaldia jatorrizko liburuak. Aurten 15,7 puntu egin du behera. Ez du ematen asko denik agian, baina balio absolututan 187 titulu dira. Bada zerbait, ezta? Azken hiru urteotan ez da bakarrik titulu kopurutan apalena dela aurtengoa, ez da bakarrik nobedadeak jaitsi egin direla, baizik eta jatorrizko liburuak ere behera egin duela aurten.

Itzulitakoa

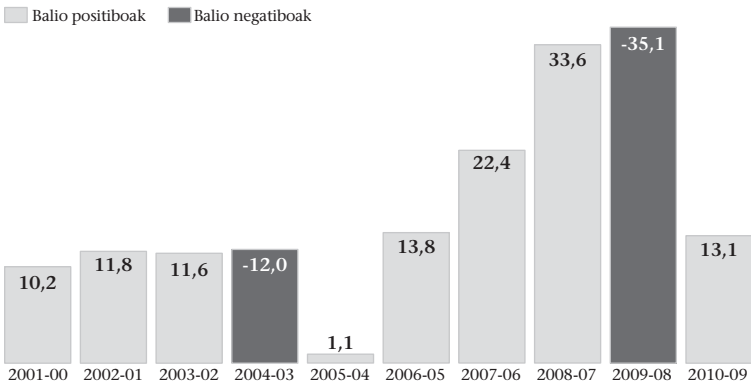
Jatorrizkoaren eta itzulitakoaren indar-erlazio egokietan egokiena zein den ez dakidala aipatu dut arestian. Gure liburugintzan itzulpena altuegia den errezeloa dut. Bide enpirikoak eman al diezaguke argirik? Nik gure ingurura begiratu dut, ea zein baliotan dabiltzan. Guztien artean itzulpen tasa altuena gurea da (%34,5); eta baxuena, frantsesa (%14,9). Espainiako itzulpena %22 da. Hortik apur bat gora agertzen dira itzulpen mailak edizio katalanean (%23,4) bezala galegoan (%24,2).

Itzulitako liburuaren eboluzio-lerroa

2000n baino 67 puntu gorago dago itzuli den liburua. Li-brugintzak, oro har, eta berezi-bereziki itzulitakoak, 2008an jo zuen gailurra, bederatzi urte lehenago baino 128 puntu gorago egotea lortu baitzuen.

Itzulitako liburuaren eboluzioaren indizea

2010. urteko itzulitako liburuaren indizeak 13 puntu posi-tibo ditu, hots, 61 titulu irabazi ditu. Aurrekoa, ostera, bel-tza izan zen goitik behera, 2008an irabaziriko ia gutzia gal-du baitzuen 2009an.

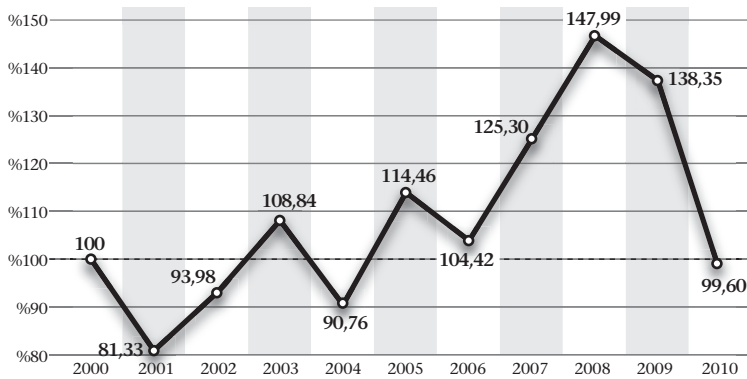
Berrargitalpenak

Gogoratze aldera, esan dezagun liburugintzaren enbor bereko bigarren adarra dela berrargitalpena, lehena nobedadea delarik. Txanpon beraren beste aurpegia dela esan daiteke.

Berrargitalpenaren pisua ez da beti bera izan euskal liburugintzaren baitan. XXI. mendean 27,4 da batez besteko bere pisua. Batez bestekoaren azpitik kokatzen da 2010ekoa, %24,5ekin.

Argazki finko hori, baina, osatu egin behar da eboluzioaren ikuspegitik.

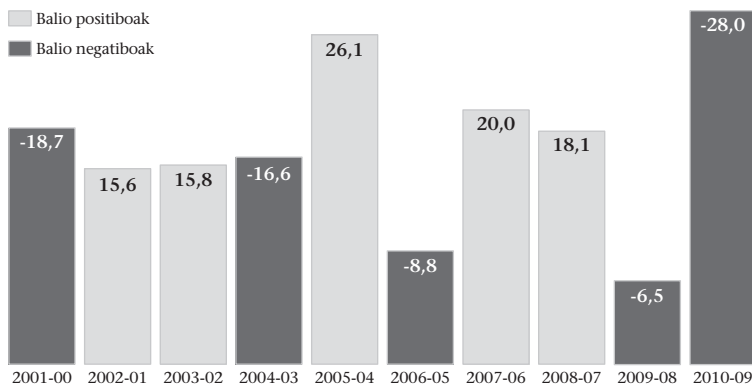
Berrargitalpenen eboluzio-lerroa

Azken hamaika urtetan lau aldiz kokatu da urteko berrargitalpena 2000ko marraren azpitik. Horietako bat aurtengo da. 2000ren pare-parean dago egia esan, azken urteko joera negatiboa berretsiz, bestalde.

Berrargitalpenen eboluzioaren indizea

Parean daude igoerak eta jaitsierak, bosna bakoitzeko. Jaitsieretan handiena aurtengo zuloa da, 28 puntukoa. Iaz ere beste 6,5 puntu egin zuela behera kontuan hartuta, zer pentsaturik eman lezake.

Berrargitarapenaren maila jaistea ez da seinale ona niretzat. Berrargitalpenaren hatzak merkatugune berria seinalatzen du, gehienetan edo beti. Estatu mailako egungo joera justu kontrakoa da: titulu berria berriaren gain, ea halako batean batek arrakasta duen. Zorte onaren txirulak noiz joko. Beste kuku batek joko liguke, frantses edizioaren eredura, berrargitalpena indartuko bagenu. Frantziako argitalpenetan erdia baino gehiago da berredizioa. Estatuan publikatzen diren liburuen berrargitalpena %21,5 da; galegoa askoz baxuagoa da, %12. Eta katalanak eta gu elkarren ondoan gaude, %25 inguruan, puntu erdi gora, puntu erdi behera.

Berrargitalpenaren mailaketa

Berrargitalpenen maila

Lautik hiru titulu lehen argitaraldikoak dira. Produktzioaren laurdena da, hortaz, berrargitalpena. Berrargitalpenen zati on bat (%23) bigarren argitaraldian dago. Zati mami-tsuena (%82) hamar argitaraldiren azpitik bizi da. Hamar argitaraldira iritsi direnak edo hortik gorakoak gutxi dira, %18 guztira.

2009ko liburugintzan, berredizio altuenak 45. edizioa joa zuen. *Kutsidazu bidea*, Isabel izan zen iaz altuena. Baina aurtentzen ez da argitara eman. Aurtengo rankingean 37. maila da gorena, *Ostegunak* liburuari dagokiona, eta 36. mailarekin or-

poz orpo jarraitzen dio 110. *Streeteko geltokia* liburuak. Horrek, gainera, bi argitaraldi izan ditu urte berean. Eskaileran behera hurrengo *Babilonia* da, 27. argitaraldian dagoena.

Lehen argitaraldia.....	1.527 titulu
Bigarren argitaraldia.....	115
Hirugarren argitaraldia.....	73
Laugarren argitaraldia.....	56
Bosgarren argitaraldia.....	43
Seigarren argitaraldia.....	30
Zazpigarren argitaraldia.....	23
Zortzigarren argitaraldia.....	39
Bederatzigarren argitaraldia.....	29
Hamar argitaraldi edo gehiago.....	88

Hamar argitaraldi eta gehiago

10. argitaraldia

<i>Ahatetxo itsusia (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Arabiako gau-ipuinak</i>	Herrikoia
<i>Arotzaren eskuak</i>	Ladron Arana, Alberto
<i>Artzain gezurtia (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Azenario erraldoia (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Bi indiar txiki inauterietan (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Ehunzango kaskarina (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Erraldoi berekoa (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Wilde, Oscar
<i>Euskal hiztegi modernoa</i>	Azkune, Iñaki eta beste
<i>Euskara 1. Lehen Hezkuntza (País Vasco, Navarra)</i>	Piko, Biotza eta beste
<i>Euskara 2 - Lan-koadernoa 4 (Txanela). LMH. 1. zikloa</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Gulliver Liliputen (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Haizemari (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Hamabost zauri</i>	Jaio, Karmele
<i>Hansel eta Gretel (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Helikopteroa ikastolan (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio

<i>Ihes betea</i>	Lertxundi, Anjel
<i>Izei txikia (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Jon Zikinen anaia (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Kolosala izango da</i>	Sarrionandia, Joseba
<i>Makilakixki (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Martin Txiki eta basajaunak (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Matematika 2. Baga Biga (Txanela).</i>	
<i>LMH. 1. zikloa. 2. kurtsoa</i>	Goñi, Jesus Mari
<i>Matematikaren Hastapena. Lan-koadernoak.</i>	
<i>Haur Hezkuntza. 5-6 urte. 1. hiruhilekoa</i>	Pereda, Luis
<i>Nola ibili munduan ohetik jaiki gabe (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Olentzeroren oparia (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 5 urte)</i>	Saenz, Maite
<i>Sukaldaria eta sugandila (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Urrestillako lau musikariak (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Urtebete itsasargian</i>	Meabe, Miren Agur
<i>Urtxintxa (5 urte) - Ikaslearen karpeta. 3. hiruhilekoa [Pack]</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Urtxintxa 4. Lan-koadernoak 3 (Urtxintxa 4 urte)</i>	Elorza, Itziar eta beste
<i>Urtxintxa 5. Lan-koadernoak 1 (Urtxintxa 5 urte)</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Urtxintxa 5. Lan-koadernoak 2 (Urtxintxa 5 urte)</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Zapatillak eta galtzak (Ikaslearen karpeta 3 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Ziripot eta Miel Otxin (Ikaslearen karpeta - Urtxintxa 5 urte)</i>	Murua, Mitxel
11. argitaraldia	
<i>Ametsak airean (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Zugazagasti, Arantza eta beste
<i>Arroxali (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Bi anaiak eta sorginak (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Egun denak ez dira berdin</i>	Etxeberria, Xabier
<i>Hamabost zauri</i>	Jaio, Karmele
<i>Hiru txerrikumeak (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio

<i>Inurria eta txirrita (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Koxmeren gezurrak (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio eta beste
<i>Lau anaiak (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Lehoia eta kilkerra (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Mari Domingi eta Olentzero (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Mari Kanela (Ikaslearen karpeta 2 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
<i>Obsexuen kluba</i>	Mendiguren Elizegi, Xabier
<i>Txanogorritxo (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 3 urte)</i>	Ormazabal, Joxantonio
<i>Urtxintxa 4. Lan-koaderno 1 (Urtxintxa 4 urte)</i>	Elorza, Itziar eta beste
<i>Urtxintxa 4. Lan-koaderno 2 (Urtxintxa 4 urte)</i>	Elorza, Itziar eta beste
<i>Zazpi antxumeak (Ikaslearen karpeta 1 - Urtxintxa 4 urte)</i>	Murua, Mitxel
12. argitaraldia	
<i>Elhuyar hiztegi txikia. Euskara-gaztelania / Castellano-vasco</i>	Elhuyar Hizkuntz Zerbitzuak
<i>Gloria Mundi</i>	Morillo, Fernando
<i>Hitz egingo balute</i>	Herriot, James
<i>Ipuin batean bezala</i>	Irigoién, Joan Mari
<i>Obsexuen kluba</i>	Mendiguren Elizegi, Xabier
13. argitaraldia	
<i>Amaren eskuak</i>	Jaio, Karmele
<i>Atlas sentimental. Egonaldi bat Marokoko berbereen artean</i>	Zubizarreta, Patxi
<i>Behin batean - Idazketa 4 (LH)</i>	Olabarri, Miren eta beste
<i>Erinias taberna</i>	Ormaetxea, Amaia
<i>Zazpikotea euskaltegian</i>	Lartategi, Josu
14. argitaraldia	
<i>Behin batean - Idazketa 3 (LH)</i>	Olabarri, Miren eta beste
<i>Behin batean - Irakurketa 2 (LH)</i>	Olabarri, Miren eta beste
<i>Behin batean - Irakurketa 3 (LH)</i>	Olabarri, Miren eta beste
<i>Eskola agenda</i>	Askoren artean
<i>Kcappo. Tempo di tremolo</i>	Aristi, Pako
<i>Ortzadarra sutan</i>	Morillo, Fernando
<i>Ostiralak</i>	Arretxe, Jon
<i>Sugeak txoriari begiratzen dionean</i>	Atxaga, Bernardo

15. argitaraldia
<i>Behin batean - Idazketa 1 (LH)</i>
<i>Behin batean - Idazketa 2 (LH)</i>
<i>Behin batean - Irakurketa 1 (LH)</i>
<i>Ortzadarra sutan</i>	Olabarri, Miren eta beste
Olabarri, Miren eta beste
Olabarri, Miren eta beste
Morillo, Fernando
17. argitaraldia
<i>Koaderno handia</i>	Kristof, Agota
18. argitaraldia
<i>Tunel luzea</i>	Milne, John
19. argitaraldia
<i>Atzapar arrastoak</i>
<i>Ezer baino lehen</i>	Landon, John
Iturbe, Arantxa
20. argitaraldia
<i>Narrazioak</i>	Sarrionandia, Joseba
23. argitaraldia
<i>Eskubeltz taldearen abenturak</i>	Press, Hans Jürgen
24. argitaraldia
<i>Kittano</i>	Ormazabal, Joxantonio
25. argitaraldia
<i>Kittano</i>	Ormazabal, Joxantonio
26. argitaraldia
<i>Connemara gure bihotzetan</i>	Gabiria, Julen
27. argitaraldia
<i>Babilonia</i>
<i>Connemara gure bihotzetan</i>	Irigoién, Joan Mari
Gabiria, Julen
35. argitaraldia
<i>110. Street-eko geltokia</i>	Zabaleta Urkiola, Iñaki
36. argitaraldia
<i>110. Street-eko geltokia</i>	Zabaleta Urkiola, Iñaki
37. argitaraldia
<i>Ostegunak</i>	Arretxe, Jon

Argitaraldi bat baino gehiago

2010ean bi argitaraldi edo gehiago izan dutenak badira 46 titulu, erdiak baino gutxixeago urte berean sortuak. Bi argitaraldikoak dira gehien-gehienak, eta gutxi batzuk hortik gorakoak: dozena batek hiru edizio izan ditu, eta bereziki

seinalatzekoa da urte berean lau argitaraldi izan dituen *Bilbao-New York-Bilbao*, bosgarrenetik zortzigarreneko jauria egin baitu.

1/2 edizioak

50 urte konpainian. Donostiako haur danborradaren oroitzapenak 1961-2011 / 50 años en compañía. Recuerdos de la tamborrada infantil de San Sebastián 1961-2011

Bidaia zoroa Sagutzistanera

Bikini Hondoko istorioak

Ebelina Mandarina

Ehun ipuin hitz gutxitan

Eta orain, zer? Gure urte haiek (1931-2009)

Geroa gurea da. Ibarretxe Lehendakariaren memoria politikoak

Gizajo baten egunkaria 1. Greg Heffleyren egunerokoa

Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako

Loiolako hegiak

Sunset Park

Sada, Asier eta beste

Stilton, Geronimo

Lewman, David eta beste

Suarez, Castillo

Ormazabal, Joxan

Arregi, Ignazio

Ordozgoiti, Koldo

Kinney, Jeff

Sarrionandia, Joseba

Murua Uri, Imanol

Auster, Paul

1/2/3 edizioak

Autopsiarako frogak. Arseniko aztarnak gure hizkuntzan

Barraskiloen lasterketa handia

Bob Esponja medikuarenean

Bob Esponja. Beti zurekin!

Bob Esponja. Olatu gainean!

Galtzaile arrosa handia

Katu jendea

Nahastea ikasgelan

Izagirre, Koldo

Ostrow, Kim

Banks, Steven

Dohrn, Walt eta beste

Auerbach, Annie

Miglis, Jenny

Rodriguez, Eider

Willson, Sarah

2/3 edizioak

Ahaztuen mendekua

Musika I. DBH

Musika II. DBH

Nur eta oihan misteriotsua

Ladron Arana, Alberto

Gómez-Elegido, Mª Cruz

Casares, Emilio

Martinez de Lezea, Toti

2/3/4 edizioak

Nire amak ez dauka erremediorik

Mendizabal, Antxiñe

3/4 edizioak

Musika airean

Jaio, Karmele

3/4/5 edizioak

Nora ez dakizun hori

Jimenez, Irati

4/5 edizioak	
<i>Aulki-jokoa</i>	Alberdi, Uxue
<i>Nur eta irlandar gnomoa</i>	Martinez de Lezea, Toti
5/6/7/8 edizioak	
<i>Bilbao-New York-Bilbao</i>	Uribe, Kirmen
7/8 edizioak	
<i>Euskara eta Literatura 3-1 (Ostadar berria).</i>	
<i>DBH. 2. zikloa. 3. kurtsoa</i>	Aldasoro, Mikele eta beste
<i>Euskara eta Literatura 3-2 (Ostadar berria).</i>	
<i>DBH. 2. zikloa. 3. kurtsoa</i>	Aldasoro, Mikele eta beste
<i>Euskara eta Literatura 3-3 (Ostadar berria).</i>	
<i>DBH. 2. zikloa. 3. kurtsoa</i>	Aldasoro, Mikele eta beste
<i>Euskara eta Literatura 3-4 (Ostadar berria).</i>	
<i>DBH. 2. zikloa. 3. kurtsoa</i>	Aldasoro, Mikele eta beste
<i>Ikaslearen liburua 2 (Material globalizatua)</i>	
<i>(Txanela). LMH. 1. zikloa</i>	Barrena, Saionara eta beste
8/9 edizioak	
<i>Euskara 1 - Lan-koaderno 2 (Txanela).</i>	
<i>Lehen Hezkuntza. 1. zikloa. 1. kurtsoa</i>	Saenz, Maite eta beste
<i>Euskara 2 - Lan-koaderno 3 (Txanela).</i>	
<i>LMH. 1. zikloa</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Riomundo</i>	Maia, Jon
8/9/10 edizioak	
<i>Arotzaren eskuak</i>	Ladron Arana, Alberto
9/10 edizioak	
<i>Euskara 2 - Lan-koaderno 4 (Txanela).</i>	
<i>LMH. 1. zikloa</i>	Oiarbide, Josi eta beste
<i>Matematika 2. Baga Biga (Txanela). LMH.</i>	
<i>1. zikloa. 2. kurtsoa</i>	Goñi, Jesus Mari
10/11 edizioak	
<i>Hamabost zauri</i>	Jaio, Karmele
11/12 edizioak	
<i>Obsexuen kluba</i>	Mendiguren Elizegi, Xabier
14/15 edizioak	
<i>Ortzadarra sutan</i>	Morillo, Fernando
24/25 edizioak	
<i>Kittano</i>	Ormazabal, Joxan
26/27 edizioak	
<i>Connemara gure bihotzetan</i>	Gabiria, Julen
35/36 edizioak	
<i>110. Street-eko geltokia</i>	Zabaleta Urkiola, Iñaki

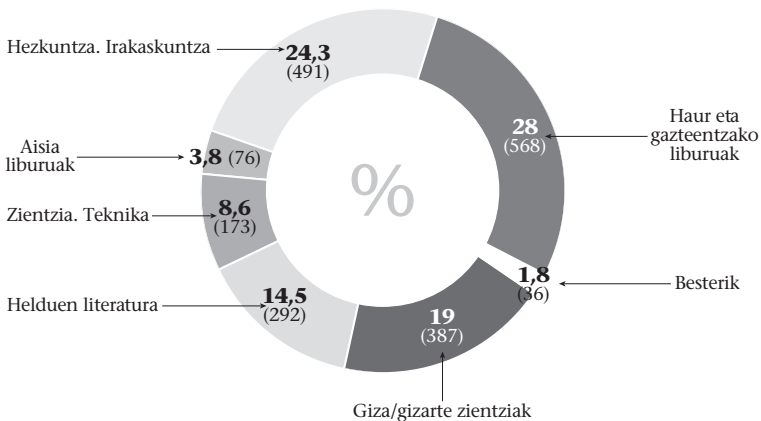
Gaiak

Ekoizleak aurkeztu ditugu aurrena, ondoren ekoizpenaren ezaugarriak ezagutu ditugu, eta orain emaitzetan murgilduko gara bete-betean, gaien azterketan. Gaien barrunbea bezala bere ingurua arakatuko dugu hurrengo lerroetan.

Dozena erdi gai multzotan sailkatu ohi dugu ekoizpen tematikoa. Gai multzo guztiek ez dutela indar edo pisu bera, ez da zertan esanik. Bi dira guztietan nagusiak, haur eta gazteentzako liburua eta irakaskuntza liburua, azken batean biak jende multzo bertsura zuzenduak. Horien atzetik datoz gizarte liburua eta literatura. Eta urrutiago besteak: zientziazkoa, aisiakoa, erlijio liburua eta beste.

Hurrenkera horretan nobedadetxo bat izan daiteke aurten nabarmentzekoa: lehen aldiz liburugintzaren aro modernoan, eta euskal liburuaren historian esango nuke, haur eta gazteentzako liburuak irakaskuntzakoari aurrea hartu dio. Orain arte ia hamar puntu azpitik ibilia denak gaina hartu eta lau puntuko aldea atera dio besteari. Emaitza horrek bi osagai uztargarri ditu: alde batetik, hazi egin da gaztetxoentzako liburua, eta, bestetik, beheraldi dezentea izan du irakaskuntzako liburuak.

Gai multzoen gaur-gaurko argazkia ondoko grafikoan eta taulan ikus daiteke.

<i>Gai multzoa</i>	<i>Zenbaki absolutuak</i>	<i>%</i>	<i>2010/2000</i>
Haur eta gazteentzako liburuak	568	28,-	+ 53,-
Hezkuntza/Irakaskuntza	491	24,3	- 3,5
Giza/Gizarte zientziak	387	19,-	+ 51,-
Helduen literatura	292	14,5	+ 14,-
Zientzia/Teknika	173	8,6	+ 193,-

Haur eta gazteentzako argitalpenak: 568 titulu

Urteroko azterketa honen jarraitzaile ohartuak nabarituko duenez, leku honi dagokion taula aldatu egin dugu. Oraingo honetan, balio nagusiak biltzen dituen laukia jarri dugu. Aurrekoa baino osatuago eta aberatsagoa da, eta laburpen gisa berton agertzen dira eboluzioaren ezaugarri gehientxoanak.

	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>Haur/Gazte</i>	437	551	647	511	568
Ekoizpenaren %	23,-	25,5	26,-	22,-	28,-
Urtetik urtera %Δ	-10,3	31,8	17,9	-21,2	11,8
Itzulpenen %	58,8	53,3	59,6	43,6	59,5
Berrargitalpenen %	42,1	41,2	42,5	39,7	30,5
Orrialde kopurua	33.295	37.469	43.377	35.199	41.590
Orrialde kopurua liburuko	76,2	68	67	68,9	73,2

Hauxe da nobedadea, hortaz: liburu mota honen aurreneko postua, berau izatea titulu gehien bereganatu duen multzoa. Aldaketa, hala ere, ez da kualitatiboa, kontuan hartuta aurreneko liburu mota biak familia berekoak direla, bezeria bertsua elikatzeko helburutuak.

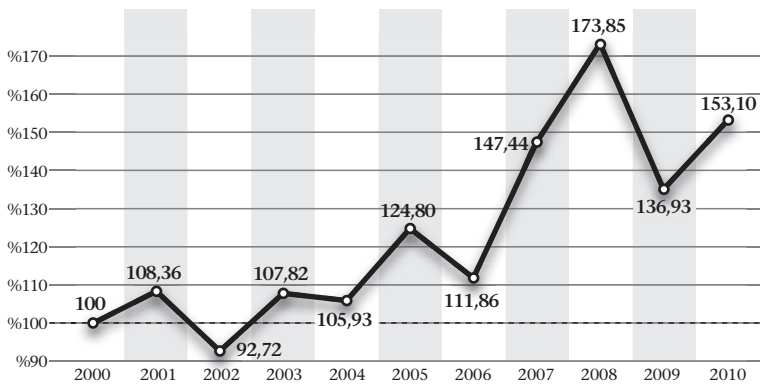
2010. urtean %28ko pisua du, hurrengoak baino lau puntu gehiago. Iaztik hona hazi den gutxietakoa da, 11,8 puntu gora. Titulutan ez ezik, orrialde kopuruan ere 18 puntu hazi da.

Hazkundera ez zaio zor jatorrizko liburuari, itzulitakoari baino. Gauza jakina da itzulitako liburuak sekulako pisua duela liburu honetan. Iazko baxualdia kenduta, oraingo tamaina bera izan du aurreko urte askotan, hamarretik sei ia-ia. Gure ehunekoa (%59,5) ez al da kanpo dependentziaren adierazgarri? Espainiako haur eta gazteen liburuan %43,6 da itzulitako liburua, liburu katalanean %55,3 eta galegoan %30,5.

Nabarmen jaitsi dena liburu multzo honen berrargitalpena da, aurreko urteetan baino hamar bat puntu azpitik baitabil, nahiz eta oraindik maila polita mantentzen duen (%30,5).

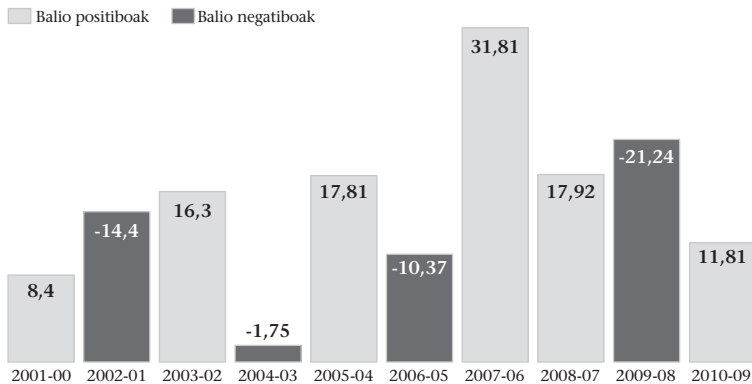
Haur eta gazteentzako liburuia beste sail batzuetakoa baino txikiagoa da (73,2 orrialdekoa), eta liburu horietatik %70ek ehun orrialde baino gutxiago du.

Haur eta gazte liburuaren eboluzio-lerroa

Eboluzio-lerroak urteko igoyeraren tamaina hartzen laguntzen du. Garbi uzten du, aldi berean, ez duela gailurra jo, eta duela bi urte balio jasoagotan egona dela.

Haur eta gazte liburuaren eboluzioaren indizea

Urteko igoera hori estimatzekoa da, baina ez da gauza aurreko urtean izandako jaitsiera konpentsatzeko ere: 11,8 puntu orain, orduko 21,2ren aurka.

Hezkuntza eta irakaskuntza: 491 titulu

	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Hezkuntza/Irakaskuntza</i>	509	699	879	747	491
Ekoizpenaren %	27,5	32, -	35, -	32, -	24,3
Urtetik urtera %Δ	-18,4	36,3	27,4	-14,6	-34,3
Itzulpenen %	26,9	35,2	39,5	30,6	17,7
Berrargitalpenen %	47,3	39, -	37, -	47,9	43,4
Orrialde kopurua	55.332	100.030	125.361	91.676	59.112
Orrialde kopurua liburuko	108,7	143,1	142,6	122,7	120,4

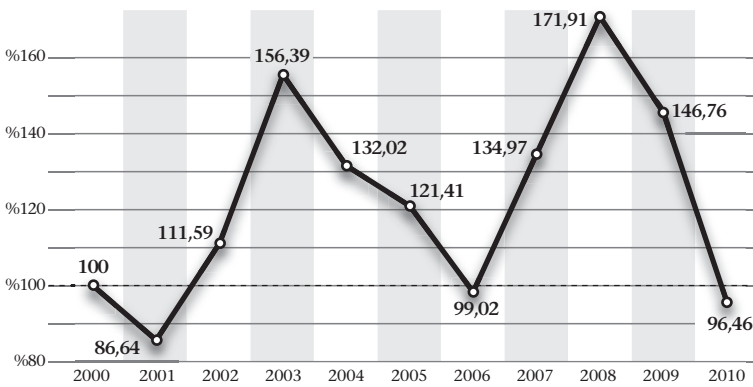
Bigarren postu hori ez da soilki besteak titulutan gora egin duelako, baizik eta multzo honek nabarmen gutxitu duelako produkzioa. Aurreko urtean %32 zen berea, eta aurten %24,3rekin askietsi behar du. Urtebetean tituluen 34 puntuko jaitsiera izan du. Eta aspaldi honetako balio eskaenetan dago. Orrialdeetan ere 35,5 puntu egin du behera.

Itzulitako liburua da gehien jaitsi dena. Aurreko urtean %30,6 itzuli zen eta 2010ean %17,7, azken urteotako balio baxuena. Berrargitalpenak, bere aldetik, beherantz egin du, baina gutxi: %43,4 da orain, aurrekoan baino hiru puntutxo gutxiago.

Liburu mota hau 120,4 orrialdekoa da, haur eta gazteen-tzakoa baino dezente handiagoa, eta 100 orrialdetik beherakoak %59,5 dira.

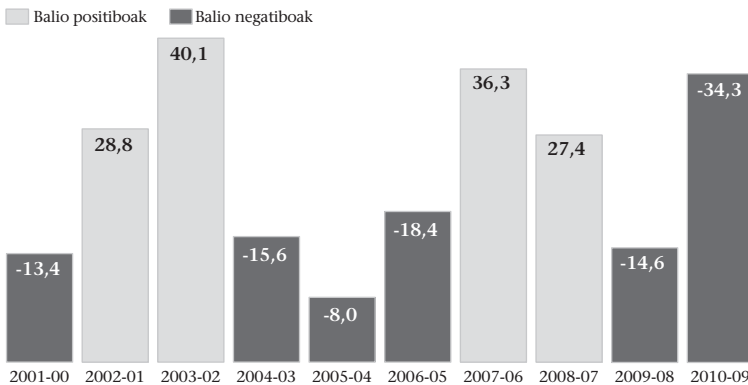
Irakaskuntzaren eboluzio-lerroa

Mende berriko hamarkadari erreparatuz, punturik baxuenetakoan gaudela ikusten dugu, abiapuntuko mailatik behera hain zuzen ere. Koiunturala den ala irakaskuntzan testuliburuekin hartu diren neurrien ondorio, nik ez dakit. Bata zein bestea ez dira aparte ibiliko, baina bakoitzari zer dagokion esateko ez naiz ni gauza.

Irakaskuntzaren eboluzioaren indizea

Arestian aipatu dugun urte arteko jaitziera begi bistakoa da. Jaisten den bigarren urtea da segidan. Antza denez, horixe da liburu mota honen argitalpenaren ezaugarrietako bat, aurreko urteetara begiratuta ikus daitekeena. Bizpahiru urte gora, eta bizpahiru urte behera, zikloka dela adieraz lezake horrek.

Barne sailkapena

Irakaskuntzaren barne alor nagusiak iaz baino parekatu-zeagoak daude aurten. Lehen Hezkuntzaren indarra apaldu

egin da iaztik hona (%44tik 38,5era). Eta elkarrengandik hurbildu egin dira HH eta DBH. Gainerako gai multzoek indar gutxi dute eta urteroko bidean jarraitzen dute.

Didaktika. Pedagogia. Orientabideak.....	4,5
Hezkuntzaren antolakuntza.....	0,5
Haur eskola. Oinarrizko irakaskuntza.....	24,5
Lehen Hezkuntza.....	38,5
Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza.....	26,5
Besterik.....	5,5

%100

Giza eta gizarte zientziak: 387 titulu

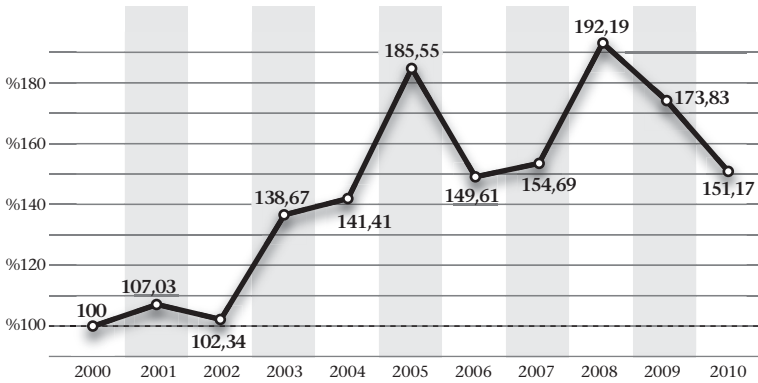
	2006	2007	2008	2009	2010
Giza/Gizarte	391	398	502	448	387
Ekoizpenaren %	21, -	18,5	18, -	19, -	19, -
Urtetik urtera %Δ	-19,4	3,4	24,2	-9,6	-13, -
Itzulpenen %	24, -	19, -	21,5	18, -	24,3
Berrargitalpenen %	4,8	9, -	6,2	5,8	6,9
Orrialde kopurua	74.487	87.554	100.931	85.149	78.249
Orrialde kopurua liburuko	190,5	220	201,1	190,1	202,2

Garrantziaren arabera, hirugarren liburu multzoa da %19rekin. Pisu berbera mantentzen du urtea joan eta urtea etorri. Titulu kopuruan, ordea, ale batzuk galdu egin ditu, 13 puntu, eta gauza bertsua orrialdeetan ere (8 puntu).

Multzo honetan itzulpenak badu indarrik, aurreko urteetan baino gehiago, ia bostetik bat itzulitakoa baita (%24,3). Oso bestelakoa da berrargitalpenaren egoera eskasa: %6,9. Orain baino lehen sarritan esandakoa azpimarratu beharko dut oraingoan ere, alegia, liburu mota honen Akilesen orpoa hortxe dagoela, bizialdi bakarreko liburua dela, jaio eta hil epe motzean egiten dena, bezeria berririk aurkitzen ez duena.

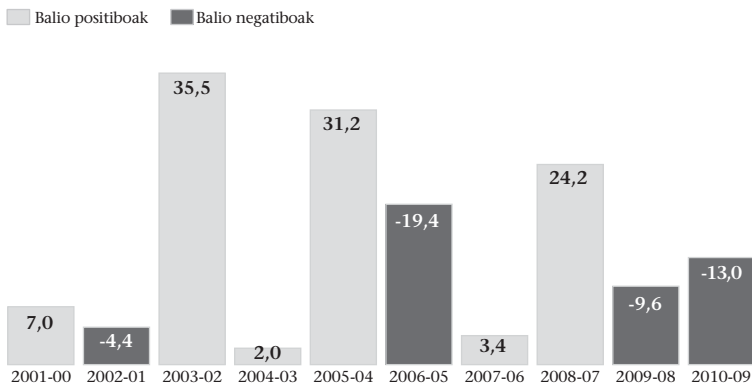
Liburutan lodiena sail honetakoa da, 202 orrialdekoa, eta 100 orrialdetik behera %16,2 bakarrik daude. Ehun orrialdetik behera gaztetxoen argitalpenetan %70 eta ikasmateriale-tan %59,5 direla aintzat hartuta alderatu behar da zifra hori.

Giza eta gizarte liburuaren eboluzio-lerroa

Eboluzio-lerroak hamarkada hau bitan zatitzen du, bigarren bosturtekoan markatzen baitu maila altuena. Gorabeherak tarteko, azken bi urteotan beheranzko joeran ikusten dugu, nahiz eta konstatatu 2000. urtean baino 51 puntu gorago dagoela.

Giza eta gizarte liburuaren eboluzioaren indizea

2009tik honako eboluzio negatiboa ez da ikaragarria, baina badu muntarik, bigarren aldia segidan dela kontuan hartzen bada. Ehun titulu pasatxo gutxiago bi urtetan, ez da seinale ona.

Barne sailkapena

Filosofia eta psikologia.....	3,5
Soziologia eta estatistika.....	10,-
Zientzia politikoak eta ekonomikoak.....	9,5
Zuzenbidea. Administrazioa.....	7,-
Gizarte segurantza. Seguruak.....	4,5
Linguistika eta filologia.....	15,-
Historia eta biografiak.....	21,5
Etnologia.....	4,-
Edertia.....	15,5
Hirigintza eta arkitektura.....	3,-
Besterik.....	6,5

 %100

Historia eta biografian bildu da multzorik handiena, arte ederretan gero, eta ondoren bizpahiru gehiagotan beste titulu sorta bat. Guztira, 387 titulu. Zer da kopuru hori, ordea, euskalgintzaren normalizazioak beharko lukeenarekin? Aisia liburuarekin batera, liburu honen ahuldadeak erakusten du diskurtso guztiek baino gehiago hizkuntz normalizazioaren defizit estrukturala. Liburu hau (soziologia, ekonomia, politika, zuzenbidea, etnografia, historia eta beste) horren apal urtero mantentzeak gordin salatzen du euskaraz bizi omen den gizartearen diglosia, gezurra, autoengainua. Gutxi produzitu eta gutxiago kontsumitu, horra egia. Neurri on batean, argitaldari profesionaletatik at, elkarte, talde eta administrazio publikoen esku dago argitalpena, gizarte eremu mugatuetera iristen da, eta inguruan indartu aurretik itzaltzen da. Baldintza horietan nekez bizi daiteke gizarte multzo bat euskaraz.

Helduen literatura: 292 titulu

	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Helduen literatura</i>	289	264	306	377	292
Ekoizpenaren %	15,-	12,5	12,-	16,-	14,5
Urtetik urtera %Δ	15,-	-7,-	15,9	24,2	-23,2
Itzulpenen %	23,5	26,5	24,8	15,9	16,5
Berrargitalpenen %	29,5	31,8	33,-	22,-	24,3
Orrialde kopurua	52.851	48.471	57.300	57.315	42.245
Orrialde kopurua liburuko	182,9	183,6	187,3	152	144,7

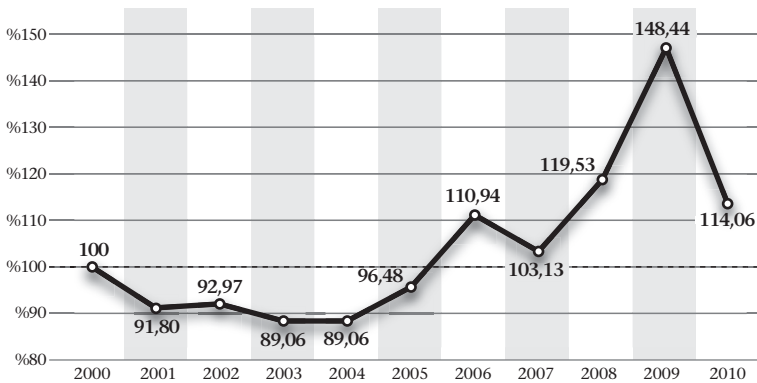
Iaz literatur liburuak kuantitatiboki gailurra jo zuela-eta, literaturaren urteaz mintzatu ginen. Aurten ezin genezake horrelakorik esan. Urteko pisua pitin bat jaitsi egin da, 16tik 14,5era. Aurreko urtean baino 88 titulu gutxiago argitaratu da, hots, titulutan 23 puntu eta orrialdetan beste 26,3 galdu ditu.

Helduen sailean literatur liburuaren itzulpenak ez du zeri-kusirik gaztetxoekin alderatuta. Gaztetxoek liburuan ia %60 da itzulpena eta helduenean %16,5. Orain baino lehen altuago ibili izan da itzultako liburuaren pisua.

Berrargitalpenak %24,3 suposatzen du, bost liburutik ia bat berriz argitaratzen dela, alegia. Gehiago balitz, hobe.

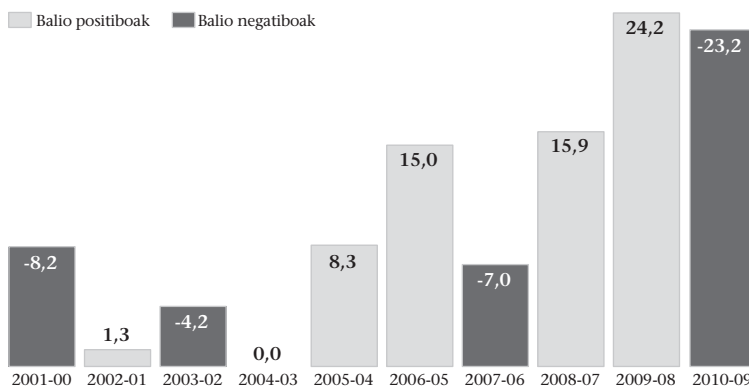
Orrialde kopuruari jaramon eginda, literatur liburua haur eta gazte literatur liburuaren bi halako da gutxienez: 144,4 orrialdekoa da, eta oso gutxi dira (%11,5) ehun orrialdetik beherakoak.

Literaturaren eboluzio-lerroa

XXI. mendeko lehen hamarkadako eboluzio-lerroak mar-
katzen duenetik bi kontu azpimarratu nahi ditut: batetik,
aurtengo beheraldia, eta, bestetik, hasierako balioetatik 14
puntura bakarrik gaudela. Ematen du, gorabehera gutxi ba-
tzuk tarteko, literatur liburuak bere abiadurari neurria har-
tua diola.

Literaturaren eboluzioaren indizea

Esandakoa, iaztik hona 23 puntu jaitsi da, 88 titulu. Askoden ala gutxi, ez dakit, baina bai orain arteko jaitzaldirik handiena dela oraingo hau. Aurreko urteko susperraldiak ez du luze iraun, begi bistakoa denez.

Generoka

Eleberria. Ipuina.....	66,-
Olerkia.....	10,5
Antzerkia.....	3,5
Herri-literatura. Bertsoa.....	3,-
Saioa. Poligrafiak.....	8,-
Biografia. Kronika. Memoriak. Historia..	3,5
Besterik.....	5,5
	%100

Konstatatzea dagokigu soilik bai hurrenkera eta bai genero bakoitzaren balioak urtetik urtera alde gutxikoak direla. Narratibaren gorentasuna azpimarragarria da, ez bakarrik itzela delako, baizik eta iraunkorra delako ere.

Gainerakoak

Beti bezala, urtero-urtero, balio kuantitatiboen taulan azken aldean datozenak arinago landuko ditugu. Zientzia eta

teknikako liburua eta aisia liburua dira kasu horretan daudenak; erlijio-teologia liburua aspaldi batean bai, baina oraingoan ez dugu aintzat hartuko, pisua galdua baitu guttiz.

Zientzia eta teknika: 173 titulu

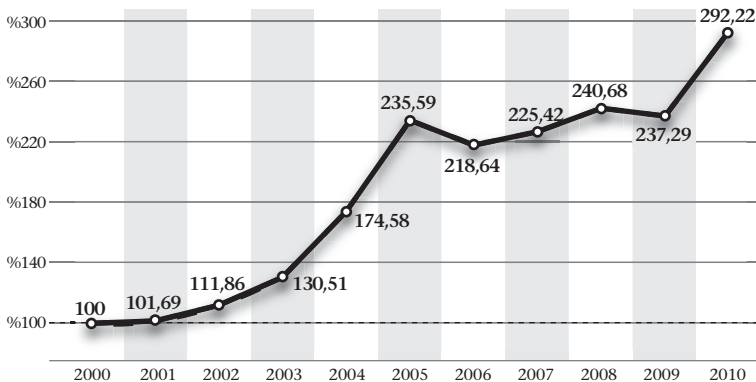
	2006	2007	2008	2009	2010
Zientzia/Teknika	126	133	139	140	173
ekoizpenaren %	7,1	6, -	4,5	6, -	8,6
Urtetik urtera %Δ	-7,2	3,1	6,8	-1,4	23,6
Itzulpenen %	23,8	21, -	28, -	25, -	29,5
Berrargitalpenen %	7,9	6, -	4,3	9,3	4,6
Orrialde kopurua	23.018	23.745	25.979	26.655	20.141
Orrialde kopurua liburuko	182,7	178,5	186,9	190,4	116,4

Ez da titulu asko argitara ematen duen saila, %8,6 baka-rik, baina bere eboluzioa arretaz jarraitzekoa da, modernitatearen zantzuetakoa bat baita. Aurtengoa da liburu mota honen gailurra, eta hori ere azpimarratzekoa da.

Titulutan ia zertik hona hazi egin da: 33 titulu berri gehiago, hau da, 23,6ko igoera. Orrialde kopurua, ordea, aurreko urtean baino txikiagoa da, 24 puntu jaitsi delarik.

Hortaz, titulu gehiago bai, baina liburu ez horren mardulak atera dira merkatura: 2010eko liburua, batez beste, 116,4 orrialdekkoa da.

Zientzia eta teknikaren eboluzio-lerroa

Hamarkada osoan goranzko joera handiena liburu multzo honexek du. Aurtengo gailurrean, mende hasieran baino 193 puntu gehiago ditu, kasu bakararra. Zifra absolutuak ez dira horren mamitsuak, hori da kontua.

Barne sailkapena

Zientzia. Kultura.....	6,-
Zientzia zehatzak.....	18,5
Natur zientziak.....	18,5
Ingeniaritza. Teknologia. Industriak.....	26,-
Medikuntza.....	22,-
Ingurumena.....	7,5
Besterik.....	1,5
	%100

Aurreko urtetik hona, gaien arteko erlazioa orekatu egin da. Gai landuenen zerrendan, lau nabarmentzen dira aurtent, berorien artean ere binaka desberdinu daitezkeelarik: lehen bikotean daude ingeniaritza eta medikuntza, ekoizpenearen ia erdiarekin; eta bigarren multzoan datoz zientziak, zehatzak eta naturari lotuak.

Aisia liburuak: 76 titulu

Musika.....	19,-
Argazkia.....	16,-
Jolasa. Jokoa. Kirola. Atletismoa.....	18,-
Ikuskizunak (antzerkia, zinema.....)	9,-
Kiosko literatura.....	38,-
	%100

Urteko ekoizpenean suposatzen duena ez dela pisu handikoa, gauza jakina da: %3,8. Orrialdetan mantendu egin da, gorako joera txiki batekin. Liburu honek 103,6 orrialde ditu.

Barne sailkapenean, kiosko literaturak izan du hazkundera; besteak mantendu egin dira, salbu eta ikuskizunak sailekoak (antzerkia, zinema eta beste).¶

2010eko LIBURUAK: GAI SAILKAPENA

Sailak	Zenb. abs.	%
0. OROTARIKOAK	643	32,-
— Zientzia eta kulturaren oinarri orokorrak. Bibliografia. Katalogoak.	75	4,-
Bibliotekonomia. Entziklopediak. Kazetaritza. Museoak	568	28,-
— Haur eta gazteentzako argitalpenak		
1. FILOSOFIA	13	0,5
— Metafisika. Ontologia. Estetika. Filosofia sistemak. Psikologia. Logika. Etika	13	0,5
2. ERLIJIJOA. TEOLOGIA	24	1,-
— Berezko teologia. Biblia. Kristologia. Mariologia. Teologia moral. Liturgia.		
Pastoral teologia. Eliza. Kristauz besteko erlijioak	24	1,-
3. GIZARTE ZIENTZIAK	626	31,-
— Soziologia. Estatistika. Demografia. Politika. Ekonomia. Zuzenbidea.		
Herri administrazioa. Gizarte laguntza. Etnologia	135	7,-
— Hezkuntza. Irakaskuntza. Heziketa. Pedagogia	491	24,-
5. ZIENTZIA HUTSAK. ZIENTZIA ZEHATZAK ETA NATURALAK	64	3,-
— Matematikak. Astronomia. Fisika. Kimika. Geologia. Metereologia.		
Paleontologia. Biologia. Botanika. Zoologia	64	3,-
6. ZIENTZIA APLIKATUAK. MEDIKUNTZA. TEKNIKA	96	4,5
— Medikuntza. Ingeniaritza. Teknika. Nekazaritza. Basogintza. Zooteknia.		
Etxeko ekonomia. Industria. Zenbait industria eta lanbide. Eraikuntza.		
Sukaldaritza	96	4,5
7. EDERTIA. JOLASAK. KIROLAK	120	6,-
— Edertia. Estetika. Hirigintza. Arkitektura. Eskultura. Marrazketa.		
Margogintza. Argazkigintza. Musika	107	5,5
— Jostaldiak. Jolas eta jokoak. Kirolak	13	0,5
8. FILOLOGIA. LITERATURA	350	17,-
— Hizkuntzalaritza. Filologia	58	3,-
— Literatura. Literatur generoak	292	14,-
9. GEOGRAFIA. BIOGRAFIA. KONDAIRA	87	5,-
— Geografia	4	0,5
— Biografiak	41	2,-
— Kondaيرا	42	2,5
GUZTIRA	2.023	100

G A I A K

59 PAULO AGIRREBALTZATEGI

Txillardegi eta Jakin Taldea

Hogei urtetako gutunak eta harremanak (1957-1977)

Txillardegi eta Jakin Taldea

Hogei urtetako gutunak eta harremanak
(1957-1977)

PAULO AGIRREBALTZATEGI

Idazlea eta *Jakinen* Kontseilu Editorialeko kidea

Txillardegik 1977an idatzia da honako hau, hogei urte lehenagoko Euskal Herriko egoera politiko eta kulturalaz ari dela:

Arantzazun ere, kultur-mailan, alaitasun handitan, galda azpian bazegoela ageri zen. Eta, apalki, Bastarrika, Intxausti, Azurmendi, Gandiaga-ren inguruan, JAKIN sortu zen. Hura poza!¹

Berak idatzia da beste hau ere (2006an, *Jakin* aldizkariak 50 urte bete zituenean):

Oso garai desberdinak gainditu ditu *Jakinek* bost hamarkada horietan. Eta, hein batez bederen, bere bidea egokiro aurkitu duela esango nuke.²

Oso adierazgarria da *Jakinek* berari eskatu edo aukera eman izana, urte hain seinalatuan bere «Agurra» idazteko. Izan ere, antzinako 1956. urte hartan, Euskaltzaindiak Arantzazun antolaturiko Euskaltzaleen Biltzarrean aurkeztu zuten lehenbizikoz Arantzazuko Teologiako ikasleek aldizkari berria. Txillardegi, berriz, euskarazko aldizkari berririk sortzearen aurka eta lehendik zeudenak indartzearen alde agertu zen Biltzarrera bidalitako «Gutun irekian». Batek baino gehiagok

entzun zitzakeen hitz haiek aldizkari aurkeztu berriaren zuzeneko anti-publizitatetzat, baina nekez izan zezakeen Txillardegik Arantzazuko gazteen asmoaren berririk, klandestinitatean landu eta argitaratu baitzuten lehen zenbakia.

Eztabaidarik ere piztu zuen, piztu, Biltzarrean Txillardegiren iritziak, gutuneko hitzen interpretazio ezberdin eta guzti; Koldo Mitxelena, une hartan mahaiburu zegoena, tartekatu zen, haiek alde onetik irakurri nahian; izan ere, gutunaren testuinguruari begiratuta, Txillardegik ez zegoen berez euskarazko aldizkari berrien aurka, bizirik zeudenak indartzearen alde baizik, eta horiek eskasak iritzita-edo hoberen ametsetan ibiltzearen aurka.³

Hitzak hitz eta interpretazioak interpretazio, zegoeneko errealtatea zen *Jakin* euskarazko prentsaren alorrean, eta ez amets hutsa. Horregatik edo, Txillardegik berehalakoan hartu zuen ardura biziz euskal kulturako aldizkari eta talde berriaren ibilbidea, eta 1957tik bertatik hasita hurbildik jarraitu zion ondorengo hogeitun urteetan: irakurle kritikoa aurrenik, artikulua-idazle saiaturia ondoren eta liburugintzako lankide ekimentsua gero. Hiru faseotan izan zuen eragin apartekoa *Jakinen* ibilbidean, bere kritikaz eta bere idatziez. Eragin eta lankidetzaren horiexen berri eman nahi dugu idazlan honetan. Berak *Jakinen* argitaraturiko idazlanak eta Jakinera idatzitako gutun ugariak izango ditugu lekuko horretarako.

Hona hemen Txillardegik *Jakinen* argitaraturiko idazlanak, 1957-1977 urteetan.⁴

Iñaki Bastarrika'ko jaunari eskutitza. 6 zenb. (1958), 85-93.

Gogaide ez, baiña bai adiskide. (Orixe jaunari, begiramenduz eta adiskide antzera). 14 zenb. (1961), 51-54.

Lévy Strauss-ek Unamuno-rengana. 20 zenb. (1965), 6-15.

'Kaminiñazpi' Jaunari. 20 zenb. (1965), 21-24.

Unamuno ala James? 21 zenb. (1966), 81-84.

Gure eginkizunaz. 24 zenb. (1967), 1-7.

Marxismoa modan egon zan. Rikardo Arregi'ri erantzuna. 26 zenb. (1967), 3-21.

Sinistu ezinean iges egin behar. 27/28 zenb. (1967), 16-22.

- Estrukturalismoaz zenbait hitz.* 29 zenb. (1968), 15-29.
Gerediaga-Elkarteak eraturako biltzar-kideei. 31/32 zenb. (1968), 66-70.
Txaho Zuberotarra eta Lehenengo Karlistada. (Zenbait izkriburen berri). 33 zenb. (1968), 18-22.
Txekoslovakia. Hizkuntzaren pizkundeaz bi hitz. 35 zenb. (1969), 58-65.
Saiakera eta Hizkuntzen pizkundea. Jakin Sorta 2, (1970), 55-64.
Zalantzatan dagoen apaiz horri. Jakin Sorta 5, (1971), 207-215. (Z. A., 450, 1971-X-17an).
Hitzaurre gisa. Jakin Sorta 8, (1974), 11-21.
Deklinabide batua. Jakin Sorta 8, (1974), 105-112.
Aditz batua. Jakin Sorta 8, (1974), 113-156.
Hitzaurre gisa. Jakin Sorta 8, (1975²), 11-21.
Deklinabide batua. Jakin Sorta 8, (1975²), 105-112.
Aditz batua. Jakin Sorta 8, (1975²), 113-156.
Hitzaurre gisa. Jakin Sorta 8, (1977³), 11-21.
Deklinabide batua. Jakin Sorta 8, (1977³), 105-112.
Aditz batua. Jakin Sorta 8, (1977³), 113-166.
Hiztegia. Jakin Sorta 8, (1977³), 219-293.
Cymru/Gales. 2 zenb. (1977), 66-70; *70-71.

Zenbait tituluren erreferentziazat ageri den «Jakin Sorta 8» delakoa Txillardegiren *Euskara batua zertan den* liburua da, hiru argitalpen izan zituena; horren barruko hitzaurreak eta sarrerak daude zerrendan markatuta. Horko tituluez gain Albert Memmi-ren *Kolonizatuaren ezagugarria* aipatu beharra dago, Txillardegik itzulia, eta Jakin Taldeak argitaratua.

Irakurle eta itzal ezkutukoa (1956-1961)

Euskaltzaleen Biltzar ospetsu hartan (1956ko irailaren 14-16 egunetan) aurkeztu zuten, bada, lehen aldikoz *Jakin* aldizkaria. Ez zuten jendaurreko aurkezpen formalik egin; baina liburu eta aldizkarien erakusmahaiak eratu zuten hiztaldien aretoan, eta hantxe ipini zuten aldizkari berria ere

ikusgai eta salgai. Txillardegiren gutuneko iritzia gorabehera, harrera oso ona izan zuen nonbait aldizkariak batzarkideen artean; eta han bertan agortu omen ziren «ziklostilean» argitaraturiko ale guztiak.⁵ Harrera horren lekukoren batzuk ekar daitezke hona, beren iritzia idatziz eman zutenak. Koldo Mitxelenak berak pozik hartu eta irakurri zuen lehen zenbakia; eta zorionak bidali zizkien arduradunei.

Agian bati baino gehiagori sortu zitzaion kezkarik, aldizkari berriak kalterik ekarriko ote zion «indartu beharreko» lehenagoko beste euskal aldizkariaren bati. Idatziz, Goikoe-txea josulagunak, berak bakarrik, agertu zuen horrelakorik *Egan* eta *Euzko-Gogoari* buruz; horregatik literaturazko idazlanik —olerkiak eta— ez sartzea eskatu zien Arantzazuko gazteei.

Ez zuen horrela ulertu, ordea, *Euzko-Gogoaren* zuzendari Zaitegik. *Jakinen* lehen zenbakian bertan dator berari egingdako elkarrizketa. Ameriketatik Euskal Herriratua zen nonbait, bere aldizkaria hemen argitaratu eta euskararen inguruko bestelako asmoekin. Horri buruz galdetuta, honetara erantzun zuen:

Aunitzek galdegin didate aldizkariaren berri, utzi bear nuen edo kezkaz. Ez dut olako asmorik. Aal badut emen aterako dut, arpidedun askoz ere geiago izango lituzke-ta, merkeago ere bai. Emen ezin badezaket, berriz, bestaldean; baño atera, aterako dut, naiz-ta lurraren azken-mugarano joan bearra izan.

Areago: bigarren zenbakian Zaitegiren beraren gutun baten aipamena dakar *Jakinek*, non aldizkariari laudorioak eskaintzen baitizkio, batez ere seminaristen artean batasuna lortzen izandako arrakastagatik: «... *Yakin* irakurria dizut pozaren pozez...» (173. or.).

Zabalkundeari dagokionez, bigarren zenbakirako 300 harpidedun bazituen (40tik gora Donostiako seminario ingurutik iritsiak, batez ere Jexux Gaztañaga saiatuak lortuta) —1959aren hasieran 250 zituela aitortu zuen Joseba Intxaustik aldizkariari buruz Txillardegiri idatzitako txosten-gutun luzean—;⁶ dena dela, ziklostilean argitaratzen jarraitu behar

izan zuten, inprimategian argitaratzeko 500 harpidedun behar omen zituztela eta. 14. zenbakitik aurrera (1961) hasi ziren inprimategian argitaratzen; hortixe etorriko zitzaizkion, etorri ere, lehenengo lege-eragozpenak.

Sarrera polemikoa egin zuen Txillardegik *Jakinen*, sortu eta handik urte terdira, 6. zenbakian (1958), Iñaki Bastarririkari erantzunez. Aldizkariaren sortzaileetakoa eta lehen zuzendaria izan zen Bastarrika, eta, beraz, idazlerik oparoenetakoa ere bai lehen zenbakietan. 3. zenbakian (1957) idatzi zuen «Txillardegi jaunari» gutun ireki modukoa. *Leturriaren egunkari ezkutua* argitaratu berria zuen horrek. Nobelari buruzko bere iritzia eta kritika egitearena baliatu zuen Bastarririkak, ondoren, nobelagileak beste lekutan —Euskaltzaleen Biltzarrera bidalitako gutunean ere bai— hizkuntz ereduari buruz agerturiko ideiak astintzeko eta gaitzesteko.⁷ Aldizkariko orriak zabalik utzita amaitu zuen bere gutuna, Txillardegi gonbidatuz bere erantzuna ematera. Gogor eta garrazki erantzun zion, erantzun ere, Txillardegik hurrengo zenbakian, ez hainbeste bere nobela defenditzeko, baina bai kritikariaren beraren hizkera traketsa salatzen eta harena bezalako euskara-eredu garbizalea, «euskara-asmatzaileena», egurtzeko. Zenbaki berean erantzun zion Bastarririkak, apal-apal oraingoan.

Ez hain polemikoa, baina eztabaidarako izan zen Txillardegiren bigarren idazlana ere *Jakin* aldizkarian. Horren *Peru Leartzako* bigarren nobelaren kritika erabatekoa eta eraso garratza argitaratu zuen Orixek, ez aldizkarian bertan, horren «geigarri» moduan atera ohi zuten *Yakintxo* orrian baino (5-6. zenb., 5-7. or.). Nobelaren literatur balioak kritikatzeko ez, baina bertako pentsaera salatu eta gaitzesteko atera zitzaion Orixe —«Barrenak ez dit agintzen ixillik egoitea, liburu onek gaurko gazte-jendearen artean egin dezaken kaltearengatik», hasi zuen idatzia—, eta, bide batez edo, bertako euskarari buruzko ohar kritikoren batzuk jaulkitzeko. Jasotako astindu beroa eta guzti, esker ona agertuz eta adeitsu erantzun zion Txillardegik Orixeri —«Gogaide ez,

baiña bai adiskide (Orixe jaunari, begiramenduz eta adiskide antzera)» (14. zenb., 52-53. or.)—, hainbat puntutan bere iritziak argi berretsiz, hala ere, bai euskarari buruz eta bai liburuaren gaiari buruz.

Oso garrantzizkoak eta eragin handikoak izan ziren *Jakinen* ibilbidean bi erantzunok: 1. Bastarrikari emandakoa: a) euskal idazleek baliatu beharreko hizkera —euskara-eredua— seinalatu zuelako eta b) ondo finkatuta utzi zuelako, euskaraz idatzi, zerbait adieraztearren idatzi behar zela eta ez euskaraz idaztearren —bi gaiok ziren garai hartan eztabaidagai «jakinlarien» artean—; 2. Orixeri emandakoa: idazle handi eta jakintsuak hainbeste jarraitzaile sutsu zuen aldizkarian bertan, aurrez aurre, beraren aurka egiten ausartu zelako euskara-ereduari buruzkoetan.

Egia esan, lehenagotik ere, aldizkariaren zuzendaria zen Joseba Intxaustik berak aurre egina zion Orixeri *Jakinen* bertan. Testuinguru horretan gertatu zen, beraz, aldizkarian hizkuntz ereduari buruzko eztabaida handia, non Intxausti izan baitzen aitzindari, baina Txillardegi sartuz tarteko, edo agian hark beste nonbait idatziak zituenen eraginez. Garai eta eztabaida hartaz idatzia eta argitaratua du, ordea, Joxe Azurmendik artikulu luzea, gorago ere aipatu duguna, *Jakinen* 158. zenbakian (2007),⁸ Txillardegiren eta Intxaustiren artean eta Intxaustiren eta Joxeren beraren artean trukaturiko gutun luzetan oinarrituz, hain zuzen ere. Ez naiz, beraz, hortik abiatuko.⁹ Gogoratu besterik ez, Intxaustik *Jakin* aldizkariari buruzko iritzia eskatu zionean, gutun mamitsuarekin erantzun ziola gogoz Txillardegik: «Zuen ‘Yakin’ ori alde batetik oso zait atsegin: orain arte euskeraz esan ez diran gauzak esaten saiatzen zaretelako» esan ondoren, bere kezka bizia agertuz bertako euskara-eredu garbizalearen aurrean, batetik, eta aldizkariko gaiei buruz, berriz, informazio gehiago eskatuz, iritzi zehatzagorik eman aurretik.

Aldizkariaren 20. zenbakian argitaratu zuen Txillardegik bere lehen lankidetzak «librea» (1965), «Lévy-Straussek Unamunoren-rengana» tituluarekin. Ordurako 10 urte zituen *Jakinek*.

Tartean, ordea, 1960an (12. zenb., 81-86. or.), eta gutunez eskaturiko iritzia agertzeko aukera emanez edo, elkarrizketa egina zion Intxausti zuzendariak. Idazle ez baina *Jakinen* irakurle bazen ordurako Txillardegik: «Ez dut osorik irakurri oi» (81. or.). Lehen galderari erantzunez aldizkariaren aldeko iritzia emanez hasten da:

Orrelako bat bear-bearrekoa dugula uste dut. Begi onez ikusten dut zuen aldizkaria, batez ere darabilzkien asmo ederrengatik. Bere ontan iraun nai badu, kultura derriorezkoa du euskerak. Onengatik zuen asmoak ezin obeak ditugu. Babilteke zuen lan ori oraindik EGIN gabea, umotu gabea izatea; baiña egin duzutena baiño geiagotara iristeko gauza zerratela uste dut.

Hizkerari dagokionez, lehen zenbakietatik hobera jo duela uste du orain Txillardegik, garbizalekeriei ihes eginez —ez nahikoa, ordea—. «Leenengo lan batzuetan erabili zenuten izkera ura, zerbait gozatu duzutela deritzat, agian nai ainbat ez bada ere». Urrutitxo geratu da Iñaki Bastarririkari 6. zenbakian botatako zaparrada; baina tartean zegoen Joseba Intxaustik berak idatzitako «Illobira bultzaka» artikulua eta horren inguruko eztabaida guztia, goian aipaturiko Joxe Azurmendiren artikulua argitua diguna.

Dena dela, Bastarririkari ipinitako arauari eusten dio Txillardegik: ikasi egin behar du idazleak euskara klasikoengandik eta herritar euskaldun jatorrengandik, eta ez bere aldetik eta baitatik asmatzen jardun. Berrizalekeriaren guztiz aurka jarraitzen du kontzeptu modernoak adierazteko hitzen kontuan; euskal jendearentzat, ikasientzat ere, ulertzeko zailak, sarritan ulertezinak, direlako horrelakoak. «Ta izkuntzaren aldetik zer eskatuko zenieke YAKINlarieri?» galdetzean, hona erantzuna: «Naturaltasuna, eta euskera zaarriari bertagotik jarraitzea...». Eta azken aholkua: «Iraun dezazutela. Irautea garaipenaren erdia da. Ekin ortaz, eta iraun».

Jakinen erabiltzeko gaiei dagokienez, idazle bakoitzari barrutik ateratzen zaizkion, barrutik kezkatzen duten gaiak erabiltzea eskatzen du. Seguruenik akademikoegia ikusten zuen aldizkaria gaien tratamenduaren aldetik.

Idazle eta euskarri urrunekoa (1964-1969)

Bi urtez kaleratzeko baimenik gabe egon ondoren, 1964an hasi ziren berriro aldizkaria argitaratzen, 16. zenbakiarekin. Arantzazuko ikasleek idatzia dator ia erabat aurreneko hori, baina hurrengotik berehala irekiko ditu lankidetzak, lehen baino gehiago seminarioetatik kanpo bilatuz horiek. Ordura arteko aldizkariaren gaiezko eskema aski zurruna ere desagertu egin zen, idazgaien eremuak zabalduz idazleei.

20. zenbakitik aurrera (1965eko azkena) ia guztietan hartu zuen parte Txillardegik bere idazlanen batekin, aldizkaria debekuz isildu zuten arte (1969). Igara ezizenarekin sinatu zuen aurrena: «Lévy-Strauss-ek Unamuno-rengana», existentzialismoaren gaurkotasunari buruzkoa, Mikel Lasak *Zeruko Argian* jaulkitako iritziaren aurka; Lévy-Straussen estrukturalismoan oinarrituz pentsamendu mitiko-primitiboa gaurko gure gizarte modernoetan ere benetakoa dela baieztatzen dator. Zortzi urte lehenago, existentzialismoaren gaurkotasuna baieztatu zuen bezala, Euskal Herriari buruz: geure gizartean jarrera existentzialistak benetakoak zirela, alegia, Unamunoren eraginez, besteak beste.

Hogeigarren zenbaki berean badu beste idazlan bat ere, Kamiñazpiri erantzunez. Baionako Biltzarrak euskara batuaren alde harturiko erabakiak defendatuz, idazkeran «h»-ren batzuk behintzat onartzea, besteak beste. Euskara batuaren alde *Jakinek* egindako apustua nabarmentzera garamatza horrek, eta Baionako Biltzarrean (1964ko irailaren 29-30) izan ziren *Jakineko* ordezkariak Txillardegirekin izandako konplizitatea; Txillardegi, berriz, Biltzarreko buru izan zen. Berehala onartu zituen *Jakinek* Baionan erabakitako arauak, eta aldizkariko idazleei betearazi... Aitzindaria izan zen horretan euskarazko prentsa eta editorialean artean, eta lehen une hartan bakarra; ez arrisku txikiz, hainbat harpidedun ere galdu baitzuen erabaki horren ondorioz.

1965etik 1967ra gutun-trukaketa bizia eduki zuten Bruselan bizi zen Txillardegik eta *Jakineko* zuzendaritzak —zu-

zendaritzako J.J.O.-k—. Gutun horietako batean, 19. zenbakiko idazlanei buruzko bere iritzia emanez, zailak iruditzen zaizkio irakurtzen aldizkariko idazlan batzuk —erlatibitateari buruzkoa, adibidez—, baina aurrera jarraitzera bultzatzen ditu, *Jakinek* bakarrik egiten duelako horrelako lana. Eta aholkua emanez dator:

Aholku bat? «Jakín» da gaur aldizkari intelektual bakarra. Ateak zabaldu beharko zenituzteke, ahal dan neurrian noski. Komeni izan litzake azterketak egitea (soziologiazkoak batez ere: eskola, emigrazioa, kanpotarren egoera gaur Euskal Herrian, eta abar).

Urte bereko urrian idatzitako beste gutun batean luze mintzatzen zaio Arantzazuko «lankideari» *Branka* aldizkari berriri buruz duen asmoaz... «Har zazu 'Jakín'en anaitzat, eta ez etsaitzat. Noski!». Aholkurik eta laguntzarik ere eskatzen dio aldizkari berria bideratu ahal izateko. Hurrengo gutunean, argitaratzeaz daukan aldizkaria zabaltzeko harpidedun-gaien izenak eskatzen dizkio, *Jakinen* harpidedunen artean ere egon zitekeelako horrelakorik. Tartean *Jakinen* erredakziotik Unamunori buruzko idazlanen bat eskatua zioten, Txillardegik berak aipatzen duenez. 21. zenbakian argitaratuko zuten hori. Gainera *Huntaz eta hartaz* bere liburu argitaratu berria Baionan salgai dagoela jakinarazten du.

1966ko urtarrilaren 3ko gutunean, Suitzan hil berria zen Salvatore Mitxelena gogoratzen du saminez. Euskal saiolari eta poeta gorai patzen du, eta bereziki haren *Unamuno eta Abendats* obra gomendatzen. Gutun horretan iradoki zuen Ameriketara inprimatzen zuela *Branka*...

Urte bereko ekainaren 3ko gutuna Waterlootik idatzi zuen Arantzazura, bizilekuz aldatua baitzen. *Brankaren* bigarren zenbakia prestatzen ari zen. *Jakini* buruz bihilabetekari bihurtzeko asmoaren alde agertu zen, irakurleak «haria» gal ez zezan; *Egan* «hilla balitz bezelaxe dago», dio, noizean behin ateratzen zelako edo.

Handik ia urtebetera (1967ko apirilaren 4an) kezkatu irakurleak idatzi zuen, aspaldian *Jakinen* berririk ez zuela eta: etsi ote

zuten arduradunek. Salvatore Mitxelenari buruz artikuluren bat *Jakinera* bidalia zuela jakinarazten du... —Madrilgo gobernuak aldizkaria debekatu ondoren, *Jakin Sorta* liburu sailaren bigarreanean argitaratuko zuten Txillardegiren artikulua—. ¹⁰ Martin Ugaldere *Unamuno y el vascuence* eta Mitxelenaren *Unamuno eta Abendats* —antzekoak beraren ustez— zabaldu beharra adierazten du, «euzkotarkeriak gailentzen hasi diralarik». *Brankari* buruz, berriz, laugarren zenbakia laster ateratzekoa zela jakinaraziz, lankidetzeta eskatzen diola dirudi aurrera begira solaskideari.

Berehala erantzun bide zion Arantzazuko solaskideak, *Jakini* buruz berri onak bidaliz. Berak ere apirilaren 23an idatzi zion berriro. *Jakini* buruzko berri onengatik poza agertu zion aurrenik —kexu zen, ostera, aldizkari eta gutunak bazuetan bidean galtzen zirela eta—.

Dena dela, besterik izan zen gutun hartako gai nagusia: ETA barruko eta inguruko krisia, marxisten eta abertzaleen artekoa —gutuna baino egun batzuk lehenago datatua dago Jose Luis Alvarez Enparantzak, Jose Maria Benito del Valle eta Xabier Imazek sinatutako agiria, ETA erakundea bertan behera uzten zutela aldarrikatuz, eta bidalia zion gainera solaskideari—. Arantzazuko lagunak aipaturiko «saltsaz» mintzatua zitzaion nonbait. «Dagoen 'saltsa', zuk ongi diozun bezela, marxismoaren aldetik datorkigu; eta marxismoa, jakiña, komunistek sartzten dute gehienik», erantzuten dio Txillardegik. Eta «saltsa»-ri buruz *Jakinerako* eskaturiko artikulua pozik egingo duela agintzen dio —«Marxismoa modan egon zen» tituluaz agertuko zena, seguruenik (26. zenb.)—. Horretarako bere ideia bat edo beste aurreratuz edo, zera dio:

Euskara baztertu? Ez eta milla aldiz ez. Marxismoa *faltsua* da, eta erresuma bidegabetara eramaten du. 1867-koek hau ez ba zekiten, guk gaur badakigu. Marxismoak hizkuntzaz zer dion jakitea interesantea izan diteke. Ebanjeliotzat hartzea, zozokeria bat.

Tartean *Zutik* aldizkariak dihardu; txarra zela esana zion nonbait *Jakinekoak*; orain dela bi urte dela txarra, berresten

dio Txillardegik —marxistek beren esku hartua zutenetik, alegia—. *Branka* aldizkariaren bidez, «sozialismo egiazko baten alde» saiaturko direla adierazten dio —Eskandinavia-koa eta Jugoslaviakoa eredu—: «Gure euskaltzaletasuna, noski, lehengo berbera da; eta beharbada gogortu ere beharko da».

Laguntza eskatuz amaitzen du gutun dramatikoak: «‘Saltsa’ garbitzeko aurpegia eman behar da, eta kideek kideei lagundu. Hori espero dut eta dugu».

Garai hartako azken gutuna —Jakinen artxiboan dagoena— 1967ko uztailaren 30ekoa da. Entzun behar izan zituzten kritika guztien artean eskertu egiten du Arantzazuko lagunak agertu bide dion elkartasuna. Hala ere «anbizio oker» eta «bi puntako ezpataz» jarduna zaiola dirudi hura bere gutunean, haiek hartutako erabakiari buruzko zalantzak agertuz edo. Horiei erantzuten die Txillardegik bere gutunean. Argi eta garbi dio berak ez duela ‘revolución’ delakoan sinesten; eta horrexegatik ere letra xeheaz idazten duela hitz hori. Eskerrak ematen dizkio «lehen plauma» eman izanagatik. Badirudi «Marxismoa modan egon zen» artikulua argitaratzeagatik dioela hori, 26. zenbakiaren lehen orrialdeetan argitaratua baitzuten. Intxaustiri eta Torrealdairi berrakada bidaliz amaitzen du gutuna.

1967. urtean euskaldun izateari buruzko eztabaida harrotua zebilen euskal intelektuaren artean. Testuinguru horretan jaulki zuen Joxe Azurmendik bere «Zergatik eta zertarako euskaldun?» galdera, eztabaida zabal eta latza piztu zuena. Garai hartakoa da Txillardegik *Jakin* aldizkarian argitaratu zuen «Gure eginkizunaz» artikulua (24. zenb.), non muzin egiten baitzion «absolutugintzan eta sasi-kritikan» jarduteari, eta lan praktikora deitzen euskaltzaleak.

Horixe da fase honetako Txillardegiren azken gutuna, Jakinen artxiboan dagoena. 1967ko udazkenean Arantzazutik kanpora aldatu zuten *Jakinen* zuzendaritza, eta erredakzio talde berria eratu zuen Joan Mari Torrealdai zuzendari berriak, euskal kulturaren itzal ona zuten zazpi lagunek osa-

tua. Txillardegik bere idazlanak bidaltzen jarraitu zuen erbesteaditik.

Liburugile eta edizio-aholkularia (1970-1976)

Legez kanpo ezarri zuten *Jakin* aldizkaria 1969an, debekatu egin zuten, alegia, hori argitaratzea. Azken zenbakia 1969ko apiril-maiatzekoa da. «Hizkuntzaren pizkundeaz bi hitz» izeneko artikulua argitaratu zuen bertan Txillardegik —Igarak—, bereziki Txekoslovakiakoa aztertuz.

Aldizkaria ezin argitaratu eta, *Jakin Sorta* liburuen saila ireki zuten, gai monografikoak lantzeko, hainbat autoreren lankidetzak koordinatuz eta zuzenduz. Aurrena Ipar Euskal Herriaz izan zen; bigarrena Salvatore Mitxelenari buruzkoa. Azken horretan argitaratu zuten lehenago Txillardegik aldizkarirako bidalitako artikulua: «Saiakera eta hizkuntzen pizkundera» —1966an datatua dago idazlana—.

Joan Mari Torrealdai unibertsitate ikasketak egitera joanda, Joseba Intxaustik, Bartzelonatik itzuli berriak, hartu zuen «*Jakin*» proiektua eta taldea berritzearen ardura 1970ean, bereziki atzerriko unibertsitateetan ziharduen zenbait lagun —zahar eta berri— inguratuz. Lehendiko *Jakin Sortari* aurrerabidea ematearekin batera, *Jakin Liburu Sorta* ireki zuen, 1971tik aurrera kaleratzen hasi zena. Urte berean hasi zen taldeko lanean Paulo Agirrebaltzategi, Erromatik Tolosara itzulita. Urtetarako plan editorial handi eta zabala lantzeari ekin zion Jakinek —hiztegi tekniko-berezituen proiektua, besteak beste, gero UZEIri pasatuko ziona—, eta 1972ko udan onartu eta bideratu zuen Donapaleuko jardunaldietan, euskal kulturako hainbat jenderen partaidetzarekin. Ordurako Txillardegik Euskal Herrira itzulia zen, eta Hendaian jarria bizitzen; baina ez zuen jardunaldi haietan parte hartzerik izan nonbait, harako asmoen berri eman zioten arren. Handik aurrera, ordea, Jakinen eta Txillardegiren arteko lankidetzak askoz hurbilagokoa abiatu zen; horren hainbat alderdi ezagutu dezakegu Jakinen artxiboko gutunen —Txillar-

degiren eta Jakinekoen artean 1973-1977 urteetan trukaturikoen— bidez.

Oso mamitsua da 1973ko otsailaren 1eko gutuna, Paulo Agirrebaltzategiri, hiztegien proiektuaren koordinatzaileari, zuzendua. Zuzendaritzak eskuratua zion, bada, Donapaleun erabakitzeko plana, beraren iritzia ezagutu eta balizko lankidetzaz zehazteko, baina galdua-edo zuen, eta han erabakitakoaren berririk ere ez zuen nonbait artean; txostenaren beste kopia bat eskatu zuen gutunean: «Oso plan osoa zen; liburu asko aipatzen zenuten, eta abar. Hori ikusi gabe ezin dezaket iritzi sendorik eman». Dena dela, oso astuna eta pisu handikoa iruditu zitzaion nonbait proiektu hura lehen begiratuan, eta liburu errazak ere argitaratu behar zirela, gaineratu zuen: nobelak euskaratu, etab. Bestalde, osorik euskara batuan argitaratzea eskatu zuen, Euskaltzaindiaren arauak denak betez —1964tik aurrera egin zuen Jakinek euskara batuaren aukera, eta 1968tik aurrera Euskaltzaindiaren arauak betetzeko erabakia—. Orduko Lur, Etor eta Gero argitaletxeen alor berean lehian ez sartzea eskatu zuen era berean; eta literaturarekin batera antropologia —giza zientziak— eta filosofiaren alorra —erlijioarekin batera— lehenestea-edo proposatu zion Jakini. Arazo komertziala ere ukitu zuen gutunean, liburuen salmenta nola antolatu, etab. «1.500 / 2.000 suskriptore lortu behar dira, eta orduan joan daiteke lasai». Hiztegi tekniko-berezituen ildoan ondo iruditu zitzaion Txillardegiri; eta Hizkuntzalaritza Hiztegian lan egiteko prest agertu zen; lankide izan zitekeen beste hainbat lagunen izenik eman ere eman zuen. Bestalde, utopiari buruzko libururen bat ere proposatua zioten nonbait Jakinetik; horretarako ere prest agertu zen, baina ezin-go zuela epe laburrean burutu —Jakinek 1973ko irailerako zeukan asmotan liburu hori—. Azkenik, eta orduko euskarazko argitaletxe bizienei buruzko oharren bat egin ondoren, «zuei eutsi behar zaizuela iruditzen zait», zioen amaitzean. Eta Jakinekoek nonbait agindua zioten bisitaren zain geratu zen.

Handik egun gutxira beste gutun bat idatzi zuen, Joseba Intxaustiri zuzendua. Teologi Hiztegirako lehen hitz-zerrenda eskuratua zioten Jakinetik, kritikatzeko eskatuz; bere kritika orokorra bidali zuen, Azkueren *Morfología vascano* sufijazioa hobeto ikasi beharra iradokiz. *Holandako kristau ikasbidearen* —gero *Kristau Bidea* tituluarekin atera zutenaren— itzulpena zuzentzeko ere eskatua zioten Jakinetik, baina lan hori Amunsak (Dionisio Amundarainek) hobeto egingo zuela iradoki zuen. Hendaian ziharduen orduan erai-kuntza-enpresa bateko bulegoan; baina lan gutxi nonbait, eta familia mantendu behar. Gertu zegoen Jakinentzat lan egiteko, baina diru-ordainketarena gogoratu beharrean gertatu zen: «Ene lan-denbora nolabait ordaintzeko modurik baldin baduzu, esaidazu zer egin behar dudan; eta egingo dut. Nobelaren bat euskaratu, Utopiarena prestatu, edo abar».

Handik lau hilabetera lan-eskaintza zehatzak eginez idatzi zuen: Albert Memmiren *Portrait du colonisé* euskaratzea, *Sustrai bila II* lantzea, lehendik aipaturiko *Utopia* liburua idaztea. Horietatik itzulpenarena bakarrik joan zen aurrera, eta *Kolonizatuaeren ezagugarria* tituluarekin argitaratu zuen Jakinek (1974).

Ekainaren 25eko gutunean zioenez, Memmiren liburua- ren laurdena-edo itzulita zeukan. Beste asmoak airean zeuden artean; bide batez edo, kezkatuta galdetu zuen *Anaitasuna* aldizkariari buruz —hainbat gorabeheren ondoren, horren zuzendaritza Joseba Intxaustik berak hartua baitzuen—. Eta tartean iragarri zion *Euskara batua zertan den* bukatua zuela eta laster Irakur Sail argitaletxeak argitaratuko ziola. Baina ez zeuden nonbait oso ondo lotuta liburu horren argitalpenarekikoak, zeren eta handik hilabetera Jakini eskaini zion berori argitaratzea, gehiegi atzeratua zuela hitz emana zuenak eta. «Baldintza bakar bat jarriko dizuet: Ahalik eta laisterrenik ateratzea».

Interes handiz hartu zuen Jakinek liburu horrena; eta berehala baiezkoa eman. Dena dela, artean hilabeteren batzuk luzatuko zen argitalpena, bildu eta osatu beharreko materia-

lak askotxo izan zirelako, besteak beste. *Jakin Liburu Sorta*-ren tamaina txikiegia zela eta, *Jakin Sorta* sailean sartu zuten liburua, nahiz eta lankidetzarakoa izan hori hasieratik. Txillardegik 1973ko ondorengo hilabeteetan Jakinera idatzitako gutunak *Euskara batua zertan den* liburuaren argitalpenaz ari dira gehienbat. Lanaren eta autore-eskubideen ordainketarena ere ukitzen du horietan —egia esan, eta bizi dituen zailtasun ekonomiko eta guzti, oso ulerkor ageri zaio Txillardegi argitaletxeari, ondo jabeturik horren finantz nekeez ere—. Gure gizonak ez zeukan Hego Euskal Herrira jaisterik; eta gutunen bidez izan ezik, Hendaiara eginiko bisiten bidez argitu behar izan zituzten *Jakinen* arduradunek liburuaren argitalpen-arazoak. Gutunetako bateko «PS»-n bere «buruhauste» bitxi bat ere agertu zion Txillardegik Intxaustiri:

Batzutan harritzen naiz gure arteko desberdintasunez. Joxe Az.-ri [Azurmendiri] hika hitzegiten diot, zuri zuka, Julen Lizundiari hika, P. Altunari zuka... Ni neu gertu nago dena HIIKA mailara eramateko. Baina 'doctores tiene la Santa Iglesia'...

—Garai hartan Alemanian bizi zen Joxe Azurmendi «Jakin» taldekoarekin ere gutun bidezko harreman bizia zuen Txillardegik—.

Hurrengo urtearen hasieran kaleratu ahal izan zuten liburua. Hori argitaratzeak zuen lehentasun eta guzti, bestelako lanetan ere ari zen Txillardegi, Jakinek eskatuta: Memmiren liburuaren itzulpena —1974an kaleratu zuten hori ere—, eta Villasantek prestatuturiko *Axularren Hiztegiako* sarreren itzulpen frantsesaren zuzenketa. Euskarazko Hizkuntz Hiztegiarena, berriz, luzatuz joan zen; eta 1974ko martxoaren 30eko gutunean, Koldo Mitxelena eta Juan Antonio Letamendiarekin batera horretan lan egiteko prest ageri zen —geroago Mitxelena ere gertu azaldu zitzaion nonbait Jakini hiruren arteko lanerako—. Dena dela, abenduaren 30eko gutunean jakinarazi zion Intxaustiri, Sorbonara joan nahi zuela Hizkuntz Lizentzia ateratzera, eta Hizkuntz Hiztegiko lanean hasteko epea sei hilabete atzeratzea eskatu zion.

Tartean bestelako proiekturik ere agertu zion Jakini Txillardegik, 1975eko maiatzaren 2ko gutunean ikus daitekeenez: besteak beste, bere artikuluen bilduma argitaratzea proposatu zuen; baina Jakinek ez zuen bideragarri ikusi hori.

Jakinen artxiboan bada garai hartako paper txiki bat, «Larresororekin ikusi beharrekoak» dioena tituluan, eta honako liburu-gaien zerrenda dakar, bakoitzari buruzko ohar txiki eta guzti —ordainketari buruz, etab.—, aurrez aurre egiteko solasaldiren baterako eskema moduan edo: 1. Haizearen bestaldetik; 2. Euskara batua zertan den (I); 3. Euskara batua zertan den (II); 4. Sustrai bila (II); 5. Siadecoren lanerako argibideak; 6. Hizkuntz Hiztegia; 7. Natur Zientzien Hiztegia.

Paper horri josita daude beste hiru, 1975eko azaroan data-tuak, non Txillardegirekin edukitako solasaldian harturiko erabakiak baitaude apuntatuta: 1. *Hizkuntz Hiztegia*: «Larresoro-k prestatuko du lehenen eskema 1975eko abenduaren lehenengo hamabostekoan». 2. *Haizearen bestaldetik*: «Erdia egina daduka autoreak...». 3. *Sustrai bila II*: «... otsailaren azkenerako bukatzekotan geratu da Larresoro. Emango dituen lanak eta orduak ordaindu egingo zaizkio. Oraingoz [...] orduko 200 pta. ematen zaizkio lan honetarako».

Sustrai bila II liburuaren asmoa —aurrenekoa Irakur Sail argitaletxeak emana zuen— aspalditxo proposatua zuen Txillardegik, baina astiro joan nahi zuela agertuz; hasieran behintzat Jakinek ez zuen berotasun handirik agertu horri buruz, Txillardegik berak 1973ko ekainaren 25eko gutunean iradoki zuenez. 1975eko abenduan horren aldeko erabaki zehatza hartu arren, proiektua ez zen aurrera joan nonbait, nahiz eta 1976ko urtarrilaren 5eko gutunean horretan ari zela idatzi hark, eta otsailaren azkenerako burutzeko itxaropena agertu, Jakinetik ipinitako galderari erantzunez.

Haizearen bestaldetik liburuaren proposamenari zegokioenez, aipaturiko 1975eko maiatzaren 2ko gutunean *Askatasun printzak* izeneko liburuaren asmoa ere iradoki zuen Txillardegik, zer zen hori argitu gabe. Abuztuaren 16an idatzitako gutunean, berriz, zera zioen bat-batean: «Haizeaz bestal-

detik' deritzan liburua hasia diat. (Joxe [Azurmendi], beraz, poztu egingo duk). Zer esanik ez, Larresororen gainizenez, eta Jakin sortan argitara nahi nitek». Eta liburu-gaiaren edukiaren berri laburra eman zuen —*Haizearen bestaldetik* bihurtua ote zen gero *Askatasun printzak* titulu hura?—. Jakinek erabakia zuen, ordea, literaturaren alorreko argitalpenetan ez sartzea; horren berri jakitean (1975eko abuztuan) gutun bat idatzi zuen Txillardegik, erabakia ziurtatzeko eskatuz, beste argitaletxeren batera jo ahal izateko. Hala ere liburua nondik nora joango zen azaldu zuen berriro. Jakinen aldetik erantzunik ez eta, ostera idatzi zuen irailaren 9an azken erabakiaren berri jakin nahian, Eguberrietarako argitaratzeko ametsa adieraziz gainera. Jakinek berehala (1975eko irailaren 11ko gutunean) erantzun zion liburua argitaratzeko prest zegoela esanez, eta ordainketa-formulaz ere galdetuz. Urriaren 9ko gutunean liburua hasia zeukala idatzi zuen Txillardegik: «Hasia badut ere, bukatu ez dago. Baina hemendik hiruzpalau hilabetera bukatuko dut, nik uste; eta ia udararen (1976koaren) haserarako edo argitara daitekeen». Gerora zailtasunak sortu zitzaizkion nonbait autoreari liburua burutzerakoan. Eta horra urtearen azkeneko bilera hartan atzeratzeko harturiko erabakia, Jakinen paperetan jaso eta gorago aurreratu duguna: «Erdia egina daduka autoreak. Baina ez du argi ikusten nondik doakion lana; horregatik, oraingoz alde batetara uzten du hau».

Euskara batua zertan den bigarren liburuari zegokionez, Txillardegik berak 1974ko abenduaren 30eko gutunean, liburuaren edukia oso laburki azaltzearekin batera, guztiz beharrezkotzat jo zuen hori; ondorioz, eta asmoaren berri zehatzagoa eta liburuaren eskema eskatu ondoren, prest agertu zen Jakin hori argitaratzeko, nahiz eta ez zuen argi ikusten zein izango zen horren edukia. Dena dela, gerora bertan behera geratu zen nonbait asmoa, agian Euskaltzaindiak hartzeko erabaki berriak ere atzeratu egin zirelako.

Teologi Hiztegirako prestaturiko hitz-zerrendari egin zion kritikaz gain, *Natur Zientziak* Hiztegia aztertzea eta kritika-

tzea ere eskatu zioten Txillardegiri Jakinetik —Hiztegi horixe izan zuen taldeak argitaratzen aurrena, 1977an—; eta bere oharrak bidali zituen: «Lan gaitza egin duzue, zinez. Eta Hiztegi hau pausu bat izango da dudarik gabe», zioen 1976ko urtarrilaren 5ean. Antzeko zer bait aitortu zuen *Hollandako kristau ikasbideari* buruz: «Lan bikaina egin duzue. Erabiliko ote da merezi hainbat?». Hizkuntz Hiztegiaren lehen eskema prestatzea, berriz, atzeratu egin zitzaion nonbait; baina gutun berean egun haietan horretarako «plan txiki bat» bidaliko zuela agindu zuen.

1976-1977 urteetan joan-etorri eta gorabehera handiak izan ziren Euskal Herrian: bai politikoak bai sozialak. Eta eragin bizia izan zuten horiek guztiek euskal kulturaren alorrean ere. 1976ko UEUko jardunaldietan hantxe daukagu oraindik Txillardegi, irakasle, artean Hegoaldera itzuli ezinik; nobelagintzari buruzko hitzaldia eman zuen, eta «Euskalkien gramatika gonbaratiboa» gaia aurkeztu zuen «Hizkuntzalaritza eta literatur mintegia» izenekoaren irakasgaien artean.

Era berean, Jakin Taldekoen ahaleginik handienak beste-lako proiektuek eta eginkizunek eskatu zituzten 1976tik aurrera: *Jakin Bide* saileko liburu mardulek eta *Jakin Hiztegiak* programak aurrenik, eta UZEI proiektuak eta *Jakin* aldizkari «berpiztu» berriak ondoren. Txillardegiren *Sustrai bila II* liburua *Oinarri bila* tituluarekin argitaratu zuen beste argitaletxe batek (1977); eta berdin *Haizeaz bestaldetik* (1979), Joxe Azurmendiren hitzaurrearekin. *Euskara batua zertan den II* izatekoa zenaren ordezkoa, berriz, *Euskal gramatika* da seguruenik, 1977an argitaratua.

Artxiboan kausitu dugun Txillardegiren azken gutuna 1977ko ekainaren 29koa da, Xarles Bidegainek *Euskara batua zertan den* liburuari eginiko kritika eta oharrei erantzunez, horren hirugarren edizioari begira (1977) —1975ekoa da bigarrena—. Donostian dago datatuta. Itzulia zen, beraz, Txillardegi Hego Euskal Herrira, bere erbestealdi luzetik —azken urteetan, hala ere, Ipar Euskal Herrian—.

1977ko udazkenean UZEI erakundea bideratu zuen Jakinek, hiztegi tekniko-berezituen programa osoa horren eskutan ipiniz. Hasieratik izan zen Txillardegi bertako langile, *Hizkuntzalaritza Hiztegiaren* zuzendari, unibertsitateko irakasletzan erabat sartu zen arte. Ana Toledok burutu zuen Hiztegia; bien zuzendaritzapean ageri da 1982an bi tomotan argitaraturiko liburua.¶

-
1. *Leturiaren egunkari ezkutua* liburuaren bigarren argitalpenari egindako hitzaurrean (Zugaza, Durango, 1977, 21-22. or.). Lehen edizioa 1957koa da. Hogei urte, tartean.
 2. «*Jakin*: 1965-2006. Txillardegiren agurra», *Jakin* 155, 2006, 9. or.
 3. Ik. honetaz informazio zehatzagoa Txillardegi eta Gandiagaren harremanari buruz idatzitako artikuluan: Agirrebaltzategi, Paulo: «Gizon begi-goritu», *Bat. Soziolinguistika aldizkaria* 71, 2009-2, 97-110.
 4. *Jakin* 21, 1981, 325. orrialdetik harturiko zerrenda.
 5. Aldizkaria argitaratu zutenek diotenez, aurreneko zenbakiaren lehen argitaraldia agortu egin zen Biltzarrean bertan, eta bigarrenez inprimatu behar izan zuten gero. Kontua da, ezagutzen dugun *Jakin* aldizkariaren lehen zenbakian Biltzarraren beraren kronika modukoa ageri dela, Iñaki Bereziartuak idatzia, aldizkariak izandako harrera ona aipatu ere egin gabe, ordea... Harrigarria!

Bertako «Saski-naski» sailean (94-96. or.) beste birritan aipatua dator Euskaltzaleen Biltzarra, iraganean ospatutzat emana gainera; beraz, irudi luke argitaraldia ez zutela egin lehena agortu orduko, aldizkariaren sortaileek adierazi izan duten bezala.

Areago, sail berean Arantzazuko urte santuko literatur eta musika sariketen erabakiaren berri dago emanda (96. or.). Epaimahaiak irailaren 16an, Euskaltzaleen Biltzarra amaitu zen egun berean, eman zuen bere erabakia.

Garbi dago: «bigarren» argitaraldi hori Euskaltzaleen Biltzarraren ondengoa da, askotxo geroagokoa agian. Bestalde, aldizkariaren lehen zenbakia Euskaltzaleen Biltzarrean aurkeztu zutela ez dute arduradunek bakarrik ziurtatu izan; badago idatzizko testigantzarik ere, Donostiako seminariorik bidalitako kritika-idazki luzean, aldizkariaren 2. zenbakian argitaratuan (179. or.): «Bijoakizue gure txalorik beroena, txalo-zaratarik aundiena 'Euskaltzale-batzarreko' aien antzekoa».

Badirudi, beraz, ziurra dela bi argitaraldi izan zituela *Jakin* aldizkariaren lehen zenbakiak. Iñaki Bastarrika lehen zuzendariak berak aitortuta, «bigarren argitaraldiko» editoriala ez zuen berak idatzi; bai, ordea, lehenengokoa, «arrazista» samarra, beraren esatez. Saiatu, saiatu arren, ezin izan dugu inon aurkitu «lehen argitaraldiko» alerik.

6. Ik. Azurmendi, Joxe: «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158, 2007, 88. or.
7. Ik. Bastarrikaren artikulua (3. zenb., 1957, 99-102). Txillardegik berak Euskaltzaleen Biltzarra baino lehentxeago agertuak zituen tinko asko bere ideiak *Eganen*, «Ez bat eta ez beste. (Euskeraren auziari buruz)» titulupean (1956, 3-4. zenb., 44-49).
8. «Hizkuntz ereduaren eztabaida. Jakinlarien bilerak», *Jakin* 158, 2007, 77-120.
9. Artikulu horretantxe iradokitzen du Azurmendik, Joseba Intxaustik idatzitako «Illobira bultzaka» idazlan hark (9. zenb., 1959, 83-88) Txillardegiren eragina zuela: «Eta nik uste, sentsazio hau Intxausti baitan piztarazi duena, Txillardegiren eraso Bastarrikari izan da...» (104. or.).
10. «Saiakera eta hizkuntzen pizkundea», in: Askoren artean: *Salvatore Mitxelena*, *Jakin* Sorta 2, *Jakin* - Editorial Franciscana Aránzazu, Oñati, 1970, 55-64.

ARTEA 81

Eta orain zuk • Otsoen hila Grezian
ARCOko irribarre arkaikoa

HAIZEA BARCENILLA

TEKNOZIENTZIA 87

ESS Bilbao • Lur arraroak
Udaberri isila • Hizkuntzen eboluzioa

INAKI IRAZABALBEITIA

LITERATURA 94

Paper ponpak
Liburuak ikus-entzunezko euskarrietan
Eta hor kanpoan dagoen munduan, zer?
Edith Warthonen jaiotza mendeurrena

GOIZALDE LANDABASO

SOZIOLINGUISTIKA 101

Shock egoera
Great depression.2 eta euskara
Euskarari buruzko diskurtsoa
Berri soziolinguistikoak

LIONEL JOLY

GLOKALIA 107

Zorrak kitatu eta kito?
Euroaren pisua, larregi?
Zonbiak nonahi

JOSU LARRINAGA

Eta orain zuk

Ikuslegoaren rolaren eta parte-hartzearen gaineko gogoeta ez da arte eszenikoetan gai berria. Ikus arteetan ez bezala, non denborak eta espazioak banatzen dituen artista, artelana eta ikuslea, eszenan konfrontazio zuzena egoten da. Ondorioz, ezin ezaugarri horren gaineko hausnarketa uxatu. Askotan, izan ere, gizartearen kontzientzia pizteko erabili izan da; esaterako, Bertolt Brechten kontzientzia pizteko erabilitako «aldentze efektuaren» bidez: aktoreak publikoari zuzentzen zitzaizkion, edo pankarten bidez esaten zitzaien zer gertatuko zen gero. Horrela, ikuslegoak ez zuen pertsonaiekin modu sentimental batean identifikatzea lortzen; antzerki bat ikusten ari zela azpimarratzen zitzaion, horretan agertzen ziren ideien gogoeta razionala egin zezan.

Ez dira arraroak, beraz, ikusle-aktore binomiotik aldentzen diren erlazioak ezartzen saiatzen diren praktika eszenikoak. Aldagarria dena, ordea, horien arrakasta da. Azken hilabeteetan aukera izan dut ildo horretan lan egiten zuten hainbat espektakulu ikusteko, aplikazio desberdinen adibide ederrak eman ditzaketanak.

Horietako bat Galiziako Chévere taldearen eskutik dator, Bilboko La Fundiciónen, *Citizen* lana antzetzu zuenean. Amancio Ortegaren igoera kontatzen duen antzerki epiko bikain batean datza, pertsonaia horren mentalitatea eta bere jatorrizko lurraldearen gainean izan zuen eragina erakutsiz. Bikaina, azken aktoan gertatzen zenarengatik ez balitz: globalizazioaren gaia ukitzerakoan, aktore nagusiak publikoari zuzendu eta honako galdera botu zion: «Zuei ze iruditzen zaizue soinean daramagun arropa guztia Txinan egina egotea?». Galderarekin batera ikusle-aktoreen arteko

murrua altxatu zen: galderaren xinpletasun gehiegizkoak, hiru orduz ikusle pasibo moduan egon eta gero konplexutasun handiko eztabaida batean rol aktibo bat inposatu nahi izateak, giro arrotz eta pertsona ezezagunez inguraturik, guztiak lagundu zuen saiakeraren porrotean. Antzerki taldearen esperientziarengatik ez balitz, aktoreen artean eztabaida hasi eta zertxobait piztea lortu zutenak, isiltasuna eta deserosotasuna izango zen nagusi. Parte-hartzearen biolentzia deitu ahalko zitzaion horri, hau da, ikusleari eszenatik banatzen duen espazioa denbora guztian agerian utzi eta gero, une murriz batez parte-hartzearen komeria inposatzen zaionean.

Oso esperientzia desberdina izan zen Ruemaniak kolekti-boaren *Sergei* piezarena. Ikusle kopuru urria sartu ginen Alhondigako erakusketa areto hutsetara, bertan hiru dantzariak topatzeko. Hasiera-hasieratik eszena eta harmailaren arteko mugarik ez zen ezarri: gure artetik abiatu ziren dantzariak, eta unez une espazioen esanahia aldatuz joan ziren: hasieran beraiek antzezteko erabiltzen zuten espazioan utzi gintuzten, hori harmaila sinboliko bihurtuz, eta haiek ondokora pasatu ziren; gero, gu espazio horretara gonbidatu gintuzten, berriz ere ikusi-antzeztu arteko guneak banatu gabe. Eurek «kolonizatzen» zuten espazioa, ondoren guri uzteko. Horrela, erosotasun sentsazio bat sortuz joan zen, non denok maila berean geunden, nahiz eta eginkizun desberdinekin: ikusleoi gauza gutxi eskatzen zitzaigun, inoiz ez besteen aurrean agerian edo urduri utzi ahal gintuztenak, eta beste ikusle guztiek ere gauzatuko zituztenak; kolekti-boa zen gure ikuslego lana. Bitartean, antzezleek antzezle izaten jarraitzen zuten, nahiz eta hurbiltasun batean kokatu.

Nabaria zen azken lan horretan egile eta ikusleen arteko enpatia: egileek euren buruak ikuslearen lekuan kokatu zituzten, ikusle bihurtu ziren proiektua garatu bitartean, eta ikusle horien presentzia onartuz, hori espektakuluan barneratzen saiatu ziren, biolentziazko egoerarik sortu gabe. Ez zioten sentimentaltasunari uko egin, baina horren bidez in-

dar handiko egoerak sorraraztea lortu zuten, denon artean banatutako erresponstabilitate gozagarri batera iritsiz.

Otsoen hila Grezian

Grezia sutan dago, metaforikoki zein fisikoki, hitz hauek idazten ari naizen honetan. Hamaikagarren berrerostearen ondoren, bi urtez jarraian zergen igoera pairatu eta gero etorkizunerako hobetzearen itxaropena galdua, biztanleria kalera atera da euren egoera gorria salatzen. Diotenez, azken urtean asko nabaritu da bizitza-kalitatearen jaitsiera: nabarmen igo da etxerik gabeko pertsonen kopurua, baita depresio kasuak ere; dendetan gero eta gehiago dira hurrengo hilabeteko diru-laguntza murrizak itxaron behar dituztenak kontua ordaintzeko.

Azken neurri-paketea onartzearen bezperan iskanbilak egon dira eta hainbat eraikinei su eman zaie; eta su hori frustrazioarena da, ongi baitakite kalera atera zein irten ez direnek erabakiak aspaldi ez daudela haien esku. Zulora sartu dituztenek, kudeaketa txarra, ustelkeria eta handinahia medio, ez dituzte inoiz kontuan hartu erabakiak hartzeko orduan. Hasiera batean, behin bozka eginda boterea berreskurazina delako herriarentzat; orain, gainera, oligarkiaren itzulera justifikatua (euren ikuspegitik, noski) datorkigulako: horrelako egoera kritikoan, espezialistek jendeak nahi ez dituen erabakiak hartu behar dituzte, «guztion onerako».

Askotan errepikatzen zaigu greziarrek asmatu zutela demokrazia. Egia da, baina beharbada ez borobila. Hasteko, garairako aurrerapen itzela bazen ere, Atenasko demokrazian biztanleriaren zati txiki batek besterik ez zuen parte hartzen. Emakumeek ez zuten eskubide politikorik, ezta esklaboek ere; eta haiekin batera metekoak zeuden (Atenasen finkatutako beste polisetakoa biztanleak, kanpoko merkataria, esklabo askeak eta abar), hots, hiritarrak ez izateagatik eskubide politikorik ez zutenak. Guztira, gizartearen %10 batek zuen asanbladan parte hartzeko ahalmena.

Bestalde, ez da ahaztu behar demokrazia Atenasen garrantzien bitartean, Espartan oligarkia zela nagusi, historian garrantzi handiko aginte sistema. Oligarkian, lurra eta botere ekonomiko eta soziala zuten familiek hartzen zuten boterea, eta euren zirkuluan oinordetzen zuten, beren menpe zeuden guztientzako erabakiak hartuz.

Estatuak handituz eta kapitalismoa garaituz joan ziren heinean, demokraziaren bertsio berri bat osatu behar izan zen, gaur egun daukaguna: hautaketan oinarritutakoa, non erabakitzeke boterea lau urtean behin ematen zaigun, baldintza batez bakarrik: gauerdia iristerako, Errauskinek bezala, boteretsuei itzuliko diegula. Egun, Atenas eta Espartako biztanleen ondorengoek ezintasunez sufritzen dute denok dakiguna: ustezko demokrazia baten ondorioz, oligarkiak iruzur egiten diela, euren banku, nazioarteko enpresa eta europar parlamentuetatik. Parte-hartzearen biolentzia deitu ahalko zitzaion horri, hau da, ikusleari eszenatik bantzen duen espazioa denbora guztian agerian utzi eta gero, une murriz batez parte-hartzearen komeria inposatzen zaionean. Eta oraindik eskerrak eman behar dituzte kontinenteko Agintari Handiek meteko izendatu ez ditzaten.

ARCOko irribarre arkaikoa

Otsaileko hirugarren asteburuan, urtero bezala, artistak, galeristak, komisarioak, bildumatzaileak, museoko langileak eta, orokorrean, artearen munduko denetarikoak elkartu ziren Madrilen artearen merkatuaren festa ez horren loratua ospatzeko ARCOn. Ez horren loratua, batez ere, krisi orokorrak eragin handia izan duelako salmentetan: inoiz baino aberatsago diren bildumatzaile dirudun gutxi batzuk ezik, IFEMAko pabilioien aurrean beti bezala limusina metaforiko batean agertu direnak, beste guztiak ahal duten moduan iritsi direlako, arrastaka askotan, egindako inbertsioa berreskuratzeko itxaropenez beteak eta betebeharrezko irribarrez horniturik.

Askorentzako kostata jantzitako irribarrea izan da, ARCO-ren aste berean indarrean jarri baitzen lan-erreforma, edo beharbada hobe legoke Dontzeilen Sakrifizioa deitzea, langile guztioi edozein momentutan geure lanaren ataritik atera eta sumendira bidaliak izateko arriskuan jartzen gaituelako.

Komunikabideek askotan artistaren irudi guztiz faltsua ematen dutenez (Barceló edo Tapiès bezalako pertsonaia kongsakratu eta mediatikoak batez bestekoaren ordezkari izango balira legez aurkeztuz), askok pentsatuko dute erreformak ez diela artistei eragiten. Akats larria. Ereduak-ek antolatutako hitzaldietan Juan Luis Morazak adierazi zuenaren arabera, Euskal Herriko artista «profesionalen» artean ehuneko bat bakarrik bizi da artearen produkzioaz. Beste guztiek oinarritzko diru-saria irakaskuntza, diseinu, zapaten salmenta, liburuen banaketa edo bestelako mota askotako aktibitateetatik jasotzen dute, artearekin sarrera horiek borbilduz edo hurrengo proiektuen produkzioa ordainduz. Urteak daramatzate artistek profesionalizaziorako neurriak eskatzen, zenbaitetan aurrerapenak lortuz, beste askotan ez. Eta erreforma horrek lanaren balioa inoiz baino beherago uzten badu, espekulazio, inbertsio eta esplotaziorako ateak are gehiago zabalduz, are aukera gutxiago artistek euren lanarengatik kobratzeko. Edozein merkatutan bezala, lanak gainbalioa hartzen duen heinean, eta ondorioz artistengandik aldentzen den bitartean, ematen duelako benetan aberasteko aukera.

Gainera, beste bi alderdiotatik eragiten dio krisiak eta erreformak artean egindako lanari: batetik, garrantzitsua goa kontsideratu da enpresei eta bankuei diru-laguntzak ematea, eta kultura instituzioei murriztea, boterean zeresana dutenak pozik mantentzeko; horrek museo eta erakusketak aretoetako posibilitateak murriztu eta euren langileen postuak ere arriskuan jartzen ditu, adibide ederra Oloteko Espai Zer01 aretoan aurki dezakegularik. Eta, bestetik, artista, komisario eta kritikariek askotan diru-ordaina beste lanbide batetik ateratzen badute, erreformaren mozketen bel-

dur izateko arrazoiak dituzte: soldata-murrizketa, orduen gehitzea edota langabezia etor daitezke edozein momentutan. Horrek guztiak, argi dago, ez dio arteari dedikatzen zaion denbora eta arretari laguntzen.

Hala ere, ARCOko espektakuluan parte hartu behar da, ezin da hutsik egin, panoramaren aurpegi bat izateko. Parte-hartzearen biolentzia deitu ahalko zitzaion horri, hau da, ikusleari eszenatik banatzen duen espazioa denbora guztian agerian utzi eta gero, une murriz batez parte-hartzearen komeria inposatzen zaionean.¶

ESS Bilbao

Ez da lehen aldia orrialde hauetan hizpide dudana ESS Bilbao izenekoa. 2006an sortutako egitasmo horrek Euskal Herrira ekarri nahi zuen Europako neutroi bidezko espalazio-iturria. Atzenean Lund suediar hiriak lortu zuen 2009an eta Bilboko azpiegitura haren azpiegoitza moduan saldu zitzaigun.

Bilboko azpiegitura Espainiako gobernuak eta Eusko Jaurlaritzak erdibanatzen duten partzuergo batek gobernatzen du. 2011n ziren hastekoak azpiegitura egiteko obrak, baina ez dira hasi, nahiz eta proiektua idatzita dagoen. Arrazoa? Espainiako gobernuak ez duela ordaindu 2011n aginduta zuen ekarpena, hots, 15 milioi euro. Eusko Jaurlaritzak, aitzitik, bere parte jarri du, 2,5 milioi euro hain justu. Ez da aski hala ere. Proiektua finantzatzeko Madrilek eta Gasteizek ibilbide bat adostu zuten. Instalazioa abian egon arte Espainiako gobernuak finantzazioaren zatirik handiena ordainduko du (15 milioina euro 2011n eta 2012an, adibidez), baina 2015etik aurrera, azpiegitura lanean hasiz geroztik, Espainiako gobernuak 7,5 milioi euro urteko jarriko ditu eta gainerakoa Eusko Jaurlaritzak. Hori 2022 arte. Madrilek diru-ekarpenik egiten ez badu, finantzazio-eskema hori guztiz herren geldituko da. Ikustear dago PPren gobernuak zein bide hartzen duen. Orain arte ez dirudi prest dagoenik ekarpena egiteko.

Ez dira horiek bakarrik ESS Bilbaoren argi-ilunak. Jada iaz urte garai honetan, espalazio-iturriaren Europako partzuergoak egin zuen bilera batean, Suediako egitasmoaren zuzendariak zalantzak agertu zituen Bilboko proiektuaz eta bere helburuen inguruan eta baita Suediakoarekin zuen harrema-

nari buruzkoak ere. Ildo horretan, ESS Bilbaoren zuzendari-tzak proiektuaren nondik norakoak zehaztu behar dizkio Eusko Legebiltzarrari aurtengo ekaina baino lehenago. Hau-xe zehatz-mehatz legebiltzarkideek aho batez eskatutakoa:

1. Izenda dadila 2012ko otsailaren 29a baino lehen, ESS Bilbaoko Aholku Batzorde Zientifikoa.
2. Legebiltzarrera ekar dezala, sei hilabeteko epean, ESS Bilbaoren oinarrizko proiektua, Aholku Batzorde Zientifikoak balidatuta eta Zuzendaritza Kontseiluak onartuta. Proiektu horretan, besteak beste, helburu orokorrak eta espezifikoak, memoria teknikoa, planoak, aurrekontua, kronograma, tresneria, laborategiak, instalazioak eta eraikina jaso eta zehaz-tuko dira.

Beraz eta punpa lasterrean, ez dirudi EHUren parke zientifikoan eraiki nahi den azpiegitura horrek oinarri sendoak dituenik, proiektu zientifikoari gagozkiolarik behintzat.

Azkenik, ESS Bilbaoren antolaketan ere arazoak omen daude. Eginiko hainbat hornitzaile-kontratazioen inguruan gora-beherak daude, batetik, eta, bestetik, proiektuaren zuzendari zientifikoaren eta kudeatzailearen arteko liskarrek, proiektuari buruzko ikuspegi-desberdintasunak eragindakoek, kudeatzailearen aldaketa ekarri zuten joan den udazkenean.

Kezka handia sortu zidan hasiera-hasieratik ESS Bilbao egitasmoak, besteak beste, uste nuelako gure zientzia-sistemak ez zuela masa zientifiko kritiko nahikoa azpiegiturari eusteko eta gure I+G+I sistema orokorrari bideratutako baliabideek murrizketak paira zitzaketelako. Tamalez, kezka haiek egia bihurtzen ari direla dirudi, itxura batean proiektu zientifiko sendo bat ez dagoelako eta finantzazioa kolokan dagoelako. Ondorioz, krisi garai honetan, I+G+Irako funtsak nabarmen jaisten ari diren honetan (oker eginda bide batez), ESS Bilbao luxu ordainezina dela deritzot. Eta masa kritikoari dagokionean, datu bat. EAEren produkzio zientifikoa estatuarenaren %5 da. Datu positiboa eman lezake kontuan hartuta estatuaren populazioaren %5 gure komunitatean bizi dela, baina ez hain positiboa EAEren barne-produktu gordina estatuarenaren %6,5 delako.

Lur arraroak

Kimika ikasi genuenean, badira urte batzuk bidenabar, lur arraro izeneko elementu kimikoak bitxikeria moduan azaltzen zizkiguten: taula periodikoaren lauki beraren gainean pilatzen zen elementu-seriea zen. Askoz ere gehiago ez ziztaigun esplikatzen.

Ordutik hona lur arraro horiek aplikazio teknologiko inportanteen giltzarri bilakatu dira; adibidez, Toyota Prius auto hibridoaren bateria egiteko 15 kg lantano behar dira. Lur arraroetako batzuk nahikoa urriak dira ere, beste batzuk, lantanoa esaterako, kobrea, beruna edo urrea baino ugaria goak dira. Dena dela, oso kontzentratuta egoten ez direnez, beraien ustiaketa ez da ekonomikoki bideragarria kasu askotan. Aintzakotzat hartzen badugu 1950eko hamarkadan munduan 5.000 tona lur arraro ekoizten zirela eta gaur egun 137.000 tonako merkatua dagoela, nabaria da metal horiek hartu duten inportantzia. Metal estrategiko bihurtu dira, petrolio edo gas naturalak estrategikoak diren neurri berean; hots, metal horien hornidura segurtatu beharra dute munduko potentziek. Esaterako, AEBek lur arraroen %100 inportatu behar izaten dute, eta Txina da ekoizlerik handiena, bertan daudelarik ezagutzen diren erreserben erdia, hots, 55 milioi tona.

Alabaina, lur arraroak ez dira estrategiko bihurtu diren metal bakarrak. Platinoaren taldeko metalek, platinoak berak eta paladioak bereziki, eta indioak, manganesoak eta niobioak ere hartu dute estatus hori. Izan ere, puntako teknologiazko garapeneterako beharrezkoak izateaz gain, beren produkzioa oso kontzentratuta dago; adibidez, india Txinan eta niobioa Brasilen.

Egoera horrek, noski, mugimendu geopolitikoak eragiten ditu, munduko potentzia ekonomikoek eta teknologikoek beren garapenerako ezinbestekoak dituzten metal horien hornidura segurtatu nahi dutelako. Batzuk mugimendu komertzialak dira, Txinak Afrikan edo Japoniak Vietnamen

egiten diharduten modukoak, alegia, ustiapen-eskubideak erosten. Alabaina, ezagutzen ditugu petrolioa edo gas naturala segurtatzea oinarrian izan duten gerrak, Irakekoa edo Libiakoa oraindik orain. Hortaz, Afganistanen lur arraroen eta burdina, litioa eta urrea bezalako beste metal inportante askoren hobi handiak aurkitu dituztela irakurri berri dudanean, susmoa indartu zait Afganistango interbentzioan talibanak aitzakia modukoa izan direla, partez behintzat, eta metal estrategiko horiek eskuratzeko aukerak izatea ere egon dela arrazoien artean.

Edonola ere, lur arraroen eta metal urrien arazo horrek beste pentsakizun bat eragin dit, ea ez ote garen eraikitzen ari gure garapen teknologikoa eta gizartearen ongizatea oinarri ahulen gainean, hots, eguneroko bizitzan giltzarri diren prozesu asko eskuratzeko nekezak diren elementuen menpekotasun handiegia ez ote duten. Demagun, Toyota Prius batek 15 kilo lantano behar baditu eta munduko lantano-erreserbak 6 milioi tonakoak badira eta 2010ean munduan 60 milioi auto saldu zirela kontuan hartzen badugu, auto guztiak hibridoak izanez gero 70 urte ingururako adina lantanoa izango genuke munduan eskuragarri. Horrek zer pentsatua ematen du. Izan ere, zartaginetik sutara jauzi egin dezakegu oharkabean. Esan nahi baita, erregai fosilen menpekotasunetik ihes egiteko eta berotegi gasen emisioak murrizteko ordezkot aurkezten den teknologiak epe-muga kale-kantoiaren izan dezake. Hortaz, gutxien-gutxienik material horien birziklatze eraginkorrari ekin beharko zaio, eta, horretaz gainera, gure gizartearen higikortasun-eredua ja-sangarriagoa egiteko bidean jarri beharko genuke.

Udaberri isila

Izenburu horixe du Rachel Carson biologo estatubatuarak 1962an publikatutako liburua ederrak. Neguko egun hotz hauetan fortunatu zait liburua leitzea. Egia esan plazer bat gertatu zait.

Rachelek Bigarren Mundu Gerraz geroztik axolagabe eta kantitate handitan naturan barreiatutako intsektizida sintetikoek, organikoek bereziki, naturari berari eragin dizkioten kalteak azaltzen ditu estilo irakurterraz eta aldi berean oso dokumentatu baten bidez; DDTaren, dialdrinaren, aldrinaren eta beste batzuen neurritz kanpoko erabilerak nola intsektu gogaikarriak akabatzeaz gainera bestelako intsektuak, hegaztiak, ugaztunak eta erreketako arrainak hil dituen. Izenburuak txorien kantuari egiten dio erreferentzia. Liburuak eragin izugarria izan zuen publikatu zenean. Liskar-iturri izan zen eta eztabaida publiko oso handia eragin zuen AEBetan. Intsektizida-produzitzailerek liburuan esandakoak gezurtatzen hasi ziren. Alabaina intsektiziden erabilerari buruz gaur dugun ikuspegiaren oinarriak jarri zituen eta politika berriak ezartzea ekarri zuen, besteak beste, AEBetako EPA ezaguna sortzea eragin baitzuen.

Hainbat pasarte ekarriko ditut hona. Izan ere, gogoeta egiteko puntua jartzen baitute.

Esan digute intsektiziden erabilera itzel eta hedatu hori beharrezkoa zela etxaldeetako ekoizpena mantentzeko. Gure benetako arazoa ez al da, bada, *gehiiegizko produkzioa*?

Antzinako nekazaritzaren garaian, nekazariak intsektu-arazo gutxi zituen. Arazo horiek nekazaritzaren intentsifikazioarekin sortu ziren, lursail oso zabalak labore bakarrera dedikatzearekin alegia.

Era berean, industria nagusi den aroan gaude: dirua kostatzen ahala kostatzen irabazteko eskubidea oso gutxitzen jartzen da zailantzen.

Irakurleari lagako diot gure inguruari begira diezaion eta pentsa dezan 'ezinbestekotzat' eta 'premiazkotzat' saldu nahi dizkiguten zein proiekturi aplikatu dakizkiokkeen Rachelen gogoetak. Eta atzen aipatuak zein lotura zuzena duen bizi dugun krisiarekin.

Udaberri isila liburuaren euskarazko bertsioa Klasikoak sailaren baitan publikatuta dago, eta nahi izanez gero Interneten ere eskura daiteke (www.ehu.es/ehg/klasikoak/?m=Egilea&z=carson).

Hizkuntzen eboluzioa

Orain arte hizkuntzalariek hizkuntzak aztertzekeo hiztunak entzun egin dituzte. Hitzak analizatu, beste hizkuntzetakoekin konparatu, aditzaren, objektuaren eta beste elementu gramatikalen posizioak aztertu izan dituzte hizkuntzen arteko harremanak eta horien bilakabidea argitzeko. Adibidez, bi zenbakia esateko moduak erakusten du hizkuntza latinoak, germanikoak eta zeltikoak erlazionatuta daudela: *dos, deux, due, two, zwei, dau...* Egun badakigu hirur hizkuntza-familia horiek indoeuropar mintzairen multzo handiagoko kide direla.

Garaiak eta metodologiak aldatzen ari dira, ordea, eta hizkuntzalari-multzo batek biologo eboluzionistek aplikatzen dituzten teknikak inportatu ditu hizkuntzak aztertzekeo. DNA analizatzeko erabilitako teknika matematikoak hasi dira erabiltzen hizketa-datu itzeletatik abiatuta hizkuntzen eboluzioa irudikatzekeo. Hizkuntzalari horiek argudiatzen dutenez, hitzak eta bestelako hizkuntza-unitateak sistematikoki aldatzen dira belaunaldi batetik bestera pasatzen direnean. Hortaz, genetistak gizakion DNA aztertuz homo generoaren eboluzioaren zuhaitza marraztekeo gai diren moduan, hizkuntzalari horiek hizkuntzekin antzekoa egin dezaketela uste dute.

Iazko apirilean *Science* aldizkarian hautsak harrotu dituen ikerketa bat argitaratu zen. Horretan Aucklandeko Unibertsitateko Quentin Atkinsonek ondorioztatzen zuen nola Afrikako hizkuntzek besteak baino hizketa-soinu gehiago dituzten, hizketak Afrikan izan zuela jatorria. Horrela begiratuta pentsa liteke Atkinsonek Pernandoren egiak bota dituela, DNAREN azterketek besteak beste gizakia Afrikan sortu zela aspaldi erakutsi zutelako. Metodologian dago koxka!

Atkinsonen azterketaren oinarrian hizkuntzen fonema-kopurua dago. Izan ere, hitzak osatzeko erabiltzen den fonema-kopurua murriztu egiten da populazioa urritzen den heinean eta handitu egiten da populazioa ugaritzean. Hor-

taz, jatorrizko populazio handi batetik migratutako talde txikiak fonemak galduko zituzten jatorritik urrundu ahala. Horrenbestez, lurralde berrietan kokatutakoak fonema-kopuru murriztagoarekin egongo ziren, populazio egonkor handiagokoak baino. Atkisonak 504 hizkuntzen bokalak, kontsonanteak eta tonuak aztertu ditu bere ondorioetara iristeko. Afrikan sortu ziren hizkuntzak, lur berriak okupatzeko bidean, dibertsitate fonetikoak galdu zutela ondorioztatu du.

Ikerketa horrek, jakina, hautsak harrotu ditu hizkuntzalarien artean. Ez naiz ni neroni hasiko kritikarik egiten, horretarako jakinduriarik ez dudalako besteak beste. Ikerketa zientifikoaren beste alorretan bezala denborak jarriko du dagokion tokian hizkuntzen eboluzioa aztertzeko metodologia hori. Ea euskararen jatorriaz argirik eman dezakeen bederen!¶

Paper ponpak

Duela hogeita bost urte Radio Euskadiko kazetari zoro batzuek (Felix Linaresek eta Kike Martinek) *Pompas de papel* izeneko saioari ekin zioten. Asmoa erraza zen: ordubetez liburuez eta liburuekin hitz egitea. Sortze elkarrizketa luzea-go eta umoretsuagoa izan omen zen, baina hori euren biografietan irakurriko duzue, ez dut nik esan dezakedan sekretutik gora ezer esango. Literatura zaletasunak batzen zituero haiek. Denetarik irakurtzen zuten orduan: eleberririk, ipuinak, poemak, komikiak... Hogeita bost urte geroago eta hogeita bost urte zaharrago (nekez onartuko badute ere) literaturak bidea urratu du eta adiskidetasun jitea eman die. Denetarik irakurtzen dute oraindik ere, bide batez. Hainbeste urte igarota, batek pentsa lezake bidaia eta bidea ez direla aise eman. Eta horrela da. Etengabeko krisian murgilduta daude, beti jarraituko ez ote duten beldurrez. Baina 1987. urteko udagoien urrun hartatik zoroek ez dute etsi. Euren esker irratik nazionalerako erredakzioan liburuak ikusi izan dira beti. Inoiz pentsatu izan du liburu-denda batean zoriontsuak izango liratekeela bertaratzen direnei aholkuak eman eta ematen. Lankideez gain inork gutxik ikusi du liburutegi itxura duen euren armairua. Urtean behin zabalitzen dute lankideei nahi dutena hartzeko abagunea emanaz. Urterik urte erritual bera. Bada, jakina, irakurle izan barik libururik eraman duenik. Urterik urte. Beraiei galdetuta, ordea, poztasuna azalduko zaie, izan ere, hainbeste liburuk tentazio handiegia izan behar du ez irakurtzeko. Literatur aholkuak oparitzen dituzte, sarri, denborak harturik zaude-la poema liburu batekin edo irakurri berri duten eleberririk luragarriarekin agertzen zaizkizu. «Irakurri behar duzu»,

eta mahai gainean uzten dizute irakurri behar duzunez, irakurtzen amaitzen duzun hori. Eta lortzen dute: egiten ari zaren hori eten, eta begirada bizkorra botatzen diozu liburuari.

Erredakzioan estatus berezia dutela esango nuke. Aldaketak aldaketa eta gorabeherak gorabehera, nekez arrakaldu ditzakezu. Pertsona bereziak dira. Urtaro aldaketekin afariak egiten dituzte (hori erdi sekretua da). Horietan, inoiz saioan ahotsa emandakoek dute lekua. Gonbidapen preziatua da. Askok isilean gordetzen dute gonbidatuak izateko desioa, eta afariak hurbiltzen direnean ezkutuan galdetzen dizute, «honetan, nora, Larrabetzura?». Izan ere, inoiz gonbidatua baldin bazara jakin ezazu Larrabetzuko afarian kantatu beharko duzula, eta Los Alakranes taldeak kontzertua emango duela. Eta gonbidatua izateko ohorerik baduzu jakingo duzu zoro talde horrek antolatutako afarietara doazenean soilik dakitena (orain zeuk ere bai, jakina), boleroak eta mexikar kantuak maite dituztela, eta azken buruko ostean kantuak hasten direla.

Hogeita bost urte joan zaizkie hitz artean. Zoro talde horrek, bazterrekoa bada ere, bideari ekiten dio astero. Izan dira desagertzeko arriskuan, izan dira krisi momentuak, baina hortxe daude, gauerdiero domekatan literatur eromena munduari kutsatu guran.

Liburuak ikus-entzunezko euskarrietan

Eta *Pompas de papel* saioaren antzekorik bada gure artean? Euskal Telebistaren *Sautrela* saioa da burura datorkidan lehena. Hasier Etxeberriak aurkeztua, etorri dator, eta joan badoa pantailan. Saio estimatua da idazleen aldetik eta, oro har, literatura zaleen artean ere bai. Literatura dute hizpide, eta bereziki euskaraz egiten den literatura dute lanabes. Euskadi Irratian ere ezin ahaztu *Arratsaldekoa* saioa, Arantxa Iturbek gidatzen duena. Osoan literaturari emana ez bada ere, literaturaren presentzia handia da. Irrati berberean

Lizardiren baratza saioa gidatzen du Jose Luis Padronek 2011z geroztik. Euskal Idazleen Elkartearen eta Bizkaia Irratiaren arteko elkarlanaren ostean *Irakurrieran* irratsaioa dago. Edorta Jimenez eta Gotzon Barandiaran idazleek zuzendu eta gidatzen duten saioa da, hain zuzen ere. Garai batean gehiago ziren EIE eta beste hedabideen arteko akordioak, baina momentuz horri eusten diote.

Bilbo Hiria Irratiak liburugintza huts-hutsean ez, baina bada literaturari garrantzi handia ematen dion saiorik: *Piperpolis*, Ane Zabalak eta Galder Perezek gidatutakoa. Eta irrati berean bada *Berbaz* saioa, literaturaz eta hitza euskarri duen guztiaz jarduten duena. Irrati txikiagoetan ere bada literatura saiorik; esaterako, Segura irratian astebururo Irati eta Ekaitz Goikoetxeak literaturari ekiten diote. Agian sarea ezin da bere horretan ikus-entzunekotzat hartu (ez dakit nik zergatik, ikusteko eta entzutekoa baita), baina tira, salbuespen bat egingo dugu (webgunea aipatu nahi dizut eta ikusten duzunez, edozein aitzakia aurkituko dut): Hitzzen uberan. Uxue Alberdik eta Oier Guillanek hartu zuten lema hasieran. Gaur egun, Oier Guillan eta Imanol Ubeda daude. Literaturak bere forma eta modu guztietan betetzen ditu webgune horretako bit oro.

Eta hor kanpoan dagoen munduan, zer?

Kanpora begiratzen badugu, badira zenbait saio. Katalunia da begi bistara datorkidan lehenengoa; badira literatura jorratzen duten saioak bertan. Ez asko, dena esan behar bada, baina batzuk aipatuko dizkizut. Canal 33 katean, esaterako, *Ànima* dago; bere osotasunean literaturaren gainekoa ez bada ere, tarte zabala hartzen du literaturak. TV3 telebista katean, Kataluniako telebista nazionalean, berriz, izan zen *L'hora del lector* izenekoa (ez da aitzindaria honetan, lehenago *De llibres* saioa baitzegoen), oso arrakastatsua eta duela gutxi kendu egin zutena. Kentzeak piztu zuen zalapartarik, baina laster beste saio bat agertu zen, Canal 33n bertan (telebista

publikoko bigarren katean): *Via llibre*. Eta BTV telebista kateak ere badu literaturaz jarduten duen saio bat: *Qwerty*. Irratian, aldiz, badituzte magazin luzeak literaturaren gainekoak egiten dituztenak, baina soilik literaturaz aritzen denik ez da.

Alemanian literaturak badu izar bat: Marcel Reich-Ranicki. Poloniarra jaiotzez, literatur kritikaria eta «Gruppe 47» literatur taldeko kidea da. Talde hori Bigarren Mundu Gerraren ostean jaio zen, 1947an. Literatura estu-estuan izan du betitik Ranickik, eta 1988tik 2002 urtera arte Alemaniako telebista publikoan literatur saioa izan zuen: *Literarisches Quartet*. Saioak audientzia itzela izan zuen, eta hori dela eta saria jaso zuen Marcel Reich-Ranickik. Saioa utzi bazuen ere, literatura sekula ez du abandonatu eta oraindik ere hur-hurbiletik jarraitzen du.

1992an beste idazle batek, Antonio Skarmeta txiletarrak, sortu eta gidatu zuen literaturaren gaineko saio bat Txileko TVN katean, *El show de los libros*. «Telebistatik zera ez zait gustatzen: entretenigarria den zerbait eskainiko dizutela agintzea eta astuna baino astunagoa den barra-barra didaktikoa eskaintzea. Horrexegatik intelektualei ez besteei bideratutako saioa egiten dut; literatura eta liburuaren jakin-mina piztu nahi duen saioa da». Arrakastatsua izan zen saioa; alegia, audientziak ondo erantzun zuen.

Televisión Españolaren bigarren kateak *Página 2* izeneko liburu saioa egiten du. Lehenago, baina, izan da osterantzeko saiorik. Esaterako, Fernando Sánchez Dragó idazleak zuzendu eta aurkeztuak, gutxienez, lau: *Encuentros con las letras* (1979-1980), *Biblioteca Nacional* (1983), *El mundo por montera* (1989-1990), *Negro sobre blanco* (1997-2004). Hiru bat urtez Javier Ríoyok gidatutako *Estravagario* saioa bat-batean bertan behera utzi zuten, eta bere ondoren iritsi zen *Página 2*, gaur egun oraindik ere (momentuz) pantailan ikus dezakeguna.

Espainiako RNE irratian ere izan zen saio bat: *La vuelta al mundo en 80 libros* Macu de la Cruzek aurkezten zuen. 25 saio egin zituzten, literaturaren adar ezberdinak jorratuz.

Frantzian ere izan da literaturarekin lotutako izarrik: Bernard Pivot. Telebistan saio zenbait egin zituen: *Ouvrez les guillemets* (1973), *Apostrophes* (1975-1990), *Bouillon de culture* (1991-2001), *Double Je* (2002-2005). Arte telebista kateak, Frantzian, badu literaturaren gaineko saioa; eta txoko interesgarria sarean (www.arte.tv/fr/LIVRES-le-site-livres-d-arte-tv/2305936.html). France 5ek ere astero-astero jorrazten ditu literaturaren zirrikituak. *La grande librairie* izeneko saioaren bidez egiten du.

Erresuma Batuan, beharbada ezagunena da BBC kateko Radio 4k egiten duen *Open book*. Mariella Fostrup-ek gidatzen du. Hori oso saio ezaguna da; aurkezleak literaturaren azken labealdiak, klasikoak eta osterantzekoak jorrazten ditu. Channel 4k ere betiko irakurle klubak gogoratu nahi ditu, eta pertsona ospetsuak gonbidatzen dituzte, beraiekin euren gustuko irakurgaien gainean jarduteko. Irakurri dituztenak azaltzen dituzte, gomendatzen dituzte.

Edith Warthonen jaiotza urteurrena

Edith Warthonen jaiotzaren 150. urteurrena izan da aurton. Akorduan daukat duela asko, esan dezagun urte asko (denboraren lerro zuzenari jaramon handirik ez dio egiten nire oroimenak) emakume honen bizitzaz irakurri nuela. Norbaitek pasatutako zerbait zen. Urteurrenaren karian berriro ere itzuli naiz berarengana, eta orduan deigarri egin zitzaidana egin zait deigarria orain ere: ez zen zoriontsu izan. Denek nabarmentzen dute berari buruz idatzitakoe-tan. Ez dakit Edith Warthon hizpide izan zuen lehenengoaren inpresioa izan ote zen, gerora kopiatua izan dena. Edo benetan horrela izan ote zen. Bestetik, ez dakit zergatik egin zaidan deigarria, seguruen bizitza zoriongabeak zoriontsuak baino gehiago izango zirelako.

Edozelan ere, esan genezake Warthon andrea munduaren alde gozoan jaio zela. Biografia orotan aurkituko duzu: New Yorken jaio zen, etorri handiko etxean. Finantzaria ei zuen

aita. Neben laguna zen Edward Warthonekin ezkondu zen, eta denen begietara bikote ezin ederragoa bazen ere, dibortzioan amaitu zen dena. Pentsatzen dut horixe dela zoriontasun gabezia horren arrazoietakoa bat. Bigarrena, seguruen, maila sozialak ezarriko zion. Ezberdina zen arren (eta horra hor hirugarren arrazoa izan zitekeena), jaiotzez zuen maila sozialari men egin zion; baina deseroso sentitu zen beti, lekua aurkitzen ez duenaren antzera. Tira, utz ditzagun zorionsua ez izateko arrazoi oro. Edith Warthon idazle handia izan zen. Poesia, kontakizun laburrak, diseinu liburuak, bidaia liburuak, eleberriak... idatzi zituen. Umore garrazdunak ziren bere lanak, ironia handikoak. Garai hartan New Yorkeko goi mailakoen bizitza eremu mugatua bezain ezezaguna zen. Berak izugarri ondo islatu zuen zelan bizi ziren, zein miseria zuten gizon-emakume haiek. 1902an bere lehenengo eleberriak argia ikusi zuen: *The Valley of Decision*. Eleberriaren gainean Henry James idazleak idatzi zuen. Warthonen lagun min-mina zen Henry James, eta lagunak idatzitako lehendabiziko eleberria gustatu zitzaion, baina Warthonek jarraituko zuen aholkua eman zion: «Do New York... the first hand account is precious» (Euts iezaiozu New Yorki... norbere esperientzia baliagarriena da). Ondoren *The House of Mirth* (1905) idatzi zuen. New Yorkeko aberatsen artean girotutako drama itzela, baina izugarritzko arrakasta izan zuen.

Eta Henry James aipatu dugunez, horri helduko diogu. Lagun handia izan zuen James. Berarekin Europan barna bidaiatu zuen luzaroan. Lehen Mundu Gerrak Europan harapatu zuen, Frantzia hain zuzen ere. Bere botere-harremanei esker, Frantziako gobernuaren baimen berezia lortu zuen, eta gerra-frontetik bidaiatu zuen, motorrean. *Fighting France: From Dunkerque to Belford* lanean utzi zuen lekukotza. Henry James bizitzan izan zuen lagun handiena izan zen, baina ezagunak diren beste idazle eta politikariek ere izan zuen harremanik; Sinclair Lewis, Jean Cocteau edota Theodore Roosveltekin. Gerrak iraun zuen bitartean Guru-

tze Gorriari laguntza eman zion, hasten ari ziren musikarrien kontzertuak antolatu zituen, langabezia zeuden frantziar emakumeekin egin zuen lan, Belgikako errefuxiatuentzat ostatuak eraikitzen lagundu zuen, eta gaixoekin ere egin zuen lan. Garai hartakoa da *The Book of the Homeless*, artista, idazle edota musikari ezagunekin egindakoa.

Bere lanik ezagunena, baina, *The Age of Innocence* izan zen. 1920an idatzi, eta urtebete geroago Pulitzer saria eskuratu zuen. Lehenengoz, emakume batek egin zuen. Maitasun hirukoa, ezkortasun apur batekin eta berriz ere goi mailako hiritarren gorabeherak. Martin Scorsese zinema zuzendariak film ederra egin zuen Edith Warthonen lanarekin.

Garai hartakoa eta nabarmentzekoa da bere buruaz egin zuen lana: *A Backward Glance*. Eta amatasunarekin lotutako idazlanak ere sasoi honi dagozkio (gutxi gorabehera): *The Mother's Recompense* (1934), *The Children* (1928), edota, piska bat beranduago, *Ghost* (1937). Horiekin batera txalotuen izan zirenak: *The Custom of the Country* (1913) edota *Etham Frome* (1911).

Emakume handia eta idazle handiagoa izan zen Edith Warthon. Askok diote Henry Jamesengandik hain hurbil egoteak ez ziola on egin bere idazle lanari. Beti da une ona Warthon irakurtzeko, baina bada aitzakiarik behar izaten duenik; hona aitzakia biribila: 150 urte Edith Warthon idazlea jaio zela New Yorken. ¶

Shock egoera

Europako gizartea shock egoeran sartzen ari da. Afrikako iparraldean eta Ekialde Ertainean giza mugimenduek erregimen politikoak bertan behera botatzen dituzten bitartean, demokraziaren alde indarra eginez, Europa shock egoeran sartzen ari da. Noski, Magreben gertatzen ari dena baloratzea zaila da; demokraziaren alde baino sasi demokrazia erlijiosoen alde egiten ari da, urte bat ez da pasatu eta dagoeneko zentsura eta emakumeen eskubideen aurkako erasoak hasi dira. Baina tira, demokrazia ez al da herriaren nahia?

Hungarian gertatzen ari dena ikusita, demokraziaren kontzeptua, Europan ere, kolokan dago. Grezian eta Italian ezarri dituzten gobernu teknikoek ere demokrazia zalantzan jartzen dute, erregimen politiko berria sortuz, teknokrazia deitzen dena. Ikerlariak diotenez, ikerketa neutrorik ezin da egin; eta zientzia neutrorik ezin bada egin, teknokrata horiek kolore bat izango dute beti, kolore politiko bat, teknikari neutrorik ezin da egon. Hemen, noski, ez gara hasiko demokrazien eredu baloratzen, edo ea demokrazia eredu baliagarria den edo ez eztabaidatzen, ez baita gurea; gurea soziolinguistika da, eta euskararen eremuan bereziki euskalgintza. Edozein modutan ere, L.J. Calvetek aipatzen zuen bezala, linguistikarik ezin da egin «giza»-rik gabe, linguistikak «sozio» izan behar du: soziolinguistika (*La sociolinguistique*, Paris, PUF, 1993). Euskalgintzaren kasuan ere, ez dago euskalgintzarik «giza»-rik gabe. Faktore soziala kontuan hartu gabe ezin da egoera soziolinguistiko bat egoki baloratu edo aztertu. Autore anitzek aipatzen duen moduan, euskalgintza euskararen aldeko ahalegina da, gure garai honetan bereziki euskararen bizi-iraupenaren alde egiten duen

ahalegina, hain zuzen ere. Ahalegin horrek, noski, hizkuntza plangintzarekin eta erakunde ofizialekin lotura badu ere, bereziki euskararen aldeko gizartearen eta herriaren mugimenduak ditu oinarri. *Polisa*, gizartea shock egoeran bada go edo shock egoeran sartzen ari bada, euskalgintzak ere, ezinbestean, shock egoeran sartzeko arriskua dauka.

Great depression.2 eta euskara

«Great depression» delakoaren XXI. mendeko bertsioa hementxe dugu, *Great depression.2* bertsioa heldu zaigu eta gizartea astintzen ari da. Gizarte osoa astintzen ari da, pobreak eta hain pobreak ez direnak ere bai: oso aberatsen kopurua hazten ari den bitartean (www.expansion.com/2011/10/24/empresas/auto-industria/1319476364.html), langabezia eta pobreziaren tasak igotzen ari dira nonahi, puntu bat Frantzia eta 2 puntu Alemanian. 50eko hamarkadan soldata txikiaren eta altuenaren arteko proportzioa enpresetan 1etik 40ra bazen, gaur egun 1etik 400era pasatu da Ipar Amerikan (www.salairemaximum.net). Egoera ekonomiko berriak eta horri buruz zabaltzen ari den diskurtsoak gizartea shock egoeran sartzeko arriskua dute. Agian hori da, gainera, haien helburua. Normalak ez ziren gauza batzuk normal bihurtu dira krisiari esker. Gizarteak onartuko ez zituen gauzak orain onartzen ditu. Ez dezagun pentsa, kasu honetan ere, Europa aitzindaria denik. Naomi Kleinek oso argi azaldu du, Txiletik eta Asiaraino, astindu ekonomiko horien funtzionamendua eta zergatia (*La stratégie du choc*, Arles, Acte Sud, 2008; jatorrizkoa 2007koa da: *The Shock Doctrine*).

Shock egoera horiek gizartean zabaltzeko erabiltzen diren tresnak euskalgintzaren ikuspuntutik aztertzea oso interesgarria da. Alde batetik, euskarari buruzko irudikapenak eta hizkuntzaren inguruko ideologiaren funtzionamendua argitzeko balio duelako. Bestetik, egoera berriaren ondorioak euskalgintzaren munduan eta Euskal Herriaren egoera soziolinguistikoa neurtzen laguntzeko balio duelako ere.

Kleinek frogatzen duenez, shock egoeran dagoen pertsona, eta pertsona bezala gizartea, noraezean dago, galduta, hustuta; mugitu, pentsatu eta bereziki ekin ezin duela dago. Egoera ekonomiko eta politiko berriak inposatzeko ezinbesteko egoera da. Shock egoeran sartzeko, gizarteak irentsi behar du helarazten zaion mezua inongo espiritu kritikorik gabe. Horretarako gizartearen autonomia intelektuala ezabatu behar da. Entzefalograma laua shock egoera ezarriz edo gizartearen autokontzientzia ezabatuz lortzen da. Shock estrategiaren analisisa eta azterketa historikoa egiten du Kleinek bere 2007ko liburuan, ez gara hemen horretaz luzatuko. Bigarren modua, epe luzera eraginkorrena agian, gizartearen memoria historikoaren eta historia sozialaren ezabaketarekin dator alde batetik, eta garapen intelektualaren murrizketarekin bestetik. Garapen intelektualaren aldeak harreman zuzena du soziolinguistikarekin.

Garapen intelektual osorako, hizkuntza ezinbestekoa da. Hizkuntza baliabideak ondo garatzen ez badira galduta gabiltza, lotura razionalak ezin ditugu egin, kausalitate eta kausalitatearen arteko ezberdintasuna ezin dugu egoki zehaztu, ezta kausa-ondorio loturak egoki egin ere. Iritzi kritiko propiorik ezin dugu garatu eta, zerbaiten lokarri izateko eta bizi-segurtasun intelektual bat edukitzeko, edozein sineskeriatan jausteko arriskua dugu. Gai honi buruzko bibliografia aberatsa da, eta nahasmen horiek aztertzeke Euskaltzaindiak 2008an argitaratu zuen *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa* liburua irakurtzea eta bertan ematen diren adibideak aztertzea interesgarria da, oso. Lokailuen erabilera funtzionamendu kognitiboa ispilatzen du. Ondoriozko lokailua erabiltzea emendiozko bat behar denean ez da egokia, noski. Erabilera oker horiek maila kognitiboan egiten diren lotura desegokiei buruzko informazioa ematen dute. Nahasmen horiek gehienetan oker arruntak badirudite ere, askotan ez dira hain ximpleak, ondorioak eta helburuak izan ditzakete: hitzaren bitartez eta lokailu horien erabilera okerraren bitartez errealitate fisikoan logikoak ez di-

ren gauzak eta loturak logikoak bihurtzen dira errealitate kognitiboan.

Euskarari buruzko diskurtsoa

Euskararen egoera soziolinguistikoari dagokionez, hizkuntzaren aldeko mugimenduak bizia izan behar du, ezin da geldirik egon, ezin da shock egoeran sartu; bestela, kolokan dagoen euskaldunen etorkizuna ezinbestean beltza izango da. Demokraziaren garai hauetan, sofistek aipatzen zuten moduan eta Sokratesek salatzen zuen bezala, boterea *polisa* manipulatzeko dakienak dauka; Greziako demokrazien garaian, erretorika landuz eta hitza manipulatu egiten zen, baina XXI. mendean ezagutza teorikoak eta baliabide teknologikoak askoz handiagoak dira.

Jakineko artikulu hauetan, behin baino gehiagotan azpimarratu izan dugu diskurtso analisiaren garrantzia manipulazio horiek argitzeko. Gainera, behin baino gehiagotan aipatu izan dugu, bestalde, kognizioaren funtzionamenduari buruz eta maila emozionalari buruz egiten diren ikerketen garrantzia egoera soziolinguistikoaren analisi egokia egiteko eta hizkuntza plangintza eraginkorrak proposatzeko (*Jakin* 160 eta 162, 2007an; 185 eta 186, 2011n). Kognizioari buruzko ikerketa horiek publizisten artean eta goi mailako enpresaren munduan ezagunak dira eta erabiltzen dituzte, noski. Nola ez dituzte, bada, ezagutuko ikerketa horiek: beren produktuak saltzeko eta gizarteari haien mezuak egoki helarazteko bultzatu eta finantzatu dute haiek ikerketa horien kopuru handiena. Haiek eta militarrek, noski.

Jakinen 186. zenbakian diskurtso analisiaren gaia aipatu genuen, eta adibide bat eman genuen diskurtso ekonomizista euskararen aldeko diskurtsoari nola gailentzen ari zaion ikusteko. Euskaletan adi egon behar du hizkuntzari buruz gizartean zabaltzen den diskurtsoa ezagutzeko, diskurtso hori nondik datorren ikusteko eta ikuspuntu etiko eta leial batetik datorren ikusteko. Azken ikerketen emaitzen argitan,

autore batzuek diote euskalgintzak bere diskurtsoa aldatu behar duela. Iñaki Martínez de Lunak, adibidez, iritzi publikoaren osaerari buruzko artikulu bat argitaratu zuen («*Framing: komunikazio-teorietatik euskararen beharrizanetara*», *Bat. Soziolinguistika aldizkaria* 76, 2010, 53-67); bertan, euskarari buruzko diskurtsoaren bilakaera aipatzen du, gero iritzi publikoa nola sortzen eta aldatzen den aztertzen du, eta, bukatzeko, euskalgintzatik diskurtso berri bat sortu behar dela aipatzen du. Ezinbestekoa dirudi mota horretako lanak irakurtzea eta bide horretatik lanketak egitea, txotxongiloak bihurtu nahi ez badugu. Gizartean zabaltzen diren diskurtsoei dagokienez, hedabideek berebiziko garrantzia dute; eta, alde horretatik, Garabide Elkartek *Hedabideak. Euskararen berreskuratzea III* lana aurkeztu zuen otsailaren 14an. Azken bi urte horietan, gainera, artikulu interesgarri anitz argitaratu da diskurtsoaren analisisa soziolinguistikarekin lotuz, tartean J. Horner-ena 2008ko krisiari buruz («Clogged Systems and Toxic Assets. News Metaphors, Neoliberal Ideology, and the United States 'Wall Street Bailout' of 2008», *Journal of Language and Politics* 10/1, 2011, 29-49), D. M. Skerrett-ena Sapir-Whorf hipotesiari buruz («Can the Sapir-Whorf Hypothesis Save the Planet? Lessons from Crosscultural Psychology for Critical Language Policy», *Current Issues in Language Planning* 11/4, 2010, 331-340), edota J. Gray-rena ingelesezko testuliburu-tako lanaren irudikapenei buruz («The Branding of English and The Culture of the New Capitalism: Representations of the World of Work in English Language Textbooks», *Applied Linguistics* 31/5, 2010, 714-733). Krisi ekonomikoa baliatuta, euskararen aldeko hizkuntza plangintza gero eta gehiago ari da zalantzan jartzen; gogora ditzagun *Jakinen* 186. zenbakian aipatu genituen hitzak adibidez, edota *El Correo*n agertzen ari diren hainbat artikuluren tonua (www.elcorreo.com/vizcaya/v/20120219/pvasco-espana/osakidetza-libero-para-estudiar-20120219.html; www.elcorreo.com/vizcaya/20120216/mas-actualidad/politica/clases-euskera-patxi-lopez-201202161311.html).

Berri soziolinguistikoak

Egoera ekonomikoaren diskurtsoak euskarari buruzko egoera soziolinguistikoan eta hizkuntzari buruzko irudikapenetan duen eragina alde batera utzi, eta 2012ko hasieran izan ditugun berri soziolinguistikoak helduko diegu orain. Gizartearen mugimendu soziala neurri batean krisian dagoela aipatu badugu ere, maila teknikoan oso bizia da Euskal Herriko soziolinguistika. Benetan asko dira urte hasiera honetan izan ditugun berri soziolinguistikoak; gehienek oihartzun nahiko zabala eduki dute, gainera. «Langune» aurkeztu zen, eta bertan adierazi zitzaigun hizkuntzaren sektorea hasten ari den sektorea dela; BerbaTek hizkuntza-teknologietako proiektuaren emaitzak aurkeztu ziren otsailaren hasieran; Bizkaiko Aldundiak «Euskara bizia» batzordea aurkeztu zuen, euskararen alde lan egiten duten elkarteei laguntza emateko. Soziolinguistika Klusterra, bere aldetik, hainbat berriren iturri izan dugu: *Aldahitz* ikerketaren ondorioak aurkeztu zituen, gai honen inguruan; helduen hizkuntza-ohituren aldaketa lan munduan; *Hausnartu* ikerketa soziolinguistikoaren IV. sariaren irabazleak ezagutarazi zituzten; eta otsailaren 24an urteko jardunaldia burutu zuen Soziolinguistika Klusterrak, aurretik «Kulturagintza euskararen garabidean» izenburupean. Beste berrien artean, aipagarria da Zumaian euskararen inguruan antolatu zen hitzaldi zikloa: «Euskara bestela ez gara» izan zuen izenburu, eta bertan Jon Sarasua, Fermin Etxegoien eta Joxe Manuel Odriozolak parte hartu zuten.

Argitalpenen artean, 2011n aipatzekoak ziren batzuk ahaiztu zitzaizkigun, eta seguruenik hurrengo batean horiei buruzko informazio zabalagoa emango dugu. Tartean aipa daitetzke: Mikel Aizpuru eta Karmele Zarragaren «Hizkuntzaren eremuak. Bilboko euskaldunak 1920. urtean» (*Bidebarrieta* 22, 2011, 115-133), Bilboko 1920ko egoera demolinguistikoari buruz; edota Eduardo Apodaka, Jaime Anduaga, Jean-Jöel Ferrand eta Uxo Anduagaren «Euskararen eginkizun eta leku sozialak: enpresa-izenen kasua» (*Uztaro* 77, 61-101).¶

GLOKALIA

JOSU LARRINAGA

Zorrak kitatu edo kito?

Horra hor European zehar zabalduz joan beharko duen mamu berria: zorrak kitatzeko edozein gauza egin —behar horren ezinbestekotasuna konstituzioetan ezartzea barne, Espainiak egin nahi duen moduan— edo kito! esan, ordainketa etendura onartu eta sistemari nolabait *reset* egin, beste momentu historikotan European eta beste leku batzuetan egin den moduan? Gero eta gehiago entzuten da —kalean, ez jauregietako korridoreetan— Islandiako kasua edo, esanguratsuagoa dena, Argentinakoa. *Corralito* delakoaren garaietan, egoera ekonomiko eta sozial erabat leherkorra zegoenean, Kirchnerren lehenengo gobernuak kanpo zorraren berregituratze bat egitea erabaki zuen, hau da, zorraren parte bat ez ordaindu eta bestea zordunekin negoziatzea, epe berriak eta prozedura diferenteak adosteko. Subiranotasun ekintza bat egitea deliberatu zuen gobernu hark, Nazioarteko Diru Funtsak eta Munduko Bankuko *guruek* esaten zutenaren kontra aritu eta merkatu direlako horiei planto egin, azken finean. Eta ez zen ezer gertatu. Zer egingo zuten *merkatuek* ba? Argentina inbaditu, NATOri eskatu ordena paratzeko? Estatuaren estatusa asko aldatu da azken hamarkadetan, zalantzarik ez, baina oraindik kategoriak ezberdintzen dira mundu ero honetan...

Benoa, zer edo zer bai aldatu zen Argentinan: hori eta gero, nahiko era azkar eta harrigarrian krisi gorritik atera ziren eta herrialde normal izatera pasatu ziren berriro. Egia da kontu batzuk erabat alde eduki zituztela, nahiko espezifikokoak diren abantailak, alegia. Alde batetik, Argentina potentzia garrantzitsua da nekazaritza eta abeltzaintzan, eta bat-batean nekazaritza produktu bat izugarri garestitu zen

nazioarteko merkatuan. Soja berez proteina osagarri erabili-
 liena da abeltzaintza industrialean eta oso presente dago
 kontsumitzen ditugun elikagai gehienetan, baina belartxo
 horrek sekulako protagonismoa eduki du azken urteotan
 bioerregaien eremuan. Oso aproposa da erregai moduan ere
 erabiltzeko, eta merkatu hori izugarri puztu da azken urteot-
 an. Sojaren balio proteinikoei berriro begiratu, azken urteotan
 AEBetatik Europara inportatzen den sojak kontinente
 zaharreko iritzi publikoarekin egin du talka; Ipar Ameri-
 kako soroetan ez dute ezberdintzen transgenikoki eraldatu-
 tako soja eta betikoa, eta europar kontsumitzaileak ez du
 begi onez ikusten kontu hori. Hor egon zen beste aukera bat
 Argentinako produkzioarentzat.

Baina Argentinaren pagotxa ez zen izan soja, edo ez soja
 bakarrik. Funtsean, Argentinak bere moneta zuen —dolar-
 rarekiko jokoan oso devaluatua— eta, beraz, bere politika
 propioa egin ahal zuen. Moneta areago devaluatu zen, eta
 hori alde batetik ona izan zen, esportazioak azkartu eta
 merkatu zirelako; baina oso arriskutsua izan zitekeen, infla-
 zioa ekarri ahal zuelako. Inflazioa bat-batean gorantz igo-
 tzen denean pobrezia biderkatzen da, eta hori oso arrisku-
 tsua izan zitekeen jadanik klase ertaina erabat txirotuta zeu-
 kan herrialde horretan. Nola lortu zuten agintariak infla-
 zioa geldiaraztea? Ez dago batere argi agintariak edo herri
 mobilizazioek lortu ote zuten. Ordurako Argentinako gizar-
 te zibila larritasun egoeretarako antolatuta zegoen, lantegi
 okupatuetan, piketetan, milaka herri-jantokitan. Ez zegoen
 giro espekulaziorako eta prezioen igoeretarako. Kirchnerrek,
 presidentziara heldu bezain pronto, agindu zehatzak eman
 zizkien indar polizialei piketeroen mobilizazioak ez oztopa-
 tzeko; aurretiaz errepresio basatia jorratu zuten poliziek eta
 odol larregi isuri zen. Agintariak erabaki ausarta hartu zuen.
 Gero askotan leporatu zaio piketeroen sareekiko konexioa,
 eta talde horien liderrei buruz ere esan da azkenean peron-
 ismoaren (ezagutu dugun populismo iraunkorrenetakoa)
 talka indarrak direla. Ez, Argentinan azken urteotan ezagu-

tu dugun prozesua ez da izan iraultza eredugarria, ez da egon dena konpontzen duen gertaera milenaristik, eta boteretsuek boterean segitzen dute, *rantxeroak* errantxotan daude goxo-goxo eta pobreak etxoletan edo pisu xumeetan. Baina gauzak hobeto daude, Grezian baino hobeto, eta ziu-rrerik hurrengo urteotan Espainian, Italian, Portugalen, Irlandan (Frantzian?) baino hobeto.

Euroaren pisua, larregi?

Baina esandakoa, Argentinan pesoa zuten moneta, eta Europan euroaren pisua larregizkoa izan daiteke zenbait herrialderentzat. Ikusi Grezian gertatzen dena: kaleak sutan daude, iritzi publikoa ez omen dago batere ados agintariak onartzen dituzten eurogunearen inposaketekin —bertan gastu sozialaren etengabeko murrizketetan gauzatzen direnak—, baina ez du oraindik eurotik bereiztearen aukera on-tzat hartzen. Noiz arte? Moneta komuna kartzela izan daiteke zorra puztuta daukaten herrialdeentzat, Alemaniak inposatzen dituen politika zurrinak alternatiba propiorik gabe segitu behar badituzte. Espainian Mariano Rajoyren gobernu boteretsuaren europar gorabeherak —otoi eta arren inposatutako defizitaren langa apurtxo bat altxatzeko erre-gutuz— oso esanguratsuak dira: Grezia euroguneko lehe-nengo kolonia dela esaten dute batzuek, baina beste estatu batzuk —orain dela gutxi arte, higiezin burbuilaren le-herketa baino aurreko aro loriatsuetan, ez dakit zer G-8 edo G-9an egoteko eskubidea harrokeriaz aldarrikatzen zute-nak— Alemania eta Frantziako *protekturatu* baino askoz gehiago ez izateko zorian daude.

Baina euroaren ezartzearekin batera, eta aurretiaz ere, Europaren eraikitzearekin egindako operazio sinbolikoak oso indar handia hartu zuen, batez ere mediterranean herrialde txirotuetan. Modernoa (edo are inportanteago, postmoder-noa), demokrata, irabazlea izatea, hori guztia eta gehiago da europarra izatea, eta dena doa pakete berean. Horren guz-

tiaren deseraikitze sinbolikoak luze joko du, hori egiteko indar sozialik sortzen bada, baina dagoeneko zenbait inguru intelektualetan *euroezaren* aukera aztertzen hasia da; azkenean sekulako subiranotasun uzte bat egin zaio batere demokratikoa ez den boteregune bati, eta hori ordaintzen hasiak dira Europako gizarte zibilak, edo errazago esanda, europar jendea.

Otsailean *Argia* aldizkariak elkarrizketa oso interesgarria egin zion Argentinan gorago aipagai izan dugun aro horretan Ekonomia ministro izandakoari. Greziarentzako bere errezeta: drakmara bueltatzea barruko ekonomiarako eurogunetik irten gabe, europar moneta kanpo kontuetarako utzita. Hori bideragarria dela esaten zuen. Emango al du eztabaidarako? Hona hemen kubatar irtenbidea: bertakoei moneta lokala eskaintzea eguneroko harreman ekonomikoak bideratzeko, kanpora txanpon devaluatuetan saltzea, eta ahalik eta dibisa indartsu gehien zurrupatzea turismoaren eta ekonomia informalaren bidez. Oso esanguratsuak dira Serge Latouchek —ekonomista frantziarra oso ezaguna da deshazkundearen kontzeptuaren teoriko eta publizista gisa— Afrikan egindako zenbait lan etnografiko. Garapenaren naufragoei —horrela deitzen ditu berak— ekonomia informalaren sare oso hedatuak eraiki dituzte ekonomia formalaren mugetatik haratago, edo honatago. (Muturreko adibide bat: orain dela pare bat urte euskaldunok informazio asko jaso genuen Somaliako piratei buruz, Bermeotik joandako atun-ontzi bat bahitu zutenean. Gero Espainiako armada eta geroago indar armatu mertzenarioak erabili dituzte arrantza-ontzietako jabeek bertan bere jarduerekin lasai antzean jarraitu ahal izateko. Eta piratak *artxibatuta* utzi ditugu gure memorian. Orain gutxi, ostera ere, ezagutu da Erresuma Handiko *think tank* ezagun batek egindako ikerketa. Emaiza: piratek Somaliako —munduan porrot eginda dauden estatuetako bat— ekonomia indartzen dute; eurei esker inflazioa jaisten da, moneta lokala indartzen da eta soldatak igotzen dira.)

Europako naufragoeak egingo al dute antzeko zer edo zer? (Ez, ez dugu esaten parentesi arteko muturreko etsenplua eredutzat hartu behar denik.) Leku askotan sortu dira truke-ekonomian oinarritutako sareak, eta kasu batzuetan «diru» motaren bat erabiltzeko pausoa eman dute. «Euskoa» sortzeko ekimenak ere badaude. Tokian tokiko ekonomia sareek balio dezakete arazo asko konpontzeko, tokian tokiko produkzioak berpizteko ere —eredu industrialetik kanpo dagoen nekazaritza izan daiteke garapen ahalmen handia duen sektorea—, eta funtzionamendua errazteko txanpon edo moneta propioak sor daitezke. Luze joko du, Europako naufragoeak hausnarketa handia egin beharko dute oraindik, eta saiaturako protestetatik beste antolakuntza eredu batzuetara joan beharko dute; baina, azken finean, hori izan zen Argentinan gertatu zena, Islandian bestelako irtenbideren baten alde bultzatu duen indar zibila ere horixe izan da. Egoera ekonomiko eta sozialak okertzen segitzen badu, ezin espero liteke laguntza handirik politika zorbietan tematuta segitzen duten politikari ofizialen aldetik. Behin komunismo ofizialaren planifikazio zentrolean oinarritutako politiken porrota ikusita, gizakiaren tamainako merkatu eta azokak, euskaraz jator-jator plaza deitzen ditugun horiek, bererraiki beharko dira, eta tamaina bereko dirua ere, agian, beharrezkoa izango da.

Zonbiak nonahi

Zonbiak diogu, zeren Europa osoko politikariek abiatzen dituzten politikak —merkatuek, nolabait, aginduta, edo horiek asetzeko nahian— oso errezeta zaharrak dira; Argentinakotik hona zaharrak dira, hain zuzen ere bertan nazioarteko agenteek ezarriak zituztenak zirelako. Lan merkatuaren etengabeko desarautze prozesua, enpresarien amets umela, amets amerikarra, kapitalismoaren metatze malguko ereduari dagokion politika da. Metatze malguko ereduak, horrela bataiatu zuten Erregulazio Eskolako frantziar ekono-

mialariiek fordismoaren ondoren etorritako kapitalismoa, azken hamarkadatan hemen eta han ezagutu dugun eredia.

Arrakastatsua izan da eredu hori, sekulako kapital meta-tzea ekarri du oro har; horregatik, kapitalismoaren burdinazko legeari jarraikiz —kapitalak kapital gehiago produzitu behar du, ezinbestean eta etengabe—, ekonomiaren finantzaratzea etorri zen. Horri esker burbuilak metatzen hasi ziren —ekonomia errealak jadanik metaketarako ahalmenik ez zuenez, ekonomia birtuala sortu behar zen—, eta, horiek lehertzerakoan, gaur egungo krisi larriaren eztanda. Zertarako, beraz, desarautu eta malgutu merkatua? Burbuila berriak sortzeko? Infernuko dinamika ero eta birtual batean sartzeko? Ez al da hobe izango ekonomia erreala berre-raikitzea, diru finantzariarik gabe? Baina, gaur egun, zein da diruaren esentzia, egiazko diruarena? Jadanik ez da urrea, inoiz izan bada. Orain konfiantza bakarrik geratzen da. Errealitatean hori izan da diruaren funtsa, gaur eta beti. Eta konfiantzarik ez dago gaur, ez behintzat botere ekonomiko eta politikoetan konfiantzarik. Nola berreraiki? Jendearen txanda da. ¶